

PAPP ISTVÁN — RÉCZEY GUSZTÁV

AZ ENERGIAGAZDÁLKODÁS ELEMZÉSE AZ ÁGAZATI KAPCSOLATOK MÉRLEGE ALAPJÁN

Az elmúlt évek közgazdasági irodalmában széles területet kapott az input-output analízis (a ráfordítás-kibocsátás táblák vizsgálata). Akár Leontiefnek vagy követőinek, akár az ellentábor képviselőinek műveit olvassuk, kétségtelenül el kell ismerni, hogy rendkívül szemléletes módszerről van szó. A módszer alapelveinek ismertetését ez alkalommal annál is inkább mellőzhetjük, mert az idevágó összefoglalások hazai irodalmunkban kellő részletességgel megtalálhatók. Úgyszintén előrehaladtak már a Központi Statisztikai Hivatal irányítása alatt azok a munkálatok, amelyeknek keretében a magyar népgazdaságra vonatkozó 1957. évi ágazati kapcsolatok mérlegének összeállítását készítik elő. A mérleg sokirányú felhasználásának most egy olyan területével kívánunk foglalkozni, amelynek segítségével — véleményünk szerint — az eddigieknél eredményesebben oldható meg néhány energiagazdálkodási probléma. Különösen két problémakörrel kapcsolatban várunk jobb eredményeket: az energetikai beruházások hatékonyságának elbírálásánál és a távlati energiamérlegek megalapozásánál.

Kiindulásul a Központi Statisztikai Hivatal által szerkesztett mérleg — a következőkben röviden Mérleg — szolgál, elsősorban gyakorlati okokból. Azt azonban mindjárt tanulmányunk elején meg kell állapítani, hogy a mérleg szerkezete energiagazdálkodási szempontból nem egyenletes tagolású. Számottevő energiafogyasztással rendelkező szektorok (35. Mezőgazdaság; 36. Szállítás; 41. Lakosság fogyasztása) egy-egy sorral szerepelnek éppen úgy, mint ahogy külön sort kaptak jelentéktelen energiaigénnyel rendelkező szektorok (31. Vegyesipar; 34. Magánkisipar).

További nehézségeket jelent az egyes szektorokon belüli nagyfokú agregáció. Például:

05. Fémgyártás	Timföldgyártás Könnyűfémkohászat Nehézfémkohászat Könnyűfémek elsődleges megmunkálása Nehézfémelek elsődleges megmunkálása
12. Építőanyagipar	Tégla-, cserép- és tűzállóanyagipar Kő- és kavicsbányászat Mész- és cementipar Beton, cementáru, épületelem és szigetelőanyagok gyártása Finomkerámia- és csiszolókorongipar Üvegipar

Emiatt már magában véve a lineáris változások feltételezése is közeli jellegűvé válik, miután sok esetben az együtt szerepeltetett ágazatok együttes arányos növelésének semmilyen gazdasági alapja nincsen, az energiamérleg szempontjából pedig gyakran meg sem engedhető torzítások kerülnek a számításba. Az építőanyagipar villamosenergia-felhasználásának és szénfelhasználásának szerkezeti együtthatói például a következők:

Iparág	Szénbányászat	Villamosenergia- ipar
Tégla-, cserép- és tűzállóanyagipar	0,10738	0,03226
Kő- és kavicsbányászat	0,01916	0,01772
Mész- és cementipar	0,21328	0,06411
Beton, cementáru, épületelem és szigetelőanyagok gyártása	0,01040	0,01061
Finomkerámia- és csiszolókorongipar .	0,03521	0,01502
Üvegipar	0,07259	0,01597
<i>Építőanyagipar összesen</i>	<i>0,08588</i>	<i>0,02794</i>

A belső arányok változása — például az üveg- vagy a cementexport fokozása — döntően befolyásolhatja az agregált együttható alakulását. Az agregáció mértékének csökkentése céljából ezért az energetikai vizsgálatok megindítása során az oszlopokon belül az ágazati beosztás legkisebb egységig kell elmenni, illetve az ilyen agregált oszlopokat a részletesebb tagolás szerint bontva is ki kell dolgozni. Gyakorlatilag ez a feladat a megfelelő ágazatokra történő felbontás útján és a ráfordítás részletes kimunkálásával oldható meg. Ugyanilyen oknál fogva van szükség az energia-termelő szektorok ágazatokra való felbontására is: ily módon követhető a különféle energiahordozók felhasználása egy-egy ágazaton belül, illetve az egész energiefelhasználás megoszlása a szektorok között. Jó szolgálatot jelent a további vizsgálat céljaira az energiaelosztás sorainak a forintban kifejezett értékek mellett tonnában és millió kilogrammkalóriában való kifejtése is. Ennek lehetőségét az elemzés technikája biztosítja, mindössze arra kell figyelemmel lenni, hogy a választott tetszőleges közös mértékegység az egész soron keresztül azonos legyen. Az energiefelhasználás vizsgálata során a természetes mértékegységekben történő javasolt számbavétel különösen az energiafajták helyettesíthetősége szempontjából nagyjelentőségű. A különböző energiafajták gyakran egymástól különböző technológiát, energetikai hatásfokot és különböző közgazdasági előfeltételeket és következményeket jelentenek. A körülírt komplex elemzés bepillantást enged ebbe a sokrétű kérdéscsoportba.

A Mérleg egyes elemeinek jellegéről a következőket állapíthatjuk meg. Az energiatermelés, az energiaátalakítás, illetve az energiaszétosztás szempontjából jelentősége van a

01. Szénbányászat és brikettgyártás
02. Kőolaj- és földgáztermelés
11. Villamosenergiaipar
13. Kőolajfeldolgozó ipar
14. Városi gáz gyártása
16. Ipari gáz gyártása.

szektoroknak. Az energiatermelés sajátosságait a szektorok ráfordításai, az energiafelhasználás problémáit a szektorok kibocsátásai mutatják. Az energiakérdés népgazdasági vonatkozásait pedig a Mérleg egésze tárja fel (mint az ágazatok közötti kapcsolatok szimultán, komplex analízisének alapvető módszertani bázisa). Elsősorban azzal, hogy szemléletesen mutatja az energiaigény általános jellegét: alig néhány szektort fogunk találni az energiaszektorokon kívül, amelyeknek minden szektor részére van kibocsátása. Jelentős továbbá a ráfordítást jelentő szektorok száma is. Ez azt jelenti, hogy bárhol „történik valami” a népgazdaságon belül, az hatással van az energiaszektorokra, és minden változás ez utóbbiakban kihat a népgazdaság egészére.

A felsorolt hat szektort — amelyek a Központi Statisztikai Hivatal által kidolgozott séma számozása értelmében nincsenek a Mérlegben egymás mellett — vizsgálatunk céljaira egymás mellé, például a Mérleg bal felső sarkához helyezhetjük, így ez a 6×6 -os szubmatrix az energiatermelő szektorokon belüli önfogyasztásokat és a vertikálitáson felüli energiakapcsolatokat fogja mutatni. (A vertikálitás hatásának kiszűrésére nincs mód, az ilyen jellegű kérdések vizsgálatánál a vállalati elsődleges adatszolgáltatásig kell viszonyulni.) Ha a Mérleg egyes elemeit R betűvel jelöljük, és a négyjegyű index első két számjegye — egy számnak olvasva — a sort, második két számjegye az oszlopot jelöli, akkor például R_{0101} jelenti a szénbányászat és brikettgyártás önfogyasztását, illetve a szektoron belüli aggregáció mértékének csökkentése után ez az elem az alábbiak szerint esik szét a négy ágazatra való bontás következményeként 16 elemre:

	Szektor	Kőszénbányászat	Barnaszénbányászat	Lignitbányászat	Brikettgyártás
		<i>a</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>d</i>
<i>a</i>	Kőszénbányászat				
<i>b</i>	Barnaszénbányászat				
<i>c</i>	Lignitbányászat				
<i>d</i>	Brikettgyártás				

Ezen a belső felosztáson jelenik meg például R_{bd} alatt a brikettgyártás barnaszénfogyasztása, R_{cc} alatt a lignitbányászat lignitfogyasztása stb., ahol az első betű sort, a második oszlopot jelöl.

Mindjárt itt említjük meg, hogy az importtételek kezelése tekintetében az energiagazdálkodási szempontoknak az az elv felel meg, amely minden importtételt azon a szektoron futtat keresztül, amely itthoni termelés esetén azt termelné. Vonatkozik ez a megjegyzés mind a kompetitív (például itthon is termelt import barnaszén), mind az esetleg non-kompetitív (például itthon nem termelt nagyszilárdságú kohókokszt) tételekre.

A szubmatrixban külön figyelmet érdemel az R_{0111} elem, a villamosenergia-termelés szénfelhasználása. Ez a szám, illetve az előbbi négyes bontás esetében adódó négy szám igen nagymértékben összevont tételt ad. Magában foglalja például valamennyi barnaszénfogyasztó erőmű évi összes barnaszénfogyasztását, az erőmű terhelésétől függő fajlagos fogyasztás éves átlaga alapján. Még ez az összevonás sem teszi azonban lehetővé a

lineáris viszonyok feltételezését az erőművek kihasználható kapacitásának keretén belül, és itt jelentkezik majd többek között az ún. Mérlegen kívül lefolytatandó vizsgálatok iránti igény. Adott esetben ugyanis esetleg nem lesz elhanyagolható a terhelés növekedésével emelkedő fajlagos szénfogyasztás szerepe, aminek következtében a szóbanforgó szerkezeti együtt-ható növelését kell előirányozni. Az elemek számértékeit rendszerint két forrásból nyerjük: az elosztási és a ráfordítási statisztikákból. Ezek az anyagok kerülnek egyeztetésre, vagy további számítás alapján kerül sor a végleges adat megállapítására, amikor a kétféle információ alapján határozzuk meg a módosított alapértéket, illetve szerkezeti együtt-hatót.

Az energiatermelő szektorok kibocsátásai a továbbiakban az egyes szektorok, illetve azok bontása esetében az egyes ágazatok energiafogyasztását adják. A 30. Élelmiszeripar oszlopának bontása esetén tehát például az R_{1130} elem mellett külön jelenik meg tizenhét elem (amelyeknek összege természetesen az R_{1130} elemet adja), éspedig a

- (1) Malomipar
- (2) Sütő- és tésztaipar
- (3) Húsipar
- (4) Baromfi- és tojásfeldolgozó ipar
- (5) Tejipar
- (6) Cukoripar
- (7) Édesipar
- (8) Növényolaj- és margarinyártás
- (9) Konzervipar
- (10) Paprikafeldolgozó ipar
- (11) Szeszipar
- (12) Söripar
- (13) Kávészeripar
- (14) Gyógy-, ásványvíz- és szikvízipar
- (15) Dohányipar
- (16) Hűtő- és jégipar
- (17) Vízművek

villamosenergia-fogyasztása.

A Mérleg az energiaszektorokon kívül 27 további ipari szektort és egy bányászati (tőzeg, érc és ipari ásványok bányászata) szektort különböztet meg. Az ipari szektorok között energiagazdálkodási szempontból jelentéktelennek mondható a 31. Vegyesipar, a 33. Magánépítőipar és a 34. Magánkisipar szektor. Ugyanakkor statisztikai szempontból gondot okoz a 35. Mezőgazdaság és a 36. Szállítás szektor. Az előbbinél eleve hiányzik a statisztikai beszámoltatás, a szállítási teljesítmények forintban kifejezett összege pedig általában a telephelyi anyagköltségekben összevontan jelentkezik. Nemcsak arról van tehát szó, hogy az anyagköltségekből ki kell bontani a szállítási költségeket, hanem azokat még szállító ágazatok (például MÁV, ÉPFU, SZEFU stb.) szerint is bontani kell. Ez a bontás nemcsak azért elengedhetetlen, mert enélkül a szállítási igényeket nem lehet megállapítani, hanem azért is, mert az összevont tételek nagymértékben zavarnák az egyes szektorok kibocsátásait is, amennyiben a mennyiséggel arányosan osztódnának fel az összköltségek. Könnyű belátni, hogy vizsgálatunk célkitűzéseinek megfelelően a szállítás energiaigénye is csak abban az esetben ítéltető meg, ha rendelkezésre áll valami vonatkozási alap (szállítási teljesítmény). Segítséget jelent itt természetesen az egyes szállító vállalatok

üzemi statisztikája: a szállítás kérdésének népgazdasági összefüggésekben történő tárgyalását azonban nyilván a Mérleg szerkezetébe való teljes bekapcsolódás során lehet legelőnyösebben biztosítani.

Nagy gondot okoz végül a 41. Lakosság fogyasztása oszlop, illetve most ennek különösen R_{0141} (a lakosság szénfogyasztása) és R_{1141} (a lakosság villamosenergia-fogyasztása) eleme. Ezek az adatok ugyanis csak az elosztási statisztikából állapíthatók meg, és nincs ellenőrzési lehetőség valamilyen ráfordítási statisztikából.

A további munka kiindulópontja közismerten a lineáris jelleg feltételezése az egyes szektorok ráfordításaira vonatkozóan. A szerkezeti együttműködőket ugyanis az oszlopok végösszegeinek egységében fejezzük ki, és a Mérleggel kapcsolatos minden számítás a szerkezeti együttműködők állandóságát tételezi fel. Ezért érthető, hogy a szerkezeti együttműködők állandóságának vizsgálata megelőz minden további számítást. Teljes értékű bizonyítékot természetesen akkor kapunk, ha több, egymásután következő évre készítjük el a Mérleget. Ennek a módszernek az a hátránya, hogy ily módon évekig tart, amíg az egész módszer gyakorlati alkalmazásával el lehet indulni. Jelentős előnyt jelent tehát minden olyan eljárás, amely rövidebb időn belül nyújt támpontot a szerkezeti együttműködők állandóságának megítélésére. A több évre visszamenően rendelkezésre álló energia-statisztikai adatok — véleményünk szerint — lehetőséget adnak ilyen vizsgálatok végrehajtására. Célszerű az elemzést a Mérleg szerkezetére támaszkodó rendszerben végezni el például az alábbi séma szerint. Vegyük példának az R_{0130} elemet, illetve az ebből számítható

$$r_{0130} = \frac{R_{0130}}{R_{30}}$$

szerkezeti együttműködőt, ahol R_{30} a 30. oszlop végösszege. A 30. Élelmiszeripar szektor a mondottak szerint 17 oszlopra bomlik. Vizsgáljuk itt most a (6) Cukoripar oszlopot, amely az egyes cukorgyárak adatainak összesítése. Jelöljük a gyárakat A, B, C, \dots, N , a végösszegeket S , illetve s betűvel.

	Szektor	(6) Cukoripar				
		A	B	C N	S
a	Kőszénbányászat					
b	Barnaszénbányászat					
c	Lignitbányászat					
d	Brikettgyártás					
s	Összesen					

Jelöljük az egyes értékeket $X_{aA}^{(6)}, X_{aB}^{(6)}, \dots, X_{aS}^{(6)}$ jelekkel. Könnyű belátni, hogy ugyanígy képezhetők az (1), (2), ..., (17) táblázatok az ágazat összes vállalataira.

A kiindulásul szolgáló elem,

$$R_{0130} = \sum_{i=1}^{17} X_{sS}^{(i)}$$

azaz a 17 táblázat s sorának S oszlopában álló elemek összege.

Állapítsuk meg végül vállalatonként a következő vonatkozási alapokat:

$t_A^{30, (6)}$	kW	beépített erőműtelepi teljesítmény;
$t_A^{30, (6)}$	m ²	beépített kazán-fűtőfelület;
$w_A^{30, (6)}$	kWó/év	saját termelésű villamosenergia;
$R_A^{30, (6)}$	millió forint/év	teljes termelés értéke;
$J_A^{30, (6)}$	%	foglalkoztatottsági fok, mint a munkások átlagos állományi létszámának és az összes betölthető munkás-munkahelyek számának hányadosa.

A segédtablázatok alapján meghatározható mutatószámok szórása — az adott éven belüli adatok, illetve második lépésben korábbi évek adatainak egész halmazát tekintve — nyújt felvilágosítást a szerkezeti együtt-hatók állandóságáról. A tüzelőanyagfelhasználás adatait az 1957. évi iparstatisztikai beszámolórendszer szerint az egyes vállalatok a kazánokban és belső égésű motorokban (XP), a termelési felszerelésekben (XQ) valamint a fűtésre és egyéb célokra (XU) történt felhasználás szerinti bontásban is megadják. Jellegét tekintve

$$(XP)_{aA}^{(6)} + (XQ)_{aA}^{(6)} + (XU)_{aA}^{(6)} = X_{aA}^{(6)} \quad \text{stb.}$$

A mutatószámrendszer elemeinek általános alakját az alábbiak szerint foglaljuk össze.

$$m_1^a = \frac{(XP)_{aA}^{(6)}}{X_{aA}^{(6)}} \cdot 100$$

A (6) ágazat A vállalatánál az összes kőszénből kazánban eltüzelt kőszén százalékban (vállalatonként).

$$m_2^a = \frac{(XP)_{aS}^{(6)}}{X_{aS}^{(6)}} \cdot 100$$

Az m_1^a típusú mutatószámok átlaga a (6) ágazatban (ágazatonként).

$$m_3^a = \frac{(XQ)_{aA}^{(6)}}{X_{aA}^{(6)}} \cdot 100$$

A (6) ágazat A vállalatánál az összes kőszénből termelési felszerelésekben eltüzelt kőszén százalékban (vállalatonként).

$$m_4^a = \frac{(XQ)_{aS}^{(6)}}{X_{aS}^{(6)}} \cdot 100$$

A m_2^a típusú mutatószámok átlaga a (6) ágazatban (ágazatonként).

$$m_5^a = \frac{(XU)_{aA}^{(6)}}{X_{aA}^{(6)}} \cdot 100$$

A (6) ágazat A vállalatánál az összes kőszénből fűtésre és egyéb célra felhasznált kőszén százalékban (vállalatonként).

$$m_6^a = \frac{(XU)_{aS}^{(6)}}{X_{aS}^{(6)}} \cdot 100$$

A m_5^a típusú mutatószámok átlaga a (6) ágazatban (ágazatonként).

Hasonló elv alapján m^b , m^c , m^d , illetve m^s típusú mutatószámok a barnaszén-, a lignit-, a brikett-, illetve az összes szénfelhasználás megoszlását mutatják.

$$m_7^a = \frac{X_{aA}^{(6)}}{X_{sA}^{(6)}} \cdot 100$$

A (6) ágazat A vállalatánál felhasznált kőszén kilogrammkalóriában az összes kilogrammkalóriában kifejezett szénfelhasználás százalékában (vállalatonként).

$$m_8^a = \frac{X_{aA}^{(6)}}{X_{aS}^{(6)}} \cdot 100$$

A m_7^a típusú mutatószámok átlaga a (6) ágazatban (ágazatonként).

Hasonló elv alapján m^b , m^c és m^d típusú mutatószámok a barnaszén-, a lignit-, illetve a brikettfelhasználás arányát mutatják.

$$m_9^a = \frac{X_{aA}^{(6)}}{X_{aS}^{(6)}} \cdot 100$$

Az A vállalat kilogrammkalóriában kifejezett felhasználásának súlya a (6) ágazat kőszén felhasználásán belül (vállalatonként).

Ugyanígy az m^b , m^c , m^d és m^s típusú mutatószámok a barnaszén-, a lignit-, a brikett-, illetve a kilogrammkalóriában kifejezett összes szénfelhasználás súlyát jelzik.

$$m_{10}^{(6)} = \frac{X_{sS}^{(6)}}{R_{30}^{(6)}} \cdot 100$$

A (6) ágazat átlagos fajlagos energiafelhasználása; ezer forintra jutó millió kilogrammkalória (ágazatonként).

$$m_{11}^{(A)} = \frac{X_{aA}^A}{R_{30}^A} \cdot 100$$

Az A vállalat fajlagos energiafelhasználása; ezer forintra jutó millió kilogrammkalória (vállalatonként).

$$m_{12}^{30, (A)} = \frac{W_A^{30, (6)}}{5000 \cdot t_A^{30, (6)}} \cdot 100$$

Az erőműtelep 5000 órás kihasználása vállalatonként.

$$m_{13}^{30, (A)} = \frac{X_{sA}^{30, (6)}}{5000 \cdot k_A^{30, (6)}} \cdot 100$$

Az 5000 órás kazánerhelés millió kilogrammkalóriában, négyzetméterenként és óránként.

Az m_{12} és az m_{13} típusú mutatószámok ágazati átlaga, illetve az összes mutatószámok szektor átlaga az összehasonlítás további bázisait jelenti. Ily módon ábrázolható a teljes energiafelhasználás szerkezete, ha ti. a felsorolt mutatószámokat az egyéb energiahordozók (gázolaj, fűtőolaj, villamosenergia) felhasználását jelző mutatószámokkal kiegészítjük. Az egyes vállalati mutatószámok és a vállalatok foglalkoztatottsági foka közötti korreláció (homogén vállalatok esetében akár több évre vonatkozó adatok esetén is) hasznos felvilágosítást nyújt az összefüggések lineáris jellegéről. A fajlagos energiafelhasználás ugyanis általában csökken a foglalkoztatottsági fok emelkedésével mindaddig, amíg az optimális foglalkoztatottsági fok ki nem alakul. Ha tehát a fajlagos energiafogyasztás (m_{11} jelű mutatószámok) és a foglalkoztatottsági fok (y jelű vonatkozási alap) közötti regresszió egyenes irányhatározója a nullától lényegesen különbözik, akkor arra kell számítani, hogy a termelés bővítésére nemcsak új üzemek létesítésével, hanem a meglévő üzemek kapacitáskihasználásának emelésével is sor kerül. Különösen akkor, ha a foglalkoztatottsági fok változásának tartománya széles. Ez esetben ismét a szerkezeti együttható korrekciója lesz indokolt, hogy a nem lineáris jelleget lépcsőzetesen lineáris jelleggel közelítsük.

További rendkívül lényeges kérdés annak vizsgálata, hogy a statisztikai adatok által mutatott egyensúly látszólagos-e vagy tényleges. Tisztában kell ugyanis azzal lenni, hogy hol és milyen mértékben volt éppen az esetleges energiahiány az oka az egyébként rendelkezésre álló egyéb erőforrások arányos és teljes mértékű kihasználásának. Nyilvánvaló ugyanis,

hogy minden olyan esetben, amikor az energiaellátás hiánya akadályozza a termelés volumenének emelését, progresszív mértékben, illetve időrendben minden más igény kielégítését megelőzően kell az energiabázis bővítésével foglalkozni.

A vázolt rendszerben végrehajtandó vizsgálatoknak az lenne a célja, hogy az elkészítésre kerülő Mérleg energiafelhasználást ábrázoló elemeinek állandóságát, az agregációból eredő torzítások jellegét és mértékét meghatározhassuk. Teljesen azonos elv alapján lehet az ismert összefüggések alapján az energiatermelő szektorok ráfordításelemeinek állandóságát, a bennük foglalt agregációból eredő torzítások jellegét és mértékét meghatározni. Ilyen vizsgálatok eredményeképpen tájékozódhatunk arról, hogy az energiatermelés szerkezeti együtthatóinak távolabbi jövőben várható változása (például a szénvagyon fokozottan nehezebb kitermelése annak kimerülése folytán) milyen hatást gyakorol a szerkezeti együtthatókra és a számszerű adatok birtokában majd a megfelelő számítások segítségével megállapíthatjuk, hogy ennek milyen következményei vannak a népgazdaság egészére.

Az állandó együtthatókkal rendelkező Mérleg segítségével azután — ha az „állandó” jelleg csak rövidebb időtartamra szól is — az energetikai szempontból lényeges kérdésekre különböző számítások eredményeképpen kapunk választ. Az „állandó” jelző itt külön megvilágítást kíván. Az energiagazdálkodás eredménye ugyanis nyilván abban tükröződik, hogy a fajlagos energiafelhasználás csökken. Ilyen jelenségre korábbi tanulmányunkban már rámutattunk.¹ Ugyanakkor befolyást gyakorolnak az eredő fajlagos energiafogyasztásra a kapacitáskihasználás, a gyártmányösszetétel változása és a technológiák fejlődése. Az egész népgazdaságot tekintve ez a fejlődés számszerűleg kisebb eltolódást jelent, mint az egyes ágazatokban. Javaslataink éppen arra irányul, hogy a vázolt módszerrel kerüljön megállapításra az eltérés jellege, oka és mértéke. Az „állandóság” kérdésének számszerű igazolására így minden mód megvan, hangsúlyozva azt, hogy véleményünk szerint itt nem állandó, hanem tervezhetően változó együtthatókkal lesz dolgunk.

Arra vonatkozóan, hogy mit lehet várni, jó tájékoztatást nyújt az alábbi tábla.

Év	Az állami ipar szénfelhasználása	Az állami ipar nettó termelésének indexe	A
			nettó termelés egységére eső fajlagos szénfelhasználás
Index: 1951. év=100			
1951.....	100	100	100
1952.....	114	120	95
1953.....	130	132	98
1954.....	133	130	102
1955.....	143	138	104
1956.....	135	127	106
1957.....	141	142	100

Forrás: *Statistikai Havi Közlemények*. 1958. évi 5. sz.

¹ Lásd: Papp István—Réczey Gusztáv: A távlati energiaellátás közgazdasági problémái. *Energia és atomtechnika*. 1958. évi 6. sz.

Nyilvánvaló, hogy a fajlagos szénfelhasználás indexét éppen úgy lehet „állandó“-nak tekinteni, mint „nem állandó“-nak.

A viszonyok áttekinthetőségének ábrázolása céljából példaképpen vegyünk alapul egy 4×4 -es matrixot.

	A	B	C	K	Ö
a	2	3	2	3	10
b	1	0	7	2	10
c	2	3	0	5	10
k	5	4	1	0	10
ö	10	10	10	10	40

A sorokat kis, az oszlopokat nagy betűkkel jelöljük. Az A, a B és a C szektor az alaptábla 39. termelő szektorának felel meg, és pedig: az A az energiatermelést, B az ipart, C pedig a mezőgazdaságot, a szállítást és a kereskedelmet jelenti. A K szektor a termelő ágazatokon kívüli szektor, a Központi Statisztikai Hivatal sémájában tehát a K-nak az állóalapok, a lakosság fogyasztása, a közületi fogyasztás, a készletnövekedés és az export összege, a k-nak pedig az amortizáció, a bérek és a jövedelmek, a felhalmozás, a készletcsökkenés és az import összege felelne meg. Az Ö oszlop (illetve az ö sor) az összegeket adja.

A példa önkényes jellege következtében itt minden szektor termelési értéke 10, így könnyebb áttérni a szerkezeti együtthatók matrixára:

	A	B	C	K
a	0,2	0,3	0,2	0,3
b	0,1	0,0	0,7	0,2
c	0,2	0,3	0,0	0,5
k	0,5	0,4	0,1	0,0

Tegyük fel, hogy az energiaracionalizálási intézkedések hatására a B szektorban harmadára, a C szektorban felére csökken a fajlagos energiafelhasználás. Ez esetben az új matrix a következő alakot kapja:

	A	B	C	K
a	0,2	0,1	0,1	0,3
b	0,1	0,0	0,7	0,2
c	0,2	0,3	0,0	0,5
k	0,5	0,6	0,2	0,0

Miután minden más tényező változatlan maradt, de a társadalmilag szükséges munka mennyiségének csökkenését úgy fejeztük ki, hogy az eredeti árrendszerben számoltunk tovább is, de a volumenek alakulására az így adódó ár mellett külön figyelemmel vagyunk. Kérdés, hogy az

energiabázis azonos színvonalon történő igénybevétele mellett hogyan növelhető a termelés, feltéve, hogy minden más termelési tényező a kívánt mennyiségben rendelkezésre állhat. Jelöljük a szektorok módosult volumenét X_1 , X_2 , X_3 és X_4 -gyel, úgy értelmezés szerint a termelő szektorokra érvényes:

$$0,2 X_1 + 0,1 X_2 + 0,1 X_3 + 0,3 X_4 = X_1$$

$$0,1 X_1 + \quad \quad \quad 0,7 X_3 + 0,2 X_4 = X_2$$

$$0,2 X_1 + 0,3 X_2 \quad \quad \quad + 0,5 X_4 = X_3$$

ahol feltételezésünk értelmében: $X_1 = 10$

A számítás eredménye szerint: $X_2 = 16,4$

$$X_3 = 15,0$$

$$X_4 = 16,2$$

A tábla alakja a következő lesz:

	A	B	C	K	Ö
a	2,00	1,64	1,50	4,86	10,00
b	1,00	0,00	10,50	1,62	13,12
c	2,00	4,92	0,00	6,58	13,50
k	5,00	6,56	1,50	0,00	13,06
ö	10,00	13,12	13,50	13,06	49,68

Jól szemléltethető ily módon a volumen és az érték változásának aránya. Míg például a B szektorban az érték változása 1,312-szeres, a volumen változása 1,640-szeres. A kettő nyilván nem esik egybe, mert tulajdonképpen változatlan áron számolunk, feltételezésünk szerint pedig a társadalmilag szükséges munka mennyisége változik, az ár és az érték tehát más mértékben fognak egymástól eltérni. Megváltozott továbbá — és ez lényeges — a K volumene és eloszlása is. Feltűnő, hogy éppen a B szektor K-beli kibocsátása csökkent, miután a B szektornak a C szektor felé igen jelentős szerepe van. A számítások közelítő jellegűek és nem tartalmazzák az ún. átgyűrűző hatások számbavételét. Erre azonban csak a matrix invertlása alapján kerülhet sor, aminek részletezése túlhaladja ennek a cikknek a célkitűzéseit és kereteit. Az itt szereplő szám adatok tehát nem az ökonometriai szempontból egzakt eredményt jelentik, példánk csupán az elvégezhető számítások típusát ismertetik.

Feltehetjük azonban a kérdést más formában is, és pedig tegyük fel, hogy az energiamegtakarítás mértékében csökkenteni kívánjuk az energia-termelést, a B és a C szektor termelésének volumene azonos marad (értéke természetesen csökken). Az energiamegtakarítás 3 egység, azaz itt 30 százalékos. Az A ráfordítása és teljes kibocsátása már így meghatározható.

	A	B	C	K	Ö
a	1,4	1,0	1,0	3,6	7,0
b	0,7	0,0	7,0	0,3	8,0
c	1,4	3,0	0,0	4,6	9,0
k	3,5	4,0	1,0	0,0	8,5
ö	7,0	8,0	9,0	8,5	32,5

A változások most jórészt a K strukturáját és volumenét érintik, hiszen a B és a C szektor volumene nem változott.

A gyakorlatban természetesen más kérdés is felmerül, nevezetesen az, hogy a példában feltételezett energiaracionalizálás beruházási igényét milyen forrásból elégítik ki, és mi lesz az ilyen jellegű beruházás népgazdasági hatékonysága. A kérdés tárgyalásánál mindjárt bevezetőben utalni kívánunk arra, hogy a Mérleg nem helyettesíti a gazdaságpolitikai megfontolásokat, nem alkalmas azonban erre még az input-output analízis sem. Jelentős és a más módszerekkel biztosítható alátámasztás jellegét és színvonalát nagymértékben meghaladó segítséget jelent az input-output analízis a tervezés számára azzal, hogy a különböző tervváltozatok következményeinek számszerűsítését adja. (Gyakorlatban mindenesetre nagyteljesítményű elektronikus számológépek segítségével, amire hazánkban az 1959. év folyamán már mód lesz.) A Mérleg ugyanis megadja többek között a felújítási és a felhalmozási alap volumenét és szerkezetét. Ez utóbbit éppen a Mérleg szektorainak agregációjában, de nincs akadálya annak, hogy ezen a területen is olyan jellegű bontást végezzünk, mint az energiazdálkodási problémák vizsgálatánál. Ez esetben az értéken belül a természetes egységek kívánt részletességével ábrázolhatjuk a felújítási és a felhalmozási alapot. A Mérleg — statikus állapotában — a népgazdaság tényleges helyzetét ábrázolja, amelyből a távlati tervekben konkretizált gazdaságpolitikai célkitűzéseknek megfelelő új helyzetbe kívánunk eljutni a bővített újratermelésen keresztül. Ennek az újratermelésnek „tervszerű arányosságát” éppen az biztosítja, hogy mind az adott, mind a kívánt színvonal rögzítve van. A célkitűzések realitását pedig az input-output analízis segítségével lehet ellenőrizni.

Tegyük fel például, hogy a következő tervidőszakban (mondjuk 3 év alatt) egyetlen egy szektort kívánunk fejleszteni, a jelenlegi 100 színvonalról 120 színvonalra. A kidolgozott műszaki tervek alapján megállapítást nyert, hogy ebből a célból 7 milliárd forint beruházásra van szükség. Az első, alapvető kérdés annak eldöntése, hogy a felhalmozási alap a tervidőszak alatt a beruházás tényleges megvalósításának megfelelő szerkezetben valóban rendelkezésre áll-e? Csak akkor tekinthetjük célkitűzésünket megalapozottnak, ha erre a kérdésre igenlő választ kaptunk. Miután most csak egyetlen szektor fejlesztéséről volt szó, a válasz kidolgozása egyszerű.

Nem így áll a helyzet azonban a valóságban. Általában ugyanis az egész népgazdaság egyidejű fejlesztéséről van szó, és a különböző szektorok fejlesztése egymásra is visszahat. Hosszabb tervidőszakon belül a viszonylag korlátozott felhalmozási alap felhasználásának sorrendjét is ennek megfelelően kell meghatározni. Ugyanakkor egyes gazdaságpolitikai célkitűzé-

sek megvalósítására több műszaki változat is rendelkezésünkre áll, elsősorban éppen az energiagazdálkodás vonalán. Példaként említhetjük mindjárt az energiaracionalizálás kérdését. Tudvalevően ennek keretében — és ez a kérdés műszaki oldala — a fajlagos energiafelhasználás csökkentéséről van szó. Az ilyen intézkedések általában beruházási igénnyel lépnek fel, és a konkrét feladat jellegétől függően ez a beruházási keret különböző, de általában progresszíven alakul a fajlagos megtakarítás függvényében. Ez azt jelenti, hogy mondjuk valamely adott kazán hatásfokának 55 százalékról 60 százalékra való emeléséhez 3 millió, 60 százalékról 65 százalékra való emeléshez azonban további 5 millió forint beruházásra van szükség. Könnyen lehet, hogy ez utóbbi 5 millió forint lényegesen nagyobb szénmegtakarítást jelent, ha nem az adott kazán hatásfokának további javítására, hanem például egy más területen üzemelő gázkemence hatásfokának javítására használjuk fel. Ezt a részletkérdésekre megfogalmazott példát természetesen általánosítani lehet. Nemcsak energetikai kérdésekre, de a népgazdasági szektorok közötti összefüggésekre, amikor is a hatékonyság mércéje a kitűzött fejlesztési terv megközelítése.

Az ilyen jellegű számítások sémája a következő lehet. Valamilyen rövidebb időszakra vonatkozóan mérjük fel szerkezeti tagolásban és volumenében a felhalmozási alapot. Az összes szektorok fejlesztési tervének ismeretében osszuk fel ezt a keretet legalább kétféle módon a szektorok között. Ily módon megkapjuk az egyes szektorok jövőbeli helyzetére jellemző módosított kapacitás-, termelékenység-, önköltség- stb. adatokat annak megfelelően, hogy a szektor részére előirányzott beruházásnak mi volt a célja. Ezek az adatok lehetővé teszik a szerkezeti együttműködés számértékeinek módosítását, és ezzel megvan a lehetőség a jövőbeni Tábla meghatározására és ezen keresztül mindazoknak a közvetlen és közvetett hatásoknak a számszerűsítésére, amelyeket az adott felhalmozási alaphoz az éppen választott módon történő felosztásától várhatunk. Az egyes keretfelosztási változatok, beleértve a különböző műszaki lehetőségek felhasználásából adódó változatokat is, illetve az ezek alapján végrehajtott számítások eredményeinek az egybevetése megadja a döntés lehetőségét arra vonatkozóan, hogy melyik kiinduló felosztást vegyük alapul. Mértékadó lehet a nemzeti jövedelem vagy a felhalmozási alap lehető legnagyobb arányú emelése, akár a kettőnek adott összefüggésekben megvalósuló együttes emelkedése, egyes szektorok meghatározott arányú fejlesztése stb.

Mivel a különböző szektorok között szerepelnek — értelemszerűen — az energiaszektorok és az összes többi szektor is, ez a módszer mintegy „automatikusan” adja a választ arra az alapvető kérdésre, hogy a népgazdaság rendelkezésére álló erőforrásokból mit kell az energiatermelésre fordítani. A távlati tervezésnek ez a szimultán módszere, amely a Mérlegek jövőbeni szerkezeti együttműködésének iterációs módszerekkel történő meghatározásán alapszik, részletes számszerű eredményt biztosít mind közgazdasági, mind műszaki szempontból. Ilyen jellegében a távlati tervezésnek megbízható segédeszköze a végleges energiapolitikai célkitűzések alátámasztása során.

DR. PÁLOS ISTVÁN:

A KÜLKERESKEDELMI STATISZTIKA NÉHÁNY KÉRDÉSE

A szocializmus építésében, a népgazdaság fejlődésében a külkereskedelemnek igen fontos szerepe van. A külkereskedelem látja el az ipart az országban fel nem lelhető nyersanyagokkal és fogyasztási cikkekkel, a külkereskedelem a nemzetközi munkamegosztásba bekapcsolódva értékesíti ipari termékeinket. Azt, hogy a külkereskedelem jelentősége állandóan növekszik, különösebben nem kell bizonyítani, elegendő egy pillantást vetni a külkereskedelem alakulására a nemzeti jövedelemhez viszonyítva. Eszerint az első ötéves tervidőszakban — az 1949. évhez képest — míg a nemzeti jövedelem mintegy 50 százalékkal növekedett, addig a behozatal kerekén 104, a kivitel pedig 148 százalékkal. Nem lett kisebb a külkereskedelem szerepe és fontossága napjainkban sem — az ellenforradalom okozta pusztítások és károk leküzdése után —, amikor a nemzetközi munkamegosztás adta előnyöket és lehetőségeket jobban kihasználva, a szocialista országok közti gazdasági együttműködést mind szorosabbra fűzzük, igyekszünk fejleszteni kereskedelmünket a kapitalista országokkal is, elsősorban a gyarmati és félgymati sorból felszabadult országokkal.

Mindebből következik, hogy a külkereskedelmi statisztikának fontos feladatai vannak, mert a külkereskedelmi áruforgalom bemutatásával adatokat szolgáltat a népgazdasági, ezenbelül a külkereskedelmi tervek elkészítéséhez, méri a külkereskedelmi tervek teljesítését, és sokoldalúan elemzi a külkereskedelem szerepét az ország népgazdaságának fejlődésében, a külkereskedelem szerepét a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás terén, külkereskedelmünk alakulását az egyes országokkal, elsősorban a baráti országokkal.

Ezek szerint a külkereskedelmi statisztikának feladata ellátásakor kettős célt kell szem előtt tartania, ezek:

a) a külkereskedelem szerepének bemutatása az ország belső gazdasági életében,

b) a külföldi országokkal való gazdasági kapcsolat bemutatása, a nemzetközi összehasonlítás lehetőségének biztosítása.

E célok elérése szükségessé teszi a külkereskedelmi statisztika módszertani kérdéseinek vizsgálatát. A gyakorlati lehetőségekre és célszerűségekre figyelemmel a külkereskedelmi statisztika módszerének olyannak kell lennie, amely lehetővé teszi egyértelmű adatok gyűjtését és közreadását,

az adatok elemzését a külkereskedelemnek a népgazdaság fejlődésében elfoglalt szerepe és a nemzetközi összehasonlítások megtétele szempontjából.

A külkereskedelemnek az ország gazdasági életében, a népgazdaság fejlődésében elfoglalt szerepe szempontjából a külkereskedelmi statisztikának lehetővé kell tennie a következő kérdések vizsgálatát: a külkereskedelem alakulása a nemzeti jövedelemhez képest; a külkereskedelem hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez; szerepe az ipar, a mezőgazdaság fejlesztésében, a lakosság ellátásában; a külkereskedelmi forgalom alakulása a kereskedelmi mérleg szempontjából; hatása a fizetési mérlegre és a devizahelyzetre. Ezért szükséges, hogy a külkereskedelmi statisztika olyan módszerrel dolgozzék, amely a népgazdaság egységes tervezési és statisztikai rendszerébe beilleszkedik, figyelemmel az ár- és értékviszonyokra.

A nemzetközi munkamegosztásban való részvétel, a külföldi országokkal való kapcsolat szempontjából a külkereskedelmi statisztikának olyan módszert kell kialakítania, melynek révén lehetővé válik az adatok nemzetközi összehasonlítása, egybevetése. Ez elsősorban a szocialista országok vonatkozásában, különösen pedig a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához tartozó országokkal kapcsolatban fontos. Az említett országok külkereskedelmi statisztikájának módszere főbb vonalakban azonos elveket követ, mégis célszerűnek látszik a módszerek teljes összhangbáhozatala, az alapfogalmak tisztázása és az alkalmazott módszerek teljes azonosságának kialakítása. Ez természetesen nem jelentheti a már eddig elért eredmények és sajátosságok feladását, a meglévő adatgyűjtési rendszer teljes megváltoztatását, hanem csak a kölcsönös külkereskedelmi adatszolgáltatások egybehangolását.

A szocialista országok, így hazánk is jó kereskedelmi kapcsolatot akar kiépíteni és fenntartani a kapitalista országokkal is. Ez és a nemzetközi szervezetekben (ENSZ, EGB), illetve ezek statisztikai munkájában való közreműködés szükségessé teszi e szervek és országok külkereskedelmi statisztikájának megismerését és a saját módszerünkkel való egyeztetés útján a különbségek, eltérések tisztázását. Csak a módszerek azonosságának, illetve különbségének ismeretében vagyunk képesek az adatok összehasonlítására és a külkereskedelmi tevékenység megfelelő értékelésére, a világ-gazdaságban betöltött szerepünk helyes értékelésére.

*

E tanulmánynak nem lehet célja a szocialista országok és a tőkés országok külkereskedelmi statisztikája jellegének, módszerének, a különbségek pontos feltárásának részletes vizsgálata. Mégis célszerűnek látszik a külkereskedelmi statisztika megfigyelési körének vázlatos áttekintése.

A kapitalista külkereskedelmi statisztika szorosan kapcsolódik a vám-szervezethez. A statisztikai megfigyelés alapja a vámeljárás alá vont áru-forgalom. A kapitalista külkereskedelmi statisztika azért alapszik a vámeljárásán, mert nincs más mód és lehetőség a külkereskedelmi forgalom megfigyelésére. Hiányzik a tervszerű, egységes szervezettel rendelkező külkereskedelem, ezért ezt a módot kellett a statisztikai megfigyelés alapjául választani.

A szocialista államok egységes szervezettel rendelkező és tervszerűen irányított külkereskedelemmel rendelkeznek, mód és lehetőség nyílik a külkereskedelmi forgalom kiterjedt, részletes és egységes alapelveken

nyugvó statisztikai megfigyelésére. A külkereskedelmi statisztika a külkereskedelmi monopóliumot gyakorló szocialista állami vállalat adatszolgáltatásán alapszik, mely az egységes állami statisztikai beszámolórendszer szerves részét alkotja. Az adatszolgáltatás igénybeveszi természetesen a vámeljárást is.

Ezekből következnek — az egymástól végeredményben két lényeges jellegzetességben eltérő — szocialista és kapitalista külkereskedelmi statisztika közötti különbségek.

Az első lényeges különbség a szocialista és kapitalista statisztika között a megfigyelés tárgyában, a megfigyelés körében van. Míg a kapitalista államok külkereskedelmi statisztikája rendszerint a külkereskedelemnek egy fázisára, csak a külkereskedelem tényére szorítkozik, ezenbelül is csak a határon áthaladó árukra, addig a szocialista külkereskedelmi statisztika a külkereskedelem tényén túlmenően, annak körülményeit is megfigyelési körébe vonta.

A szocialista külkereskedelmi statisztika szervezete tehát kiterjedtebb, mert a külkereskedelmi forgalom valamennyi fázisát megfigyeli; nagy vonalakban a következő jelenségek megfigyelésére terjed ki:

a) a külkereskedelmi államközi szerződések, árucsereforgalmi megállapodások teljesítése, illetve az azokban meghatározott kontingensek kihasználásának mérése;

b) a külkereskedelmi áruforgalom megfigyelése; de nemcsak az országhatáron át bonyolódó és vámhatóságok kezelésébe vont áruforgalom, hanem a külkereskedelem folytatására felhatalmazott szervek által bonyolított összes forgalom, tehát az országhatárt nem érintő reexport forgalom megfigyelése;

c) a külkereskedelmi áruforgalommal kapcsolatos nemzetközi fizetési forgalom megfigyelése, továbbá az áru-mellékköltségek fizetési forgalmának és a fizetési forgalom egyéb tételeinek megfigyelése;

d) a külkereskedelmi forgalom belföldi kapcsolatainak megfigyelése, mint a külkereskedelemhez kapcsolódó belföldi árumozgás. Az előírányzott export teljesítéséhez szükséges ipari, mezőgazdasági termelés, illetve áruátadás; az importált termékek belföldi elosztása; az egyes iparágak, a mezőgazdaság, a lakosság áruellátása import útján.

A másik lényeges különbség a szocialista és a kapitalista külkereskedelmi statisztika között szervezeti jellegű. Mint már említettem, a kapitalista államok külkereskedelmi statisztikája a vámeljáráshoz kapcsolódik. Ez a tény a megfigyelés körének leszűkítésén kívül egy sereg egyéb hátránnyal is jár. Ilyen például az, hogy az adatok köre is szükségszerűen kisebb lesz, az adatszolgáltatás minősége — a szándékos adatferdítés lehetőségén túlmenően — bizonytalan talajon nyugszik, mivel az adatbevallás sok-sok kereskedő esetenként megnyilvánuló érdekeltségi fokától függ, továbbá a bevallott adatok elbírálását a külkereskedelmi statisztikában nem érdekelt, hanem más szempontokra, elsősorban pénzügyi, adózási szempontokra ügyelő vámszervezet végzi. A szocialista külkereskedelmi statisztika ezzel szemben a szocialista állam külkereskedelmi monopóliumát ellátó külkereskedelmi vállalatok adatszolgáltatásán alapszik. A szocialista külkereskedelmi vállalatok azon túlmenően, hogy a külkereskedelem összes fázisáról képesek adni és adnak is adatokat, az állami statisztika által előírt és a statisztikai törvény által biztosított egységes beszámolórendszer keretében

szolgáltatnak adatokat. A beszámolórendszer nemcsak a szolgáltatandó adatok körét és tartalmát írja elő a beszámolórendszer szerves részét képező módszertani magyarázatokban és utasításokban, hanem figyelemmel van a meglevő bizonylatokra is, illetve előmozdítja az egységes bizonylati rendszer kialakítását is. A statisztikai törvény keretében, a beszámolórendszer által előírt adatok tartalmi azonosságát és megbízhatóságát az állami fegyelem szerves részét alkotó bizonylati fegyelem biztosítja. Ezen túlmenően az adatok rendszeres ellenőrzésének törvény által biztosított lehetősége és kötelezettsége, az ellenőrzések során felfedett hibák következetes kijavítása nagymértékben elősegíti és mind jobban biztosítja a külkereskedelmi adatok pontosságát és megbízhatóságát.

*

A külkereskedelmi statisztika általános jellemzésének vázolója után jelen tanulmány keretében a külkereskedelmi statisztika csupán egy — két-séggel — egyik legfontosabb — területével kívánok foglalkozni: a külkereskedelmi áruforgalommal. Ezenbelül a következő kérdésekkel:

1. a megfigyelés köre, a külkereskedelmi áruforgalom fogalma,
2. a külkereskedelmi forgalom iránya, országok szerinti számbavétel,
3. az árucsoportosítás, árulisták használata,
4. az értékelés problémái.

A MEGFIGYELÉS KÖRE

A külkereskedelmi statisztika megfigyelésének tárgya a külkereskedelmi áruforgalom. Bár e meghatározás egyszerűnek látszik, mégis számos probléma jelentkezik egyrészt elvi síkon, másrészt a gyakorlat során adódó különleges esetek elbírálásánál.

I.

A külkereskedelmi áruforgalom meghatározásánál a statisztikai adatok felhasználási területe dönti el végsősorban a statisztikai megfigyelésbe vont ügyletek, áruk körét. A kérdés megoldásánál két megfontolásból lehet kiindulni. Célunk lehet csupán az áruknak az ország gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódását vizsgálni vagy ezen túlmenően a külfölddel való kapcsolatokat is tanulmányozni, nemzetközi összehasonlításokat végezni.

Az ország gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódás szempontjából a külkereskedelmi áruforgalom a nemzetközi munkamegosztás folyamánként szállított ipari és mezőgazdasági nyersanyagok, termékek, továbbá a különféle fogyasztási cikkek forgalma. Pontosabban megfogalmazva export esetén a belföldön termelt és kiszállított áruk, import esetén a külföldön vásárolt és belföldi szükségletek kielégítésére és továbbfeldolgozására behozott áruk forgalma.

A külországokkal való kapcsolat vizsgálatára az előbbi meghatározás szerinti áruforgalom azonban nem alkalmas, mert a hazai termelésből való kivitel és fogyasztáson, a továbbfeldolgozás céljára szolgáló behozatalon kívül van még áruforgalom. Ez a továbbeladás céljából történő vásárlás, amelyet valamely korábban vállalt kötelezettség teljesítésére vagy devizális okokból bonyolítanak. Az eladó vagy vásárló állammal folytatott külkereskedelem vizsgálatánál rendszerint közömbös, hogy milyen célból történt a

vásárlás vagy eladás, és helytelen lenne az ilyen tételeket az adatokból kihagyni, mert ezáltal nem mutatnánk ki az illető országgal folytatott teljes külkereskedelmünket.

Mindkét megfontolásnak megvan a jogosultsága, és nem is lenne helyes egyiket a másik rovására elejteni, mert amellett, hogy a külkereskedelmet az ország belső szükségleteinek szempontjából vizsgáljuk, nem lehet mellőzni az egyes országokkal létrejött gazdasági kapcsolatok figyelemmel kísérését sem. Ezért helyesen jár el a külkereskedelmi statisztika mind az adatgyűjtésnél, mind pedig az adatok felhasználásánál, ha mindkét szempontra figyelemmel van. Az egyes országok ugyan nem járnak el egységesen a külkereskedelem körének említett megfontolások szerinti elhatárolásánál és alkalmazásánál, mégis a statisztikai módszertanban az első megfontolás szerinti forgalmat közvetlen forgalomnak lehet nevezni, míg a változatlan állapotban továbbadott áruk a reexport forgalmába tartoznak.

Célszerű, ha külön megvizsgáljuk a tőkés államok gyakorlatát és utána a szocialista országok által követett gyakorlatot. Előljáróban le kell szögezni, hogy a nemzetközi külkereskedelmi statisztika módszereit vizsgálva általában inkább általános elvekről lehet csak beszélni, mert a gyakorlat során az egyes országok néha az egyébként általuk is helyesnek elismert elvek mellett ezektől kisebb-nagyobb mértékben eltérnek az ország érdekeinek, sajátos és már régebben kialakult külkereskedelmi gyakorlatának figyelembevétele miatt.

A tőkés országok gyakorlata igen változatos a külkereskedelem megfigyelési körének megállapításánál. Bár az OEEC¹-országok és az Egyesült Nemzetek Szervezete, illetve ennek Statisztikai Bizottsága igyekszik általánosan követendő elveket megállapítani és azokat ajánlani a tagországoknak, számos ország nem alkalmazza ezeket az elveket.

Általánosan elfogadott elv, hogy a külkereskedelmi statisztika az országhatáron átmenő és a vámszervek által kezelt fizikai árukra vonatkozik, és mutassa ki az illető ország árukészleteinek import útján történő növekedését és export útján történő csökkenését. Ezzel kívánják elérni azt, hogy a statisztika az országba irányuló és onnan kimenő teljes áruforgalmat figyelje meg. E felfogás szemben áll a külkereskedelmi forgalom olyan értelmezésével, mely a külkereskedelmi statisztikát a fizetési mérleg függelékének tekinti, és végeredményben csak azokat az árumozgásokat tartalmazná, melyekért fizetés történik. Megjegyzendő, hogy ez az elv sem érvényesülhet a tőkés államokban maradéktalanul, mert az országhatárt nem érintő reexportot nem figyelik, de nem is képesek a megfigyelési körbe bevonni.

Igen szemléltető az *International Trade Statistics*² című könyvnek a külkereskedelmi statisztika megfigyelési körére, illetve az árumozgás irányára vonatkozó vázlata. (Az 1150. oldalon levő ábrán a külső kör az országhatárt, a belső kör a vámhatárt ábrázolja.)

Az országba érkező áruk két szempontból csoportosíthatók:

a) az áruk a vámkezelés (vámilleték megfizetése) után az importőr szabad rendelkezésére állva termelési vagy fogyasztási célokat szolgálnak, a kereskedelem esetleges közbeiktatásával, vagy

b) vámőrizetben maradnak, melynek formája különféle lehet.

¹ Organization for European Economic Corporation: Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete.

² R. G. D. Allen—J. Edward Ely: *International Trade Statistics*, New York — London, 1953.

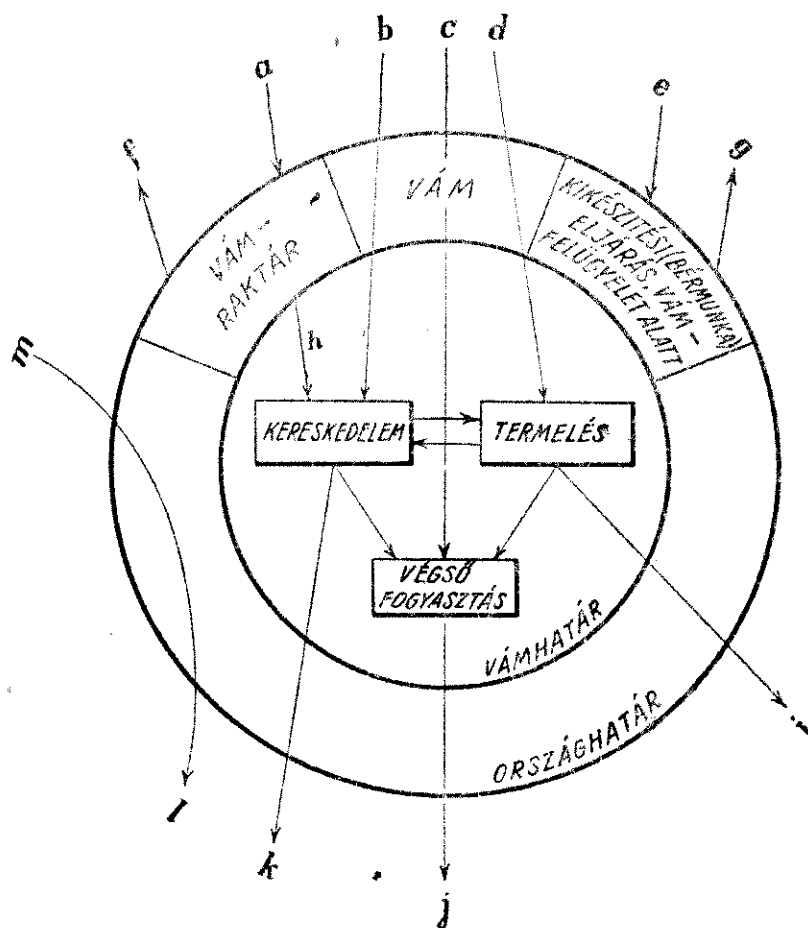
Az első csoport külön magyarázatot nem igényel, ide tartozik a *b*, a *c* és a *d* betűvel jelzett árumozgás.

A második csoportba a következő árumozgás tartozik:

1. Az importált áru vámraktárba (vám-szabadraktárba) érkezik (*a*), hogy azután azt vagy ismét exportálják (*f*), vagy a vám kifizetése után hazai fogyasztásra szállítsák (*h*).

2. Az importált áru vámfelügyelet alatt kikészítési eljáráson, bér munkán megy keresztül (*e*), hogy azután vámfizetés nélkül ismét exportálják (*g*).

3. Az importált áru csak tranzitszállítás miatt lép be az országba (*m*, *l*).

Az országot elhagyó áruk, eltekintve a már említett kiszállításoktól (vám-szabadraktár, vámfelügyelet alatt végzett bér munka, tranzitszállítás) a következők szerint csoportosíthatók:

1. Az országban termelt áruk (beleértve valamely importált áru átalakítását is) exportja (*i*).
2. Használt áruk (gépek, gépkocsik, ruhák, bútorok stb.) exportja (*j*).
3. Korábban importált átalakítás nélkül kiszállított áruk (*k*).

Az ismertetett árumozgásokat különféle szempontok szerint lehet csoportosítani. A nemzetközi gyakorlatban mégis két fő csoportosítási mód alakult ki a külkereskedelmi statisztikában, amit az említett könyv „general trade” és „special trade” rendszernek nevez. A magyar szóhasználat szerint ezeket talán „teljes” vagy „összes”, illetve „közvetlen” forgalomnak lehetne fordítani, bár tartalmilag nem fedik pontosan a magyar statisztikai gyakorlatban kialakult fogalmakat.

A bemutatott ábra szerinti gondolatmenetet követve e két fogalom tartalmát úgy lehetne szemléltetően kifejezni, hogy a „general trade” az

országhatáron átmenő forgalmat (külső kör) jelenti, míg a „special trade“ a vámhatáron (belső kör) átmenő forgalmat fejezi ki. A meghatározás azonban nem egészen szabatos, és közgazdaságilag nem fejezi ki helyesen az áru-forgalom jellegét. Ez kétféle árumozgásnál jelentkezik. Az egyik a vámkezelt („belföldiesített“) áru, melyet változtatás nélkül továbbítanak, tehát lényegében reexportnak tekinthető, a másik a vámfelügyelet mellett végzett bér munka, mely gazdasági szempontból nem reexport, mivel a vásárolt árun átalakítást végeztek (termelő jellegű munka), és csak a vámeljárás és a vámilleték-fizetés elkerülése végett került más kategóriába. A gyakorlatban a belföldiesített áruk exportjának megfigyelése és reexportként való számbavétele nagy nehézségekkel járna, így ennek külön számbavételétől eltekintenek, míg a vámfelügyelet alatt végzett bér munkát rendszerint a „speciális“ forgalomhoz sorolják.

A tőkés országok által általánosan elfogadott fogalom-meghatározás szerint tehát „speciális“ forgalomnak a következő árumozgás tekinthető.

Speciális (közvetlén) import:

termelés, végső fogyasztás céljából importált áruk, esetleg a belső kereskedelem közvetítő tevékenységének bekapcsolásával (az ábrán *b*, *c*, *d*);
vámfelügyelet alatt végzendő bér munkára behozott áruk (az ábrán *e*);
vámszabadraktárból vámfizetés után az országba kerülő áruk (az ábrán *h*).

Speciális (közvetlén) export:

belföldi termelésű áruk (az ábrán *i*);
vámfelügyelet alatt végzett bér munka kiszállítása (az ábrán *g*);
használt termékek és áruk exportja (az ábrán *j*);
belföldiesített és változatlan állapotban kiszállított áruk (az ábrán *k*).

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) Statisztikai Bizottsága, továbbá az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete (OEEC) a külkereskedelmi statisztika megfigyelési körét általában az ismertetett módszernek megfelelően határozza meg, és ajánlja alkalmazásra tagállamainak. A különféle közleményekben ismertetett módszertani megjegyzések közül az ENSZ kiadványokban levő fogalmi meghatározás érdemel figyelmet.

Az ENSZ Statisztikai Bizottsága a külkereskedelmi forgalmat „general trade“ és „special trade“ rendszer szerint osztályozza. (Lásd a *Monthly Bulletin of Statistics* c. folyóiratot.)

Az import fogalmába tartoznak a „general trade“ rendszerben: a közvetlenül hazai felhasználásra, fogyasztásra érkező áruk és a vámraktárba érkező áruk érkezésük alkalmával; a „special trade“ rendszerben pedig a hazai fogyasztásra, felhasználásra nyilvánított áruk akár az országba való belépés, akár a vámraktárból való kivétel alkalmával.

Az export fogalmába általában a következő áruk tartoznak:

- a) a teljesen vagy részben az országban előállított áruk kivitele;
- b) a vámraktárból exportált külföldi eredetű áruk, melyek átdolgozásra nem kerültek, és amelyeket nem belföldi fogyasztásra szántak;
- c) a belföldiesített áruk (nationalized goods), vagyis olyan külföldi eredetű áruk, amelyeket belföldi fogyasztásra szántak és átalakítás, feldolgozás nélkül kiszállítanak.

A „general trade“ rendszerben az exportba tartozik az a, a b, a c pontban felsorolt áruk kiszállítása; a „special trade“ rendszerben viszont csak az a) és a c) pontban feltüntetett áruk kiszállítása tartozik ide, míg a reexportot a b) és a c) pont szerinti szállítások alkotják. Ebből kitűnik, hogy a speciális forgalom nem egyszerű kivonási művelet eredménye, vagyis nem a generális forgalom és a reexport különbsége.

Az egyes országok külkereskedelmi statisztikai módszerét vizsgálva kitűnik, hogy általában elfogadják és alkalmazzák az ismertetett rendszereket, de alkalmazásuk nem egyöntetű, vannak országok, melyek a „general trade“ rendszer szerint szolgáltatnak adatokat, ilyen többek között a legtöbb sterling övezethez tartozó ország, továbbá Japán és Brazília. A „special trade“ rendszer szerint szolgáltatnak adatokat többek között a nyugat-európai országok, a francia gyarmatok, Belga-Kongó, a latin-amerikai országok közül Columbia, Kuba, El Salvador, Kanada, az Egyesült Államok és a közép-keleti nem sterling övezethez tartozó országok. Az Egyesült Királyság felemás rendszert alkalmaz, amennyiben a speciális forgalmat úgy szolgáltatja, hogy a generális forgalomból levonja a reexportot. Ilyenformán csak igen óvatos mérlegeléssel lehet az egyes országok adatait egymással összevetni, arról nem is beszélve, hogy még mennyi más tartalmi különbség is lehet az adatokban.

A szocialista országok gyakorlata a külkereskedelmi forgalom körének meghatározása tekintetében már sokkal egységesebb képet mutat. A KGST országok több alkalommal foglalkoztak a külkereskedelmi statisztika módszertani kérdéseivel. Különbféle értekezleteken vitatták meg az erre vonatkozó kérdéseket, és megfelelő határozatot hoztak, illetve ajánlásokat tettek az egyes országoknak a külkereskedelmi statisztika módszerére vonatkozóan. Az ajánlások természetesen nemcsak a forgalom körére vonatkoztak, hanem egyéb metodikai kérdésekben is állást foglaltak.

A szocialista országok a megfigyelés körének meghatározásánál arra törekednek, hogy a teljes külkereskedelmi forgalmat megfigyeljék, biztosítsák az országok közötti összehasonlítást, de ugyanakkor az illető országnak a nemzetközi munkamegosztásban való részvételét kimutató adatokat is biztosítanak, vagyis a teljes forgalom mellett a reexport forgalmat is kimutatják. A legtöbb szocialista ország, így a Szovjetunió, a Bolgár Népköztársaság, a Csehszlovák Köztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság és Magyarország is ezt az elvet követi, ezért csak a nálunk alkalmazott módszer ismertetésére szorítkozom.

A külkereskedelmi statisztika megfigyelési körébe az országok között lebonyolódó, kölcsönös kötelezettséggel járó kereskedelmi jellegű áruforgalom tartozik.

A nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódást, illetve az ország gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódást jelentő *közvetlen forgalom* körébe tartoznak:

a) import esetén az országba közvetlen felhasználás (továbbfeldolgozás és fogyasztás) céljára behozott áruk;

b) export esetén az országban termelt és kiszállított áruk, valamint az eredetileg közvetlen felhasználás céljára az országba behozott és belföldiesítés után később külföldre eladott és kiszállított áruk.

Export esetében az utóbbi kiszállítás jellege független attól, hogy az áru feldolgozási, átalakítási műveleten ment-e keresztül vagy változatlan

állapotban került kiszállításra. Közgazdaságilag kifogásolható az, hogy a változatlan állapotban történő kiszállítást a közvetlen forgalomba soroljuk, de gyakorlati szempontok, meg az ilyen jellegű tételek csekély volta alátámasztja az alkalmazott módszer helyességét.

Mint látható, a szocialista országok, köztük Magyarország által alkalmazott „közvetlen forgalom” fogalma egybeesik az ENSZ Statisztikai Bizottsága által követett gyakorlattal.

A *reexport forgalom* a továbbeladás céljaira vásárolt és változatlan állapotban eladott áruk forgalma, függetlenül attól, hogy az áru az országon keresztül megy-e, érinti-e az országhatárt. Tehát a reexport fogalmába tartozik

a) a külföldön vásárolt és közvetlenül — anélkül, hogy az országba behoznák — egy másik országnak eladott áruk forgalma (közvetlen reexport):

b) a külföldön vásárolt, az országba behozott, de a vámhatóságok által nem belföldiesített és külföldre változatlan állapotban eladott áruk forgalma (közvetett reexport).

A „reexportnak” mind a vételi, mind az eladási oldalát a közvetlen forgalomtól elkülönítve figyeljük meg, ezáltal lehetővé válik a külkereskedelmi forgalomra vonatkozó adatok pontos kimunkálása. E módszer lehetővé teszi ugyanis a reexport vételi és eladási ügylet közti időeltolódásból, valamint a vételi ártól eltérő áron (hihetően magasabb áron) történő eladásból származó eltérések kiküszöbölését.

A reexport fogalmában már eltérés mutatkozik a szocialista országok és a tőkés országok között mind elvi, mind gyakorlati szempontból. A jelentősebb eltérés az, hogy a szocialista országok az országhatárt nem érintő forgalmat, külkereskedelmi forgalomnak tekintik, míg a tőkés országok csak az országhatárt érintő forgalmat vonják be a megfigyelés körébe.

A közvetlen és a reexport forgalom fogalmából logikusan következik a *teljes külkereskedelmi forgalom* fogalma, mely mind az import, mind az export tekintetében a közvetlen és reexport forgalom összege.

A teljes forgalom fogalmilag megfelel a „general trade” fogalomnak, mégis a reexportnál adódó különbséggel, az országhatárt nem érintő reexport forgalom kivételével. A Magyarország által alkalmazott „teljes forgalom” hívebben tükrözi az ország külkereskedelmi forgalmát, mert lehetőséget ad az egyes országok közötti forgalom megállapítására, amit a tőkés országok által követett gyakorlat nem tesz lehetővé.

II.

A külkereskedelmi áruforgalom körének pontos meghatározásához még tisztázni kell az áru fogalmát. Az egyes országok az áru fogalmát különbözőképpen értelmezik. Az elbírálásnál alkalmazott módszer e tekintetben annyira szerteágazó, hogy egységesítésük nehezen vihető keresztül, az egyes országok különböző gazdasági fejlettsége, ebből következő eltérő jellege (ipari, mezőgazdasági stb. ország) és nem kevésbé az eddigi gyakorlathoz való ragaszkodás miatt. Másképpen ítéli meg ugyanis a bér munka fogalmát például egy iparilag fejlett ország, mint egy elmaradott, iparilag fejletlen ország. A problémák, illetve az egyes országok eltérő gyakorlata nem teszi célszerűvé és lehetővé e kérdés részletes vizsgálatát. Ehelyett csak egyes általánosan jelentkező problémákat kívánok elvi szempontból megvilágítani.

Az egyes kérdések elbírálásánál helyesnek látszik a külkereskedelmi forgalomnak az I. pontban meghatározott fogalmából kiindulni. Eszerint a külkereskedelmi forgalom tárgyát a kölcsönös kötelezettséggel, a tulajdonjog megváltoztatásával (elvesztésével, megszerzésével) járó áruk alkotják. Ezt a meghatározást célszerű még kibővíteni azzal, hogy árun ebből a szempontból anyagjellegű termékek értendők. Röviden tehát úgy lehetne meghatározni a külkereskedelmi forgalmat, hogy az az anyagi értékek országok közötti cseréje.

A területenkívüliségből származó problémák lényegében az országhatár elbírálásából adódnak. Kézenfekvők a külképviseleti szervek részére történő szállítások. A Magyarországon székelő külképviseleti szervei, így Magyarországnak külföldön levő külképviseleti szervei is a fogadó országban területenkívüliséget élveznek, ami kihat az elhelyezésükre szolgáló épületekre is, azaz az ilyen épületeket a küldő ország területének szokás tekinteni. Logikusnak látszik ennek az elvnek érvényesítése az anyaországból történő áruszállítások elbírálásánál is. Így a magyar külképviseleti részére Magyarországból történő áruszállítás nem tekinthető exportnak, mint ahogyan a Magyarországon székelő külképviseleti szervek részére érkező szállítmányok sem tekinthetők importnak, mivel a külkereskedelmi áruforgalom egyik fontos ismervéneke nem felel meg, ugyanis kölcsönös kötelezettséggel Magyarország és a címzett, illetve a feladó ország között nem járnak. Bővül e kérdés a külképviseleti szervek valuta (deviza) ellenében történő beszerzésével, például amikor valamely idegen állam Magyarországon székelő külképviseleti szervei valuta (deviza) ellenében eszközöl valamilyen beszerzést. Az így jelentkező forgalmat célszerű külkereskedelmi forgalomnak tekinteni, mivel az áru tulajdonjoga megváltozott, és ennek ellenében kötelezettségvállalás történt. Lényegében hasonlóan kell elbírálni valamely állam külföldön állomásozó katonai erői részére történt különféle szállításokat.

A területenkívüliség problémakörébe tartozik a halászat eredményeképpen kifogott hal hovasorolásának kérdése. Magyarország szempontjából e kérdésnek nincs nagy jelentősége, de tengeri országoknál már nagyobb jelentőséggel bír. A tengeri országok gyakorlata a halászat elbírálásánál nem egységes, holott a kérdés egyszerűnek látszik, ha a halászhajót a tulajdonos ország termelőeszközének tekintjük. Ebben az esetben a hajó által kifogott halnak saját kikötőben való kirakása nem tekinthető importnak, míg idegen kikötőben való kirakása (értékesítése) viszont export.

A hajók és a repülőgépek a nemzetközi forgalom lebonyolítása során rendszeresen idegen államok területén egészítik ki üzemanyag- és egyéb készleteiket, a hajókon és a repülőgépeken javításokat végeznek el szintén idegen állam területén (kikötőjében). Ha a területenkívüliség elvét itt is következetesen alkalmazzuk, akkor például a MALÉV repülőgépek külföldön történő üzemanyagfelvétele importnak, idegen repülőgépeknek a budapesti Ferihegyi repülőtéren történt üzemanyagfelvétele exportnak tekinthető. A repülőforgalom keretében történt ilyen beszerzések elbírálása újabb keletű kérdés, így eldöntése — különösen a számbavételi nehézségek miatt — még nem történt meg. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy a hajók idegen kikötőben történő készletkiegészítésének kérdése nem mai keletű, a nemzetközi gyakorlat azonban mégsem egyöntetű. Ez nyilvánvalóan azzal függ össze, hogy a nagy tengeri kereskedelmi hajóflottával

rendelkező államok e kérdést másként bírálják el, mint például Magyarország.

A *tranzit szállítások* (átmenő forgalom) keretében szállított áru, bár az ország területére érkezik, és kiszállításra kerül, nem lehet tárgya a külkereskedelmi forgalomnak, mert nem kerül az illető ország tulajdonába, és semminemű kötelezettséggel nem jár. Az átmenő szállítást kétféle lehet: a) közvetlen szállítás, mint például a vasúti szállítás vagy a kikötőben történő átrakás; b) vámmentes raktárban történő elraktározás és innen továbbszállítás. Ez utóbbi eset egybeesik a reexport-forgalom egy részével. Ha ugyanis minden szabadraktárba érkező árut importnak tekintünk, akkor továbbszállításakor ez reexportként kerül a nyilvántartásba. Célszerű a vámraktárba érkező áruk statisztikai számbavételét egyértelműen rendezni, mert különben az idősor adatai nem lesznek összehasonlíthatók.

A kölcsönös kötelezettségvállalás kérdésével függenek össze az *államsegélyek, ajándékok és jóvátétel* keretében történő áruszállítások. A felsorolt esetekben ugyan az áruk tulajdonjoga megváltozik, de az áruszállítás ténye a másik ország részére kötelezettségvállalással nem jár. A jóvátétel és az államsegély nem szorul magyarázatra, de az ajándékok különfélék lehetnek. Például a Vörös kereszt ajándékcsomagok és szállítmányok, valamely állam által más állam részére adott ajándékok, segélyek (természeti csapások, járványok vagy más alkalomból), továbbá magánosok által adott ajándékot. Az említett indok alapján a felsorolt tételek külkereskedelmi forgalomnak nem tekinthetők.

A *bérmunkát* a nemzetközi munkamegosztásból származó lehetőségek jobb kihasználására való törekvés hozza létre. Bérmunkáról akkor beszélünk, ha valamely ország anyagot ad át valamely más országnak azzal a céllal, hogy azon valamilyen munkát végezzen el, abból valamilyen árut készítsen számára. Az anyag rendszerint nem megy át a bérmunkát vállaló ország (vagy vállalata) tulajdonába. Ilyen ügyletek lehetnek ércből fém öntése, nyersolajfinomítás, textilnyersanyagok feldolgozása, bőrök, szőrmék kikészítése, hengerelés stb. A bérmunkánál nem lehet vitás a bérmunka díjának elbírálása, függetlenül attól, hogy azt devizában, anyagban vagy késztermékben fizetik-e meg, tehát mindenképpen árunak tekintendő, mert termelő jellegű emberi munka eredménye. Rendszerint az elszámolás módja okoz problémát az egyes országok által követett gyakorlat különbözősége miatt. Lehetséges olyan eljárás, melynél csak az elvégzett munka értéke, a bérmunkadíj alkotja a külkereskedelmi forgalom számbavételének alapját. Ez az ún. nettó elszámolás. Elvileg ez a helyesebb módszer, mert az anyag nem ment át a megmunkáló ország tulajdonába. Egy másik módszernél az anyag szállítása a megmunkáló ország szempontjából import, a késztermék kivitele pedig export, természetesen a bérmunkadíjjal növelt anyag értékében. Ez a bérmunka elszámolásának ún. bruttó módja. E módszer helyesége ugyan vitatható, de vannak érvek alkalmazása mellett is. Gyakorlati számbavételi szempontból e módszer alkalmazása látszik egyszerűbbnek. Magyarország és több szocialista ország a bérmunka elszámolására ezt a módszert alkalmazza.

Az anyagjelleggel kapcsolatos a *szellemi termék és a szerelési munka* elbírálása. Szellemi terméknek tekinthetők külkereskedelmi szempontból a szabadalmak, a licencdíjak, a szerzői jogdíjak, a tervrajzok stb. Tekintettel arra, hogy e termékek értékét nem a bennük rejlő materiális érték, nem a

„papír“ használati értéke szabja meg, hanem a munkamennyiségtől független szellemi termék „díja“, nem is lehet ezeket a szorosabb értelemben vett külkereskedelmi forgalom tárgyát alkotó árunak tekinteni. Ez az elbírálás természetesen nem vonatkozhat olyan esetekre, amikor a szellemi termék például a tervrajzok, helyesebben a műszaki tervek „értéke“ a vonatkozó külkereskedelmi áru például híd, gyár stb. árában szerepel. Ilyen esetben a híd, a gyár a külkereskedelmi forgalom tárgya és természetes, hogy a híd, a gyár előállításával kapcsolatos összes költség, tehát a gyár tervezési költsége is megtérüljön. (Arról nem is beszélve, hogy ilyen esetekben nem is lehetne ezeket a tételeket a gyár, a híd előállítási költségeitől különválasztani.)

Hasonló a szerelési munkáért járó díjak elszámolása olyan esetekben, amikor valamilyen külföldön elvégzendő szerelésről van szó, de az összeszerelendő gépeket, alkatrészeket nem Magyarország exportálta. Az elszámolásra vonatkozó gondolatmenet ugyanaz, mint a szellemi termékeknél. Ha a szerelési munka valamely objektuma, például híd elkészítése, akkor nem vitás, hogy mind a tervezéssel, mind a szereléssel kapcsolatos költségeknek meg kell térülniök, tehát végeredményben exportként száolandók el.

A *nemesfémek*, főleg az arany, külkereskedelmi forgalom tárgyát csak akkor alkotják, ha nem fizetési eszközként kerülnek szállításra. Kereskedelmi árunak akkor tekinthetők, ha bányászati termékként, illetve ipari feldolgozási anyagként vagy késztermékként kerülnek külkereskedelmi forgalomba. Számos probléma jelentkezik annak elbírálásánál, hogy mikor ipari termék és mikor fizetési eszköz a nemesfém, különösen az ezüst vagy a platina.

A szocialista országok együttműködésének egyik módja, hogy kölcsönrel sietnek egymás segítségére az esetleges átmeneti nehézségek leküzdése céljából. Itt árukölcsönről és nem pénzügyi kölcsönről van szó, tehát az egyik ország egy másik országnak például bizonyos mennyiségű kukoricát ad kölcsön, azzal, hogy vagy ugyanolyan, vagy valamilyen másfajta árut kap vissza bizonyos idő — több hónap — elmúltával, mely számos esetben a következő évre is átnyúlik. Mivel ilyen esetekben az áruforgalom ismérvei forognak fenn (kötelezettségvállalás és tulajdonváltás), a kölcsönadott és kapott áruk forgalmát külkereskedelmi forgalomnak kell tekinteni.

Számos probléma jelentkezik *számbavételi és értékelési nehézségek* miatt is.

Túristák, utasok poggyásza, úticsomagjai, kivándorlók ingóságai, továbbá a postacsomagok, elsősorban számbavételi és értékelési nehézségek miatt okoznak problémát a statisztikai számbavételnél. Meg kell jegyezni, hogy ehhez még hozzájárul az is, hogy ezek — talán a postacsomag kivételével — nem kereskedelmi jellegű áruk. A számbavétel és az értékelés bizonytalanságai miatt számos ország ezért ezeket nem is tünteti fel a külkereskedelmi statisztikában.

A kiállítási tárgyak, a vásárookra kiküldött és a bizományba adott áruk számbavétele hasonló problémákat vet fel. Nem kétséges, hogy ezek mind kereskedelmi árunak tekintendők, csak a számbavétel időpontja lehet kérdéses. Kézenfekvőnek látszik, hogy ezek csak akkor szerepeljenek a külkereskedelmi statisztikában, amikor értékesítésük megtörtént, és addig, vagy visszaszállításukig csak előjegyzésbe célszerű ezeket venni. Vannak orszá-

gok, melyek már a kiszállítás időpontjában számbaveszik e cikkeket, visszaszállítás esetén pedig helyesbítik korábbi adataikat. Nyilvánvaló, hogy itt elsősorban nyilvántartási kérdéstről van szó, melynek jó megszervezése esetén célszerűbben alkalmazható az értékesítéskor való számbavétel.

Az itt felsorolt, valamint a számos egyéb fel nem sorolt vitás tétel tisztázása igen nagyfontosságú. Nemcsak az egyes országok szempontjából lényeges, hogy az országon belül következetesen azonosan bírálják el a forgalom egyes részeit, hanem elsősorban az országok közötti külkereskedelem adatainak összehasonlítása szempontjából van nagy jelentősége. Jelenleg ugyanis az a helyzet, hogy az egyes országok sajátos szempontjaik és lehetőségeik figyelembevételével a problémák többségét rendezték, de ugyanezen országok gyakorlata a vitatható kérdéseket illetően eltérő. Egyéb itt nem említett okok miatt — de jelentős részben a felsorolt problémák eltérő megítélése következtében — az egyes országok adatai nem egyeznek egymással, ezért az adatok egybevetésénél erre mindig figyelemmel kell lenni, ami a számadatok egybevetése és tanulmányozása mellett az illető országok módszerének (az erre vonatkozó megjegyzések és utalások) gondos tanulmányozását is szükségessé teszi.

AZ ORSZÁGOK SZERINTI SZÁMBAVÉTEL

Valamely ország külkereskedelmi forgalmának megítélése nemcsak abból a szempontból fontos, hogy a forgalom összességében hogyan alakul, hanem abból a szempontból is, hogy a forgalomból az egyes országok milyen mértékben részesülnek, hogyan alakul az export és az import, aktív-e vagy passzív-e a külkereskedelmi forgalom, továbbá hogy valamely országgal lebonyolított külkereskedelmi forgalom milyen árucikkekből tevődik össze.

Ha az egyes országok kölcsönös külkereskedelmi forgalmát egybevetjük, azt fogjuk tapasztalni, hogy az adatok nem egyeznek. Egyéb eltérési okok mellett igen jelentős előidézője a különbségeknek az, hogy nem azonos — néha még megközelítően sem azonos — elvek szerint állapítják meg az egyes országok külkereskedelmi forgalmuk irányát, azaz azt, hogy melyik ország tekintendő exportáló, illetve importáló országnak.

A külkereskedelmi forgalom irányának megállapításánál két jelentős probléma merül fel, és pedig

- a) az országokat milyen szempontok szerint kell csoportosítani és
- b) az egyes országok kijelölését milyen elvek alapján célszerű meghatározni.

Azoknak az országoknak a csoportosítása, melyekkel a külkereskedelmi forgalom lebonyolódik, többféle szempont szerint történhet. Célszerű a csoportosítást nemcsak egyféleképpen elvégezni, hanem a statisztikai elemzés céljának megfelelően többféle csoportosítást is kell készíteni, figyelemmel természetesen a többféle feldolgozással kapcsolatos költségekre.

Szükséges és rendszerint elsődleges a földrészek vagy esetleg ezen belül a kisebb földrajzi egységek szerinti csoportosítás. A statisztikai csoportosítás e fajtájánál is merülhetnek fel nehézségek, például a gyarmati országokkal kapcsolatban. Bár elvileg könnyű elhatározni — és célszerű is —, hogy a gyarmati vagy félgyarmati függő országokkal kapcsolatos forgalmat külön kell kimutatni; a gyakorlati végrehajtás során számos nehézség merül fel, amikor az ügyletet anyaországi kereskedő, mint anyaországi áruval bonyo-

lítja. Mindenesetre célként kell kitűzni, hogy a földrajzi ismérvek szerinti csoportosításnál szigorúan ragaszkodjunk ehhez az ismérvhez, vagyis minden országot a politikai függésektől függetlenül ott vegyünk számba, ahol területileg fekszik.

A földrajzi ismérvek szerinti csoportosítás mellett fontos a gazdasági egységek, övezetek szerinti csoportosítás. Lényeges lehet például a fizetési, devizális szempontból való csoportosítás is. Ebből a szempontból csoportosíthatók az országok aszerint, hogy vagy a fizetési elszámolást nem szabályozzák, vagy nincs kötött devizagazdálkodásuk (Egyesült Államok), vagy elszámolásaikat valamely más ország devizájában ejtik meg (például a font sterling terület).

A szocialista országok szempontjából elsőrendű fontosságú — a kölcsönös gazdasági együttműködés lehetőségeinek figyelemmelkísérése és jobb kihasználása érdekében — az egymásközi külkereskedelmi forgalom alakulása. Ugyanakkor figyelemmel kell kísérni a fejlett tőkés országokkal és a gazdaságilag elmaradt országokkal való forgalom alakulását is.

Az utóbbi szempontok szerinti csoportosításnál természetesen nem kell elvetni a földrajzi ismérvek szerinti csoportosítás elvét sem, sőt az ilyen csoportosításokra mindig gondolnunk kell, és azokat a lehetőség szerint el is kell végezni.

A külkereskedelmi forgalom irányának megállapításánál az ország meghatározása mind az export, mind az import szempontjából fontos következtetések levonására nyújt lehetőséget, ezért nagyjelentőségű azoknak az alapelveknek tisztázása, amelyek szerint az elbírálást végre kell hajtani. A külkereskedelmi statisztika nemzetközi gyakorlatában általában háromféle elv vagy ezek valamilyen kombinációja alapján állapítják meg a külkereskedelem irányát.

A három alapelv a következő:

a) a fizetési ország szerinti számbavétel, amelynél a partner országot szerződő országnak tekintjük, amely részére a fizetést teljesíteni kell, illetve amelyik fizetni fog;

b) a kereskedelmi ország szerinti számbavétel, amelynél az országot az határozza meg, hogy mely ország küldi, illetve mely országnak küldik közvetlenül az árut;

c) származási-rendeltetési ország szerinti számbavétel, melynél az áru származása, illetve végső felhasználása, fogyasztása dönti el a partner országot.

A forgalom irányának meghatározását célszerű lenne mindhárom ismerv szerint elvégezni, ennek azonban korlátot szab egyrészt a számbavétellel és a feldolgozással kapcsolatos sok munka és az ezzel járó költség, másrészt pedig a számbavételi nehézség, mely egyik módszer kizárólagos alkalmazását sem teszi lehetővé. Számbavételi nehézségek általában az exportnál jelentkeznek, amelynél nem mindenkor lehet a végső fogyasztót megállapítani, ha a c) pont alatti módszert alkalmazzák. Import esetében már nagyobb bizonyossággal lehet a származási országot megállapítani, mert a szállítási okmányok, a gyártmányok alapján a terméket, a gyártmányt előállító ország már nagyobb határozottsággal kimutatható. Természetesen a másik két módszernél is bőven akad számbavételi nehézség. A nemzetközi gyakorlatban a származási-rendeltetési ország szerinti módszert alkalmazzák a legelterjedtebben, mivel az alkalmazott külkereske-

delmi politikáról, annak irányáról ez ad a legmegfelelőbb választ. Vizsgáljuk meg az egyes módszereket.

A fizetési ország szerinti számbavételnél azt az országot kell szerződő országnak tekinteni, amellyel a fizetési megállapodás létrejött, és amely részére a teljesítés történt. Clearing és egyéb fizetési (pénzügyi) egyezmények esetében általában meg lehet állapítani a partner országot. Azt az országot kell figyelembevenni, amelynél az ügyletet a fizetési egyezmény szerint elszámolják. Problémát jelent a fizetési egyezményen kívül szabad devizák ellenében bonyolódó forgalom, mely esetben az ügyfél telephelye az irányadó.

E módszer alkalmazásának a fizetési mérleg összeállítása szempontjából van jelentősége, pontosabban a fizetési forgalom és a fizetési mérleg országokénti összeállításánál. E módszer pénzügyi szempontból előnyös, a tényleges árumozgásról azonban nem ad képet, tehát arról nem nyújt felvilágosítást, hogy az áruk mely országból származnak, és hová küldik azokat, mert csak egyszerű áru-ügyleteknél egyezik meg a fizetési ország a rendeltetési országgal. A mai külkereskedelemben viszont a behozatali és kiviteli tilalmak és egyéb korlátozó intézkedések következtében számos esetben nem esik egybe a fizetési ország a rendeltetési országgal.

Kereskedelmi országnak kell tekinteni import esetében azt az országot, mely az árut közvetlenül küldi, export esetén pedig azt az országot, melynek az árut közvetlenül küldik. E módszer alkalmazása okozza a legkevesebb nehézséget, mert a szállítási okmányok birtokában mind export, mind import esetében a szállító ország megállapítható. Megjegyzendő, hogy e módszernél is megoldatlan például a szabadkikötőkön bonyolódó forgalom. Az e módszer szerint összeállított adatok a tényleges kereskedelmi viszonyokról nyújtanak felvilágosítást, vagyis hogy a külkereskedelmi ügyleteket végeredményben is mely országgal kötötték.

A származási és rendeltetési ország szerinti számbavételnél import esetén azt az országot kell származási országnak tekinteni, melyben az árut termelték, export esetén pedig azt az országot, mely az árut felhasználja, elfogyasztja. E meghatározás számos nehézséget rejt magában. Export esetén a végső fogyasztó ország megállapítása a kiszállítás időpontjában rendszerint nehézségekbe ütközik, mert hiszen az exportőr nem tudhatja, hogy az importáló országban fogják-e végül is az árut felhasználni, elfogyasztani, nem is beszélve olyan esetről, melynél a rendeltetési hely kikötő vagy vám-szabadraktár. Import esetén már nagyobb pontossággal meg lehet állapítani az áru eredetét, különösen mezőgazdasági termékeknél. Ipari termékeknél már nem ilyen egyszerű a helyzet, kivéve a kitermelő iparágakat. Ipar esetében a feldolgozás, átalakítás, összeszerelés, tehát az áru jellegének a megváltoztatása, a termelési tevékenység elvégzése már eldönti a származási országot, bár e tevékenységek megállapítása sem egyértelmű. A termelő jellegű tevékenységtől el kell választani a csomagolást, átcsomagolást, osztályozást, keverést, mely az áruk jellegét nem változtatja meg. Ilyen esetek fennforgása esetén a származási ország meghatározása nehezebb, mert az importőr azt a szállítási okmányokból nem tudja megállapítani.

A származási-rendeltetési ország szerinti számbavételi rendszerrel fordul elő a legtöbb nehézség az adatok pontos megállapítása terén, és éppen ezért e rendszer mellett lehet a legtöbb eltérés az egyes országok

forgalmának összehasonlításánál (feltéve, hogy az illető országok ezt a számbavételi rendszert alkalmazzák). A fogalmak tisztázását és ismeretét, az értelmezésbeli azonosságát feltételezve, két ország adatai között eltérést okozhat az egyes esetek különféle elbírálása — mint átdolgozás, keverés —, továbbá a tranzitszállítások, a kikötőbe, a vámszabadraktárba irányított vagy onnan továbbított áruk eredetének elbírálása.

A felsorolt nehézségek ellenére a legtöbb ország a származási-rendeltetési számbavételi rendszert alkalmazza a külkereskedelem irányának megállapításánál, mert e rendszer alkalmas leginkább a nemzetközi áruforgalom, az egyes országoknak a nemzetközi munkamegosztásban való részvétele jellemzésére, és az áruösszetétel vizsgálata alapján következtetéseket lehet levonni a munkamegosztásban való részvétel jellegére és változására is.

A magyar külkereskedelmi statisztika megfigyeli fizetési országok és származási-rendeltetési országok szerint is a külkereskedelmi forgalmat. Az első módszer szerinti megfigyelés lehetővé teszi a külkereskedelmi szerződések teljesítésének figyelemmel kísérését, míg a második a külkereskedelmi politika szempontjából jelentős.

A külkereskedelmi politika részére is fontos felvilágosításokat szolgáltat e számbavételi rendszer, különösen, ha lehetőség van a másik két rendszer — vagy azok valamelyike — adatainak kimunkálására és ezzel való szembeállítására is. A legfontosabb felvilágosítás, amit ez úton szerezhünk az, hogy valóban abból az országból vásároljuk az egyes árukat, ahol azokat termelték, nincs-e feleslegesen közbeiktatott közvetítő stb.

ARUOSZTÁLYOZÁS

A külkereskedelmi forgalom alakulásának elemzésén túlmenően szükség van részletesebb vizsgálatot lehetővé tevő, mégpedig az export és az import szerkezetére vonatkozó adatokra is. A külkereskedelmi áruforgalmat bizonyos esetekben elegendő összevontabb árucsoportok szerint kimutatni, sok esetben azonban szükség van részletesebb, néha egyedi árukra vonatkozó adatokra is.

A külkereskedelmi forgalom, az export, az import értékében és volumenében bekövetkező változásnál — az országok szerinti vizsgálaton túlmenően — felmerül az a kérdés, hogy az áruk mely csoportja, ezen belül esetleg egyedileg mely áru okozta a változást. A külkereskedelmi forgalom azonban önmagában nem elemezhető. A megfelelő következtetések, a megfelelő intézkedések érdekében a külkereskedelmi forgalomra vonatkozó részletes adatokat tehát egybe kell vetni a tervezésre, a termelésre vonatkozó, a számvitel által szolgáltatott adatokkal, ami viszont szükségessé teszi az árukra vonatkozó adatok, az áruosztályozás megfelelő egybehangolását.

Az áruosztályozás az árukat valamilyen (egy vagy több) alapelv szerint osztályokra, fajtákra sorolja olyképpen, hogy mód legyen további kisebb, jobban részletezett csoportok képzésére. Az áruosztályozást el lehet végezni egy alapelv alapján, de lehetséges — és a kialakult áruosztályozási rendszerek ezt követik — az osztályozásnál több alapelvet is érvényesíteni. Egy alapelv szerint történik az osztályozás, ha az árukat vagy rendeltetés (termelőeszközök fogyasztási cikkek), vagy származás (állati, növényi eredetű), vagy a feldolgozás foka (nyersanyag, félkészáru, készáru), vagy a termék anyaga (vas, fa, bőr stb.) szerint csoportosítjuk. Az ipari fejlettség jelenlegi

fokán azonban nehezen lehetne csak egyféle alapelv szerint készült áruosztályozást alkalmazni, mert nyilvánvaló, hogy például egy tudományos műszer egyértelmű besorolása szinte lehetetlen. Ezért a különféle célokra készült áruosztályozásnál rendszerint többféle alapelv érvényesül olyképpen, hogy egy kiválasztott alapelven belül az egyes árucsoportok jellegének megfelelően további csoportosítást végeznek.

A külkereskedelmi forgalomban használatos áruosztályozás rendszerint nem azonos a tervezésnél, a termelési és elosztási statisztikában használatos áruosztályozással, mert mind részletesség, mind rendeltetés szempontjából attól eltérhet. Az egyes országok által alkalmazott árucsoportosítás is eltér egymástól az ország társadalmi rendszerének, az ország fejlettségi fokának megfelelően. A tőkés országok által alkalmazott külkereskedelmi áruosztályozás igen eltérő képet mutat. Az ENSZ Statisztikai Bizottsága 1952. óta egységes áruszerkezeti nomenklatúrát alkalmaz, és ajánlja tagállamainak annak alkalmazását, illetve a külkereskedelmi adatoknak a javasolt nomenklatúra szerinti feldolgozását és közlését. Az ENSZ által alkalmazott áruosztályozás a „Standard International Trade Classification“ (SITC) elkészítésének az a célja, hogy biztosítsa az egyes országok árucsoportok szerinti külkereskedelmi forgalmának jobb összehasonlítását. Az áruosztályozás elkészítésénél követett elsőrendű szempont a nemzetközi kereskedelmi gyakorlat figyelembevétele. Ez azonban nem teszi lehetővé a külkereskedelmi adatoknak a termelési és fogyasztási adatokkal való egyértelmű egybevetését és elemzését.

A SITC az árukat 10 fejezetbe, ezenbelül 52 osztályba, 150 csoportba és 570 árutételbe sorolja be. A SITC-et kiegészíti egy olyan jegyzék, mely a forgalomban levő több ezer árut egyrészt az áruosztályozás tagolásában, másrészt betűsorrendben tartalmazza.

A SITC tagolása — amelyet csak nagy vonalakban ismertetünk — a következő:

0. *Élelmiszerek*

- 00 Élőállatok főleg élelmezési célra
- 01 Hús és húskészítmények
- 02 Tejtermékek, tojás és méz
- 03 Hal és halkészítmények
- 04 Gabona és gabonakészítmények
- 05 Gyümölcs és főzelékfélék
- 06 Cukor és cukorkészítmények
- 07 Kávé, tea, kakaó, fűszerek és ezek készítményei
- 08 Állati takarmány (az öröletlen gabonafélék kivételével)
- 09 Különféle élelmiszerkészítmények

1. *Ital és dohányáru*

- 11 Italok
- 12 Dohány és dohánykészítmények

2. *Nyersanyagok (nem élelmezésiek) fűtőanyagok kivételével*

- 21 Nyersbőrök, irhák (szörmésbőrök kivételével), cserzetlenek
- 22 Olajosmagvak és diók
- 23 Nyersgumi, beleértve a műgumit és a felújítottat is
- 24 Fa, donga és parafa
- 25 Fakészítmények és hulladékpapír
- 26 Textilrostok (fonallá, cérnává feldolgozott és a hulladék nélkül)
- 27 Nyerstrágyák és nyersásványok, a szén, a kőolaj és a drágakövek kivételével
- 28 Fém tartalmú ércek és fémtöredékek
- 29 Nem ehető állati és növényi nyersanyagok

3. Ásványi fűtőanyagok, kenőolajok és rokonanyagok

- 31 Ásványi fűtőanyagok, kenőolajok és rokonanyagok (szén, koks, brikett, nyersolaj és termékei stb.)

4. Állati és növényi olajok és zsiradékok

- 41 Állati és növényi olaj (nem illó olajok), zsiradékok, kocsikenőcsök és származékaik

5. Vegyi anyagok

- 51 Vegyi elemek és vegyületek
 52 Ásványi kátrány és nyers vegytermék szénből, kőolajból és földgázból
 53 Festék, cserző- és színezőanyagok
 54 Gyógyszerek és gyógyászati készítmények
 55 Illóolajok és illatszeranyagok; pipere, fényező és tisztító készítmények
 56 Műtrágyák
 57 Robanóanyagok, különféle vegyi anyagok és termékek

6. Feldolgozott termékek, főként nyersanyaguk szerint csoportosítva

- 61 Bőr, bőrkészítmények és feldolgozott szőrmék
 62 Gumikészítmények
 63 Fa- és parafakészítmények (bútorok kivételével)
 64 Papír, papírlemez és gyártmányaik
 65 Textilfonalak, -gyártmányok, -készárúk és hasonló termékek
 66 Nem fémes ásványi termékek
 67 Ezüst, platina, drágakő és ékszer
 68 Fémek (vas, acél, réz, nikkel, alumínium stb.)
 69 Fémkészítmények

7. Gépek és szállítóberendezések

- 71 Nem elektromos gépek
 72 Elektromos gépek, készülékek
 73 Szállítóeszközök (vasúti, közúti, légi, vízi járművek)

8. Különböző feldolgozott termékek

- 81 Előregyártott épületek, kórházi, vízvezeték-szerelési, fűtési és világítási alkatrészek és felszerelések
 82 Bútorok és berendezési tárgyak
 83 Böröndök, kézitáskák és hasonló cikkek
 84 Ruházati cikkek
 85 Lábbelik
 86 Tudományos és ellenőrző műszerek, fényképezési és optikai cikkek, órák
 89 Egyéb

9. Különböző termékek

- 91 Postacsomagok
 92 Élőállatok nem élelmezésre
 93 Visszárúk és különleges ügyletek.

A SITC tagolását vizsgálva első áttekintésre megállapítható, hogy szerkezetében nem érvényesül valamely kiválasztott egységes alapelv. Az áruk elsődleges tagolása élelmiszerek és nem élelmiszerek szerint történik, ezen túlmenően az elkészültségi fok szerinti osztályozás érvényesül, de mivel elsődlegesen a kereskedelmi gyakorlatra van tekintettel, a termelési folyamattal, a termelés ágazati rendszerével való egybevetés elvégzésére nem alkalmas.

A szocialista országok a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa által elfogadott árucsoportosítást használják a külkereskedelmi statisztikában. Az

árunomenklatúra elkészítői szem előtt tartották, hogy az kielégítse a gazdasági vezetés gyakorlati követelményeit, és összhangban legyen a tervezés és a számvitel, valamint a tervteljesítés megbízható ellenőrzésének feladatával. Az áruk osztályozásának alapvető szempontja a társadalmi termék mozgása, mely a termeléssel kezdődik és a fogyasztással fejeződik be. Ez határozza meg az egyes áruk és árucsoportok helyét és az áruosztályozás sorrendjét. Az áruk csoportosításának elsőrendű szempontja a termelőeszközök és a személyi fogyasztási cikkek szerinti tagolás, vagyis az áruknak termelő eszközökre és fogyasztási cikkekre való bontása. Az árunomenklatúra elkészítésének további célja biztosítani egyéb fontos csoportosítások elvégzését is, mint például az áruk csoportosítását álló- és forgóeszközökre, a feldolgozás foka szerint (nyersanyag, félkésztermék, késztermék), mezőgazdasági és ipari termékekre.

Az árunomenklatúra osztályozási sémája 9 főcsoport, 57 csoport és 280 alcsoport, 3000 áru és 3720 árutétel. A jegyzékben szerepel a külkereskedelmi forgalomban előforduló többé-kevésbé fontos minden áru.

Az osztályozás sémáját a hozzátartozó tételszámokkal együtt a következő tábla szemlélteti.

Főcsoport	Csoportok	Alcsoportok	Áruk	Árutételek
	száma			
1. Gépek és berendezések.....	10	59	1080	1650
2. Fűtőanyagok, ásványi nyersanyagok, fémek	10	45	330	370
3. Vegyi termékek, műtrágyák, gumik	6	30	460	290
4. Építőanyagok és épületelemek ...	3	12	60	50
5. Növényi és állati eredetű nyersanyagok (az élelmiszeripari nyersanyagok nélkül)	10	42	520	580
6. Élőállat (vágóállat nélkül)	1	5	20	20
7. Élelmiszeripari nyersanyagok	3	10	70	80
8. Élelmiszercikkek	5	29	170	310
9. Közszükségleti iparcikkek	9	48	290	370
<i>Összesen</i>	<i>57</i>	<i>280</i>	<i>3000</i>	<i>3720</i>

A szocialista országok által alkalmazott árunomenklatúrájának csoportokig menő tagolása a következő:

I. Termelési rendeltetésű gépek és berendezések

1. Fejezet: Gépek és berendezések

- 10 Fémmegmunkáló szerszámgépek
- 11 Energetikai és elektrotechnikai berendezések
- 12 Bányászati, kohászati és nyersolajipari berendezések
- 13 Emelő-szállító berendezések
- 14 Élelmiszer- és ízesítőipari, valamint könnyűipari berendezések
- 15 Vegyipari, fa- és papíripari, építőipari és egyéb iparági berendezések
- 16 Komplet gyárberendezések és felszerelések
- 17 Műszerek, laboratóriumi és orvosi berendezések, csapágyak, szerszámok, csiszolóanyagok
- 18 Traktorok, mezőgazdasági gépek
- 19 Közlekedési eszközök

II. Fűtőanyagok, nyersanyagok (élelmiszeripariakat kivéve) és egyéb anyagok

2. Fejezet: Fűtőanyagok, ásványi nyersanyagok, fémek

- 20 Szilárd fűtőanyag
- 21 Nyersolaj
- 22 Nyersolajtermékek, szintetikus folyékony fűtőanyagok
- 23 Éghető gázok és villamosenergia
- 24 Fémércsek és fémkoncentrátumok
- 25 Nem fémes ásványok, agyag, föld
- 26 Feketefémek
- 27 Színesfémek
- 28 Nemesfémek és ezekből készült termelési rendeltetésű készítmények
- 29 Kábel és huzal, beleértve a csupasz és tekerceslő huzalokat

3. Fejezet: Vegyitermékek, műtrágyák, gumi

- 30 Vegyicikkek
- 31 Festékek, lakkfestő- és cserzőanyagok
- 32 Robbanóanyagok és pirotechnikai cikkek
- 33 Filmanyagok
- 34 Műtrágyák és mezőgazdasági kártevők elleni készítmények
- 35 Kaucsuk, gumi és gumiazbeszt gyártmányok

4. Fejezet: Építőanyagok és épületelemek

- 40 Építőanyagok
- 41 Fából készült szabványházak, barakok, építészeti tárgyak
- 42 Fémraktárak, szerkezetek és tübbingek

5. Fejezet: Növényi és állati eredetű nyersanyagok (az élelmiszeripari nyersanyagok nélkül)

- 50 Faanyagok és cellulóze-papír készítmények
- 51 Textilipari nyersanyag és félkészgyártmányok
- 52 Nyers prém és szőrme (a kész szőrme készítményeket kivéve)
- 53 Nyersbőr és bőrök
- 54 Dohány (nyers)
- 55 Vetőmagvak és ültetési anyagok
- 56 Illóolajok, egzotikus gyanták és orvosi gyógyszer technikai nyersanyagok
- 57 Műszaki zsírok és olajok
- 58 Koncentrált és szálastakarmány
- 59 Egyéb nyersanyagok és anyagok

III. Élőállatok (vágóállat nélkül)

6. Fejezet: Élőállatok

- 60 Élőállatok

IV. Élelmiszercikkek és élelmiszeripari nyersanyagok

7. Fejezet: Élelmiszeripari nyersanyagok

- 70 Gabona
- 71 Vágóállat
- 72 Olajosmagvak és -termékek, egyéb élelmiszeripari nyersanyagok

8. Fejezet: Élelmiszercikkek

- 80 Húsárak
- 81 Hal és halkészítmények
- 82 Malomipari termékek és hüvelyesek
- 83 Zöldség, gyümölcs, bogyós gyümölcsök
- 84 Cukor, növényi olaj, italok és egyéb élelmiszer- és ízesítő cikkek

V. Közsükségleti iparcikkek

9. Fejezet: Közsükségleti iparcikkek

- 90 Pamut-, gyapjú- és egyéb szövetek (a műszakiakon kívül)
- 91 Ruha és fehérnemű
- 92 Rövidáru (díszműáru)
- 93 Bőr-, gumi- és egyéb lábbeli
- 94 Háztartási edény, étkészletek
- 95 Bútor
- 96 Gyógyszerek, egészségügyi és higiéniai cikkek
- 97 Kulturális és közhasználati cikkek
- 98 Egyéb közsükségleti iparcikkek

Az árunomenklatúra — mint megállapítható — az árukat rendeltetés, származás és az alapanyag fajtája szerint osztályozza főcsoportokra, csoportokra, alcsoportokra stb. Az osztályozási séma pedig lehetővé teszi az áruk csoportosítását termelőeszközökre és fogyasztási cikkekre, álló- és forgóeszközökre, ipari és mezőgazdasági termékekre. Ezenkívül még azt is lehetővé teszi, hogy különösebb nehézség nélkül további csoportosítást lehessen végrehajtani valamely főszempont szerint. Ennek elvégzéséhez elegendő a csoportok és alcsoportok megfelelő átcsoportosítása anélkül, hogy az árumeznevezéseket meg kellene változtatni.

AZ ÉRTÉKEKÉLÉS PROBLÉMÁI

A külkereskedelmi forgalomban levő áruk értékelése során számos problémával találkozunk. Ilyen probléma például az, hogy nem mindig egyértelmű a vétel, illetve az eladás alkalmával elért kiadás, illetve bevétel belföldi pénzegységben való meghatározása, mert az ügyletet — különösen puha valutájú országokban — rendszerint nem belföldi pénznemben kötik, hanem valamely idegen ország pénznemében, rendszerint a nemzetközi pénzpiac valamely stabil pénznemében. Az idegen pénznemben kifejezett összeg sem azonos azonban mindig az áruforgalom értékével, különösen a tőkés országokban, ahol számos tényező befolyásolhatja a helyes ár megállapítását. Az áruk értékelése attól is függ, hogy a külkereskedelmi forgalom eredményeként kapott összeget milyen célra kívánjuk felhasználni. A továbbiakban a devizaátszámítási árfolyammal kapcsolatos problémákon kívüli értékelési kérdésekkel kívánok foglalkozni, mivel a devizaárfolyam és az azzal kapcsolatos problémák nem kizárólag külkereskedelmi, hanem devizagazdálkodási kérdéseket is felvetnek, ami meghaladja e tanulmány kereteit.

A külkereskedelmi forgalom értékének helyes megállapítása a külkereskedelmi adatok sokoldalú felhasználása miatt nagyfontosságú. A külkereskedelmi forgalom általános mérésén, a tervteljesítés mennyiségi és időbeli alakulásának mérésén túlmenően az exportot és az importot, illetve ezek egyenlegét egybe kell vetni a hazai gazdasági adatokkal. A külkereskedelmi forgalomnak a fizetési mérlegre való hatása, az ipari és a mezőgazdasági termelés exporthányada, az import szerepe a nyersanyagokkal és fogyasztási cikkekkel való ellátásban, a külkereskedelem áruszerkezete és az áruszerkezet összetételének alakulása, az egyedi cikkek árának alakulása, az árindexszámítás a „terms of trade“ kiszámítása mind-mind, szükségessé teszi a külkereskedelmi forgalom értékének helyes megállapítását.

Először vizsgáljuk meg, hogy mit kell a külkereskedelmi forgalom

értékének tekinteni. Ezt az exportra és az importra külön-külön kell megállapítani. Az export értéke a külkereskedelmi ügylet eredményeképpen idegen pénznemben keletkezett növekedés belföldi pénznemben kifejezve. Az import értéke pedig a külkereskedelmi ügylet eredményeképpen idegen pénznemben keletkezett csökkenés belföldi pénznemben kifejezve.

Ha a deviza-árfolyamokból származó problémákat kikapcsoljuk, a meghatározás egyszerűnek látszik. Egyszerű is az alkalmazása, ha különféle tényezők nem gyakorolnak eltérítő hatást az értékmegállapításra. A helyes értékmegállapítást azonban különösen a tőkés országokban számos tényező befolyásolja. Az egyik ilyen tényező a vám. Vámokat elsősorban importra vetnek ki, amelyeknek hatása — függetlenül attól, hogy pénzügyi vagy védő vámok — a behozott áruk alulértékelésére ösztönzi az importőröket. Ugyanezen ok a vámhatóságokat felülértékelésre ösztönözheti. A devizaellenőrzés is torzító hatást gyakorolhat a külkereskedelmi forgalom értékének megállapítására. A kereskedők hajlamosak az exportot alulértékelni és az importot túlértékelni. A kormányzati szervek által bonyolított külkereskedelmi ügyletek értékelése sem mindenkor alapszik a világpiacon kialakult áron, hanem gyakran politikai vagy egyéb megfontolások alapján annál magasabb vagy alacsonyabb is lehet. A külkereskedelem támogatása, az export, illetve import szubvencionálása is értékelési problémákat vet fel. Kérdéses ugyanis, hogy az állami támogatás összegét beleszámítsuk-e a külkereskedelmi forgalom értékébe vagy sem.

A szocialista országok külkereskedelmi gyakorlatában az értékeléssel kapcsolatos — előbb elmondott — torzító hatások nem vagy nem olyan mértékben érvényesülnek, mint a tőkés országokban. A szocialista külkereskedelmi vállalatnak, mint állami vállalatnak nem érdeke, hogy a forgalmat alul vagy felülértékelje és a valóságnak meg nem felelő adatokat szolgáltatson.

A külkereskedelem forgalmi értékének meghatározásából az következnek, hogy — az esetleges torzító hatások kiküszöbölése után — a forgalom értékét az áruvételre vagy -eladásra vonatkozó számlák végösszege jelenti. Ez az összeg azonban nem mindig egyértelmű. Egyes esetekben szállítási költségeket is tartalmaz, más esetekben nem. A szállítási költség pedig, különösen távoli országokkal folytatott külkereskedelem esetén, igen jelentős lehet. A szállítási költségen kívül egyéb költségek is felmerülhetnek, többek között például biztosítási költség, melyet szintén célszerű számbavenni. Tisztázandó tehát, hogy mely költségeket ésszerű számbavenni, és ha igen, melyek azok, amelyeknek számbavételére mód van; azután tisztázni kell, hogy az áruk értékelésénél ezeket miképpen kezeljük.

Az árumellékköltségek tartalmára vonatkozóan nincs, vagy legalábbis nem ismeretes egységes állásfoglalás; a hazai gyakorlatban megnyugtatóan a szállítási költség állapítható meg. A többi árumellékköltség még tisztázásra szorul, annyi azonban máris megállapítható, hogy ezek mértéke nem jelentős a szállítási költségekhez képest.

Az árumellékköltségek számbavétele tulajdonképpen azt a kérdést veti fel, hogy a külkereskedelmi forgalomban résztvevő áruk árát az áruszállítási folyamat mely pontján (milyen paritáson) állapítsuk meg. Az áruk árának statisztikai meghatározását a nemzetközi külkereskedelmi technika két fogalmának alkalmazása segíti, ezek az általánosan használt angol kifejezésekkel a következők:

FOB (free on board) vagyis szabadon a szállító hajó fedélzetére rakva; CIF (cost, insurance, freight) vagyis költség, biztosítás, fuvardíj az áru értékéhez hozzászámítva.

Ezek a kifejezések a tengeri kereskedő országoknál voltak használatosak, és rendszerint kikötői forgalomra vonatkoztak. A nemzetközi kereskedelem nagyobb arányú fejlődése folytán e kifejezések, illetve az ezekkel meghatározott áruátadási-átvételi pontok a szárazföldi országhatárookra is vonatkoznak már.

Az említett áruátadási fogalmakat (paritásokat) a külkereskedelmi statisztikában általában a következőképpen lehet használni.

FOB érték az exportáló országokban. Az export, illetve az import értékét az exportáló országban állapítják meg, ami általában az ország határát jelenti.

Majdnem valamennyi ország exportjának értékelésére a FOB paritást használja. A szocialista országok is így értékelik az exportjukat. Meg kell jegyezni, hogy ennek az értéknek megállapítása sem mindig egyszerű. Ha a szerződés értelmében a számla összege magában foglalja az országon kívül felmerült szállítási költségeket is, akkor ezeket le kell vonni, hogy a helyes paritást meg tudjuk állapítani.

CIF érték importáló országban. Az export, illetve import értékét az importáló országba érkezésig állapítják meg, vagyis a FOB értékhez még hozzászámítják a szállítási, biztosítási és esetleges egyéb költségeket.

A legtöbb ország az import értékelésénél alkalmazza ezt a paritást, bár több ország az importot FOB exportáló ország paritáson mutatja ki. A szocialista országok közül a Német Demokratikus Köztársaság alkalmazza ezt az értékelést.

A CIF paritás megállapításánál az áruszámla összegéhez hozzá kell számítani az importáló ország határáig felmerült költségeket, amennyiben ezt a vonatkozó áruszámla nem tartalmazná.

Magyarország 1951-től 1956-ig a külkereskedelem értékét nem az említett paritások alapján állapította meg, hanem az úgynevezett „tényleges paritás“-on, mely az ügylet mindenkori átadási-átvételi helyét jelentette. Ezt a gyakorlatot meg kellett szüntetni, mert amellet, hogy a nemzetközi gyakorlatban nem használatos, nem alkalmas a külkereskedelmi forgalom átalakulásának nemzetközi összehasonlítására, ugyanis az egyes ügyletek értéke attól függően volt „alacsony“ vagy „magas“, hogy milyen mértékű szállítási és egyéb költséget tartalmazott (egyéb tényezők figyelmen kívül hagyása mellett).

A jelenleg alkalmazott értékelési módszer az importnál lehetővé teszi mind a FOB, mind a CIF paritás megállapítását, export esetében pedig a FOB paritás megfigyelése biztosított.

Vizsgáljuk meg, hogy a külkereskedelmi forgalom értékelésének melyik módja, milyen célra használható leginkább, a közgazdasági elemzéseknel a különféle értékelési módokat miképpen hasznosíthatjuk.

Az importnak valamely ország belső gazdasági életével, az iparral, a kereskedelemmel, a mezőgazdasággal való egybevetésére, illetve a külkereskedelem hatásának vizsgálatára a CIF paritás alkalmazása látszik célszerűnek, mivel a behozott termékek értéke a teljes beszerzési árat — az ország gazdasági vérkeringésébe való közvetlen bekapcsolódáskor — tartalmazza. Ez az érték látszik alkalmasnak a hazai ipar, mezőgazdaság ter-

mékeinek árával való egybevetésre is, annak megállapítására, hogy — egyéb feltételek azonossága esetén — olcsóbban vagy drágábban termeltünk-e.

Az importnak FOB paritáson való értékelése is több célra alkalmas. A fizetési mérleggel való egybevetés, illetve a fizetési mérleg elkészítésében való közreműködés céljára a FOB paritást kell használni, mert a fizetési mérleg szerkezetében külön kell kimutatni az import árubeszerzési értékét és az árumellékköltségeket. Úgyszintén a FOB érték alkalmas az egyes országok külkereskedelmi forgalmának egybevetésére. Ugyanis, ha két ország az egymáshoz irányuló külkereskedelmet — mind az exportot, mind az importot — FOB paritáson értékeli, ez az adatok jobb egybevetését biztosítja.

Ha a statisztikai adatok sokoldalú felhasználását biztosítani kívánjuk, célszerű gondoskodni a megfelelő adatokról. Az exportnak FOB paritáson való értékelése általánosan elfogadott, így felhasználása sem a külföldi, sem a belföldi adatokkal való egybevetésnél különösebb problémát nem okoz. Az importnak a kétféle értékelése CIF és a FOB paritáson kívánatosnak látszik, mert mindkét értéket sokoldalúan lehet, sőt kell is felhasználni.

*

E tanulmány a külkereskedelmi statisztikának több lényeges kérdését vetette fel, és igyekezett helyes álláspontot kialakítani. A felvetett kérdések vizsgálatánál természetesen nem mélyedhettünk el a részletes vizsgálatokba és érvelésekbe. A részletkérdések felderítése után lehet csak az elméletileg helyesen kialakított módszert gyakorlatba átültetni. Ezenkívül még számos kérdés vár megvitatásra. Ilyenek az értékelés további kérdései, a devizaárfolyamok problémái, az árindexszámítás elméleti és gyakorlati kérdései, a külkereskedelmi cserearány, a „terms of trade“ kiszámításának kérdései.

FEKETE ANDRÁS:

AZ ELSŐ ORSZÁGOS REPRESENTATÍV KÖZÚTI FORGALOMSZÁMLÁLÁS EREDMÉNYEI*

A közúti forgalomszámlálásnak hazánkban már jelentős múltja van: a forgalomszámlálások még a múlt század végén kezdődtek a közutakon lebonyolódó fogatos forgalom megállapítása végett. Az első forgalomszámlálás 1876-ban volt, melyet az akkori Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium jelentése „észlelésen alapuló becslés“-nek nevez, majd ezt követte 18 év múlva a második 1894-ben. Ezeknél a számlálásoknál a forgalom nagyságát az igavonó állatok számával mérték.

A századfordulón megjelenő gépkocsi forradalmasította a közúti közlekedést. A fogatos forgalom számára épített makadám útjainkat — melyeknek sem vízszintes, sem magassági vonalvezetése, ív- és lejtviszonyai, sem burkolata nem elégítették ki a gépkocsiforgalom igényeit — át kellett építeni. Az új forgalmi igények felderítésére tartották 1927—1928-ban a harmadik forgalomszámlálást.

A harmadik forgalomszámlálást három évszakban végezték el: őszi, tavaszi és nyári időszakban. Az őszi számlálás 1927. szeptember 20-tól október 17-ig, 28 napon át, a tavaszi és nyári számlálás pedig 1928. április 12-től 24-ig, illetve augusztus 2-től 14-ig 7—7 napon át tartott, és mind a nappali, mind az éjjeli forgalom felvételére kiterjedt. A számlálás tartama tehát összesen 42 nap, és az összes számlálóhelyeken végzett megfigyelések időtartama 3,3 millió óra volt.

A számlálás 3815 kilométer állami és 12 090 kilométer törvényhatósági, összesen 15 905 kilométer hosszú közúton történt. A számlálóhelyek száma az előbbieknél 848, az utóbbiaknál 2435, összesen 3283 volt, vagyis az állami közutakon egy-egy számlálóhely körzetébe átlagosan 4,50, a törvényhatósági közutakon pedig 4,96 kilométer útszakasz esett.

A közúti forgalom gyorsütemű fejlődése, a gépkocsik számának nagymértékű növekedése sürgetővé tette egy újabb forgalomszámlálás megtartását, melyre az 1935—1936. években került sor. Amíg tehát az első és második forgalomszámlálás között 18 év, a második és harmadik között 33 év, addig a harmadik és negyedik forgalomszámlálás között 8 év telt el.

A negyedik forgalomszámlálást már a négy különböző évszakban tartották meg. Minden évszakban kétszer 24 órán át tartott a forgalomszámlá-

* A forgalomszámlálás részletes adatait a „Magyarország állami közútjain az 1955—1956. évben végrehajtott közúti forgalomszámlálás statisztikai eredményei“ (Útügyi Kutató Intézet Közlekedéstudományi Osztálya, Budapest, 1957. 1044 old.) c. kiadvány tartalmazza.

lás úgy, hogy az első két napon 24 órától 6 óráig, majd a következő két napon 6 órától 12 óráig és így tovább, tehát minden harmadik napon 6 órával eltolva végezték a számlálást, és így mind a nappali, mind az éjszakai forgalmat megszámozták. Az őszi, téli és tavaszi évszakban a számláló személyzet utazásainak csökkentése érdekében a délutáni és éjszakai számlálást összevontan 12 órán át, tehát 18 órától 6 óráig tartották. A számlálás teljes időtartama tehát 28 nap és az összes számlálók helyekre vonatkoztatva 2,5 millió óra volt.

A számlálás 9495 kilométer hosszú főközlekedési úton 1912 számláló helyen és 8971 kilométer hosszú törvényhatósági úton 1783 számlálók helyen, azaz összesen 3695 számláló helyen történt. A főközlekedési utakon egy számláló hely körzetébe 4,96, egyéb utakon 5,03 kilométer hosszú útszakasz esett.

A negyedik forgalomszámlálás után a második világháború, majd a helyreállítási időszak miatt 20 év telt el, míg sor kerülhetett az újabb forgalomszámlálásra az 1955—1956. években.

AZ 1955—1956. ÉVI FORGALOMSZÁMLÁLÁS MÓDSZERE

Az ötödik forgalomszámlálás módszere lényegesen eltér a korábbi években végrehajtott forgalomszámlálások módszerétől. A forgalomszámlálás költségeinek csökkentése és a forgalom állandó változásainak figyelemmel kíséresi lehetőségeinek biztosítása céljából a számlálás kivitelezésére nem a teljeskörű adatfelvételt, hanem a reprezentatív adatfelvétel olyan rendszerét alkalmazták, amely a forgalom törvényszerűségeinek ismeretében lehetővé teszi kevesebb számlálási adatból a napi forgalom évi átlagértékeinek kellő pontosságú meghatározását. Ezt a rendszert a közúti forgalomszámlálás területén Európában Magyarországon alkalmazták először.¹

A forgalomszámlálás új módszere megváltoztatta a korábbi számlálásoknál alkalmazott egységes forgalomszámláló-állomástípust, és bevezette az alábbi új állomástípusokat:

- a) főellenőrző állomás,
- b) ellenőrző állomás,
- c) főállomások,
- d) mellékállomások,
- e) különleges állomások.

A főellenőrző állomás célja a forgalom időbeli lefolyásának összes törvényszerűségeit feltárni. Ezen az állomáson 365 napon keresztül számlálták a forgalmat 6—22 óra között. Hetenként egy alkalommal a számlálás 24 órán át tartott.

Az így számlált évi forgalom tényleges ismerete lehetővé tette az egyes állomástípusok szabatos vizsgálatát, s módot nyújtott a matematikai-statisztikai vizsgálatokra. A számlálás teljes időtartama 6256 óra volt, ami az évi 8760 órának 71,5 százaléka. Főellenőrző állomás egy volt a 4. számú, a Budapest—Püspökladány—Ungvár közötti főközlekedési úton Vecsésen, a 21,000 kilométer szelvényben.

¹ Az alkalmazott módszer elméleti alapjait lásd:

Dr. Kádas Kálmán: A statisztikai indukció alkalmazása a terméseredmények becslésénél. A Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest é. n. 20. old.

Murányi Tamás: A sampling módszer elmélete és alkalmazása a közúti forgalomszámlálásoknál. Utügyi Kutató Intézet, Budapest, 1956. 168 old.

Murányi Tamás: Korszerű statisztikai eljárások a közlekedésfejlesztés szolgálatában. *Statisztikai Szemle.* 1956. évi 3. sz. 239—258. old.

Az *ellenőrző állomások* célja olyan számlálási adatok szolgáltatása, amelyekből az egyes számlálókörzetek forgalmi törvényszerűségei megállapíthatók, de egyúttal arra is szolgáltak, hogy adataikkal a számlálókörzeten belül a különböző típusú állomások által szolgáltatott adatok megbízhatóságát ellenőrizzék. Az ellenőrző állomásokon minden hónapban egy teljes héten keresztül vizsgálták a forgalmat 6—22 óra között. Havonta két napon 24 órán át tartott a számlálás. A számlálás teljes tartama 1536 óra volt (az összes órák 17,5 százaléka). A 12 ellenőrző állomás közül 11 a közúti kirendeltség székhelyén, egy-egy nagyobb forgalmú bevezető út külső szakaszán volt.

A *főállomások* célja a számlálókörzeten belül a különböző forgalmi terhelésű és jellegű utakhoz a forgalomigadozások törvényszerűségeit megadni. A főállomásokon havonta egy alkalommal számoltak 6—22 óra között. Az év folyamán három alkalommal a számlálás 24 órán át tartott. A számlálás teljes tartama 216 óra volt (az összes órák 2,46 százaléka). 66 főállomás volt, arányosan elosztva a 12 közúti kirendeltség területén.

A *mellékállomások* célja volt azoknak az adatoknak szolgáltatása, amelyek segítségével — az ellenőrző és főállomások adataiból nyert szorzószámokkal való beszorzás után — a napi forgalom évi átlagértéke megállapítható. A mellékállomásokon három alkalommal: 1955. április 20-án, július 27-én és november 24-én volt számlálás 8—8 órán keresztül.

A különböző forgalmi jellegű utakon a 8 órás számlálás más-más napokra esett. A cél az volt, hogy ezen idő alatt a 24 órás forgalomnak minél nagyobb részét megszámlálják. Egy-egy állomáson tehát a számlálás teljes tartama 24 óra volt (azaz az összes órák 0,27 százaléka). A mellékállomások száma 3570 volt.

A *különleges állomások* célja az ország közúti hálózatán történő utazások kiindulási és rendeltetési hely szerinti meghatározása, a különböző járművek utazási hosszának, a járások, megyék és fontosabb városok forgalmi szerepének, a teherjárművek kihasználtsági fokának stb. megismerése volt.

A különleges módszerrel végrehajtott és az egész ország területére kiterjedő forgalomszámlálást a Dunántúlon 1955. augusztus 25-én, a Dunától keletre fekvő országrészekben pedig október 8-án tartották. A különleges számlálóhelyek száma — arányosan elosztva az ország területén — 386 volt.

1. tábla

Az állomások száma és a számlálás időtartama

Állomás	Az állomások száma	A számlálás időtartama	
		állomásonként	összesen
óra			
Főellenőrző állomás ...	1	6256	6 256
Ellenőrző állomás	12	1536	18 432
Főállomás	66	216	14 256
Mellékállomás	3570	24	85 680
Különleges állomás	386	24	9 264
<i>Összesen</i>	<i>4035</i>	—	<i>133 888</i>

Az 1. tábla szerint a 4035 állomáshelyen 133 888 órás forgalomszámlálást hajtottak végre. Összehasonlítva ezt a korábbi évek munkaóra-ráfordításaival, rögtön megállapítható a reprezentatív forgalomszámlálás nagy gazdaságossága és hatékonysága. Az 1955—1956. évi forgalomszámlálás végrehajtásához az 1927—1928. évi forgalomszámlálás munkaóráinak 4,1, az 1935—1936. évi számlálás munkaóráinak 5,4 százalékára volt szükség. A megtakarított vizsgálati órák száma az elsőhöz képest 3,2, a másodikhoz képest 2,4 millió forgalmi óra. Így érthető, hogy a vizsgálatot végrehajtó Utügyi Kutató Intézet a rendszer gazdasági előnyét csak az 1935—1936. évihez hasonlítva 19 millió forintra becsüli. Ezt igazolják a 2. tábla adatai is.

2. tábla

A három utolsó forgalomszámlálás fontosabb adatai

A számlálás éve	A számlálás alá vont utak hossza (kilométer)	A számlálóhelyek száma	Az egy számlálóhelyre jutó útszakasz hossza (kilométer)	A számlálási idő (millió óra)
1927—1928.....	15 905	3283	4,85	3,3
1935—1936.....	18 466	3695	5,00	2,5
1955—1956.....	19 898	3570	5,57	0,1

A reprezentatív adatfelvétel igen nagy megtakarítást jelentett a korábban alkalmazott eljárásokkal szemben, további munka-megtakarításra azonban még igen nagy lehetőségek vannak. A számlálás módszere ugyanis teljesen a régi maradt: az út mellett álló megfigyelők kézzel jegyezték fel a számlálás eredményét. Ez az igen egyszerű munka könnyen és jól gépesíthető. Egyes külföldi országokban ezt a munkát gépekkel végzik, és erre többféle kialakult géptípussal rendelkeznek. Az úton átfektetett gumitömlők impulzusos jelzéseit rögzítik mechanikusan, vagy fotocellás megfigyeléssel jegyzik az áthaladó járművek számát. A járművek számának ismeretében a megfigyelési idő bizonyos százalékában végzett kézi számlálással nyert adatokból a járműfajták csoportosítása elvégezhető.

Ha csak a főellenőrző és a 12 ellenőrző állomást gépesítenénk, akkor további 24 000 számlálási munkaórát lehetne megtakarítani, ami több mint 18 százalékkal csökkentené a munkaidő-szükségletet, és igen jelentős összegű költségmegtakarítást tenne lehetővé. A gépesítés alkalmazását a fenti 13 számlálóhelyen feltétlenül javasoljuk.

3. tábla

A gépkocsiforgalom növekedése

Számlálás éve	Napi járműszám évi átlaga	Napi teljesítmény	
		járműkilométer	tonnakilométer
1935—1936.....	38	779 089	2 739 927
1955—1956.....	275	5 467 823	16 679 266
1955—1956. év az 1935—1936. év százalékában	724	702	609

AZ ELÉRT EREDMÉNYEK ÉS A LEVONHATÓ KÖVETKEZTETÉSEK

A forgalomszámlálás összesítő eredményei közül az első érdekes adat, hogy a motoros járművek forgalma 7,2-szeresére emelkedett (lásd a 3. táblát) az elmúlt 20 év alatt, ugyanakkor, amikor köztudomású, hogy a gépkocsiközlekedésre alkalmas pormentes burkolatú utak hossza 1,5-szeresére nőtt. Ez azt jelenti, hogy utaink fejlődése elmaradt a gépkocsiforgalom növekvő igényei mögött.

A motoros forgalom nagyarányú fejlődése a közúti forgalom korábbi összetételét is lényegesen megváltoztatta: a fogatos forgalom csökkenése mellett a motoros forgalom aránya a korábbi 22 százalékról 46 százalékra emelkedett, teljesítmény szempontjából pedig a motoros forgalom a 70 százalékot is elérte. Az 1955—1956. évi adatok szerint a motoros forgalom teljesítménye 16,6 millió, a fogatos forgalomé 6,9 millió, a kerékpáros forgalomé 0,3 millió tonnakilométer volt.

4. tábla

A napi teljesítmény és az átlagos forgalmi terhelés a forgalomszámlálási adatok szerint

Számlálás éve	Az állami közutak teljes hossza	A számlált úthossz		Napi teljesítmény		Átlagos forgalmi terhelés		
		kilométer	százalék	millió jármű-kilométer	millió tonna-kilométer	motoros forgalom (darab/nap)	fogatos	tonna/nap
1874.....	24 750
1894.....	31 848	7 708	24
1927—1928	18 095	15 905	88	5,6	9,8	41	311	622
1935—1936	23 718	18 466	78	5,9	10,6	38	285	576
1955—1956	26 934*	19 898	74	10,0	23,5	275	231	1185

* Ezenkívül még 1903,7 kilométer kiépítetlen állami közút is van.

Az 1955—1956. évi közúti forgalomszámlálás egyik fontos eredménye közutaink napi forgalmi terheléseinek különböző értékhatárok szerinti megállapítása.

5. tábla

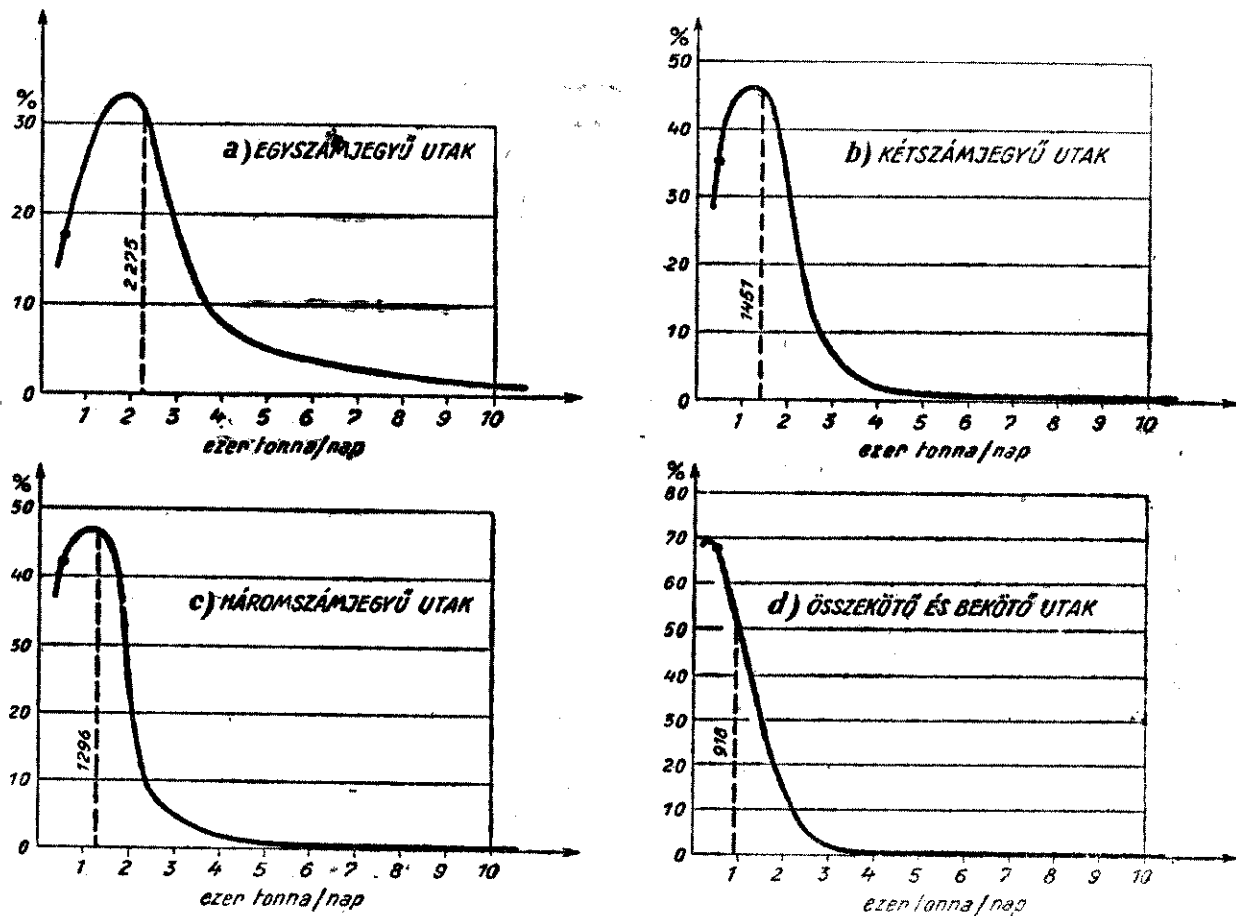
A közlekedési utak megoszlása a napi forgalmi terhelés szerint

Út	0—1	1—2	2—3	3—4	4—5	5—8	8 felett	Összesen
	ezer tonna/nap							
Egyszámjegyű főközlekedési utak*	17,5	31,9	26,9	11,2	5,8	5,4	1,3	100,0
Kétszámjegyű főközlekedési utak*	35,1	45,5	14,1	3,2	1,2	0,4	0,5	100,0
Háromszámjegyű főközlekedési utak*.....	41,9	46,0	7,5	3,1	0,9	0,4	0,2	100,0
<i>Főközlekedési utak összesen</i>	<i>34,6</i>	<i>43,1</i>	<i>13,8</i>	<i>4,7</i>	<i>2,0</i>	<i>1,3</i>	<i>0,5</i>	<i>100,0</i>
Összekötő és bekötő utak	67,9	26,4	4,3	0,9	0,3	0,2	0,0	100,0
<i>Utak összesen</i>	<i>52,7</i>	<i>34,0</i>	<i>8,6</i>	<i>2,7</i>	<i>1,1</i>	<i>0,7</i>	<i>0,2</i>	<i>100,0</i>
Terhelés szerint összegezve összesen	52,7	86,7	95,3	98,0	99,1	99,8	100,0	—

* A főközlekedési úthálózaton belül az utak forgalmi jelentősége szerint három kategóriát különböztetünk meg: elsőrendű főközlekedési utak 1—9 sorszámmal, másodrendűek 10—99 sorszámmal, harmadrendűek 100—999 sorszámmal.

Az 5. tábla adatait grafikusan tünteti fel az 1. ábra.

1. ábra. A közlekedési utak megoszlása a napi forgalmi terhelés szerint

A forgalom megoszlása az egy-, a két- és háromsámjegyű főközlekedési utakon, valamint az összekötő és bekötő utakon kevert megoszlást mutat. (Lásd a 6. táblát.)

A közlekedési utak napi forgalmi terhelése járműnemenként

6. tábla

Út	Sze- mély- gép- kocsi-	Motor- kerék- pár-	Köny- nyű moto- ros (1+2)	Autó- busz-	Tehér- gép- kocsi-	Nehéz- moto- ros (4+5)	Összes moto- ros (3+6)	Foga- tos	Összes jármű (7+8)	Kerék- pár-	Összes (9+10)
	forgalom (tonna/nap)										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Egyszámjegyű főközlekedési utak	288	51	339	343	1239	1583	1922	333	2255	20	2275
Kétszámjegyű főközlekedési utak	107	36	143	192	698	890	1033	398	1431	20	1451
Háromszámjegyű főközlekedési utak	72	27	99	126	644	770	869	409	1278	18	1296
<i>Főközlekedési utak összesen</i>	126	35	161	193	776	969	1130	389	1519	19	1538
Összekötő és bekötő utak	35	17	52	125	417	542	594	311	905	13	918
<i>Utak összesen</i>	77	25	102	156	580	736	838	347	1185	15	1200

Az 5. tábla adatai szerint napi ezer tonna terhelés alatt utainknak csak 52,7 százaléka van. Ez a terhelési határ a makadám utak legfelsőbb terhe-

lése, amely gazdaságosan már nem is tartható fenn, mert ez a határ napi 800 tonna. Tehát útjaink 52,7 százaléka lehetne a forgalmi terhelés szerint makadám burkolatú, ugyanakkor teljes (kiépített és kiépítetlen) állami közúthálózatunknak közel 80 százaléka vizes makadám burkolatú, vagyis a különbség 27,3 százalék.

Az 1955—1956. évben az állami közutakon végrehajtott forgalom-számlálás statisztikai eredményei lehetőséget adnak annak megvizsgálására, hogy úthálózatunk mennyiben felel meg a forgalmi követelményeknek. Meg tudjuk állapítani, hogy közutaink milyen mértékben képesek a forgalom igényeit kielégíteni. Erről a 7. tábla ad felvilágosítást.

7. tábla

Az állami közutak megoszlása teherbírás, az útburkolat neme és a forgalmi terhelés szerint

Terhelési határ (ezer tonna/nap)	A közutak				Különbség	
	burkolata	hossza (kilométer)	megoszlása burkolat szerint (százalék)	megoszlása forgalmi terhelés szerint (százalék)	százalék	kilométer
0—1.....	Vizes makadám	22 645,3	84,1	52,7	+ 31,4	+ 8 457
1—2.....	Könnyű burkolat felületi kezeléssel	700,0	2,6	34,0	— 31,4	— 8 457
2—3.....	Középkönnyű kötőzúza- lékos	706,9	2,6	8,6	— 6,0	— 1 616
1—3.....	Könnyű burkolat	1 406,9	5,2	42,6	—37,4	—10 073
3—4.....	Középnéhez aszfalt	705,9	2,6	2,7	— 0,1	— 27
4—5.....	Nehéz burkolat, beton	1 251,6	4,7	1,1	+ 3,6	+ 970
5 felett	Igen nehéz fejkő	924,4	3,4	0,9	+ 2,5	+ 673
3 felett	Nehéz burkolat	2 881,9	10,7	4,7	+ 6,0	+ 1 616
<i>Összesen</i>		26 934,1	100,0	100,0	+37,5 —37,5	+10 100 —10 100

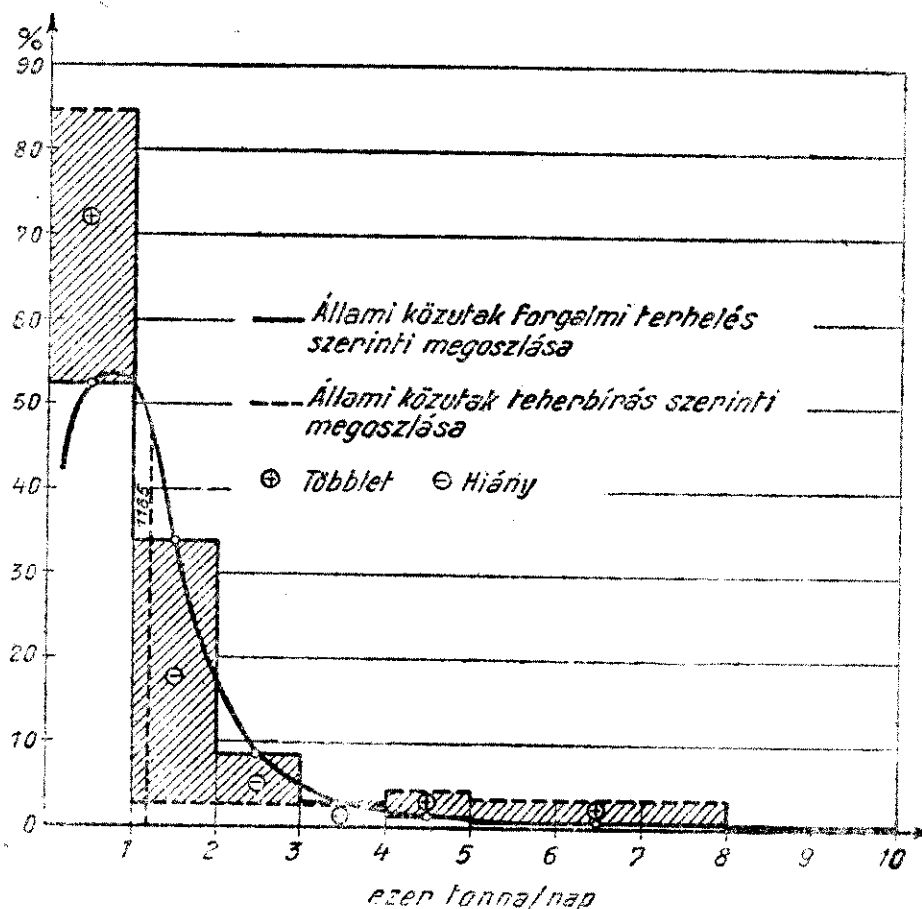
Utaink 1955. december 31-i teherbírás szerinti megoszlása nem egyezik meg a forgalmi terhelés megoszlásával, és súlyos aránytalanságot mutat. Tehát nemcsak a közutak és a gépkocsiközlekedés fejlődése között keletkezett aránytalanság, hanem a közutak fejlesztésén belül sem történt meg a tervszerű, arányos fejlesztés, mely pedig népgazdaságunk fejlődésének alapvető követelménye.

Legnagyobb aránytalanság a vizes makadám burkolatok kategóriájában mutatkozik, amelyben a gazdaságos fenntartás határa, mint említettük, nem is az ezer, hanem a 800 tonna napi terhelésnél van. A jelenlegi terhelések szerint mintegy 8457 kilométer makadám burkolatot kellene magasabb teherbírású könnyű burkolatúra átépíteni.

Relatív legnagyobb aránytalanság az 1—3000 tonna napi forgalmi terhelésű könnyű burkolatok kategóriájában van. A kiépített utak 5,2 százaléka tartozik ebbe a kategóriába, holott a forgalmi igények szerint 42,6 százaléknak kellene ide tartoznia. Így tehát mintegy 10 100 kilométer utat kellene könnyű burkolattal ellátni.

Többlet mutatkozik viszont a 3000 tonnán felüli nehéz burkolatok, az aszfalt, a beton és a kő burkolatú utak kategóriájában: 10,7 százalék burkolat áll rendelkezésre, holott a forgalmi igények csak 4,7 százalékot követelnének meg. (Lásd a 2. ábrát.) Meg kell azonban jegyeznünk, hogy jelenlegi nehéz burkolataink nem minden esetben a forgalmi igények figyelembevételével épültek meg, és helyileg nem egyeznek meg a forgalmi előfordulásokkal.

2. ábra. Az állami közutak megoszlása a forgalmi terhelés és teherbírás szerint

Megállapítható tehát, hogy nem a nehéz burkolatok fejlesztése (aszfalt, beton, kő) az előttünk álló legsürgősebb feladat, hanem a nagyterhelésű makadám utak átépítése könnyű burkolatokra felületi kezeléssel és kötőzúzalékos burkolattal.

A forgalomszámlálás gyakorlati eredménye az kell, hogy legyen, hogy ennek alapján konkrétan kijelölhessük az átépítendő útburkolatot a terhelések és a gazdaságosság figyelembevételével, a megtérülési idők alapján. Távlati fejlesztési terveinket így kell felépíteni. (Erre lehetőséget ad a forgalomszámlálás, minthogy adatai alapján az utak a rajtuk lebonyolódó forgalom nagysága szerint rangsorolhatók.) Ezeket mutatja be a 4. ábra, amelyen az egyes utakon lebonyolódó forgalom nagysága, és az 5. ábra, amelyen a ténylegesen pormentes burkolatú utak szerepelnek.

A forgalomszámlálás eredményei alapján megállapítható a forgalom koncentráltasága a különböző utakra vonatkoztatva. A 8. tábla szerint utainknak alig egyharmadát (31,2 százalékát) kitevő főközlekedési utakon bonyolódik le a közúti forgalmunk közel kétharmada (58,5 százalék).

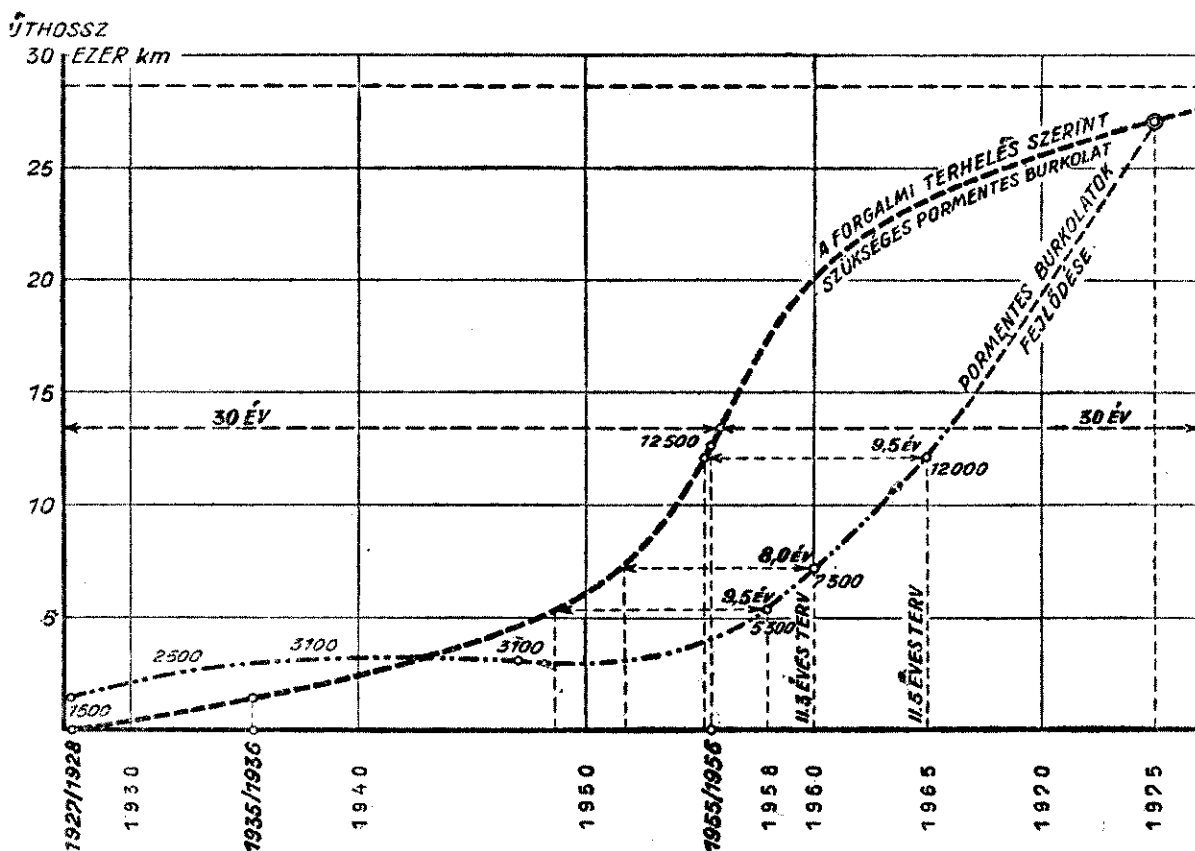
Az állami közutak forgalmának koncentrálttsága

8. tábla

Út	Napi forgalmi terhelés		Úthossz (ezer kilométer)
	millió tonnakilométer	százalék	
Egyszámjegyű főközlekedési utak	3,9	16,5	1,7
Kétszámjegyű főközlekedési utak	5,2	21,6	3,5
Háromszámjegyű főközlekedési utak	4,8	20,4	3,8
Főközlekedési utak összesen.....	13,9	58,5	9,0
Összekötő és bekötő, valamint kiépítetlen utak	9,9	41,5	19,8
<i>Utak összesen</i>	<i>23,8</i>	<i>100,0</i>	<i>28,8</i>

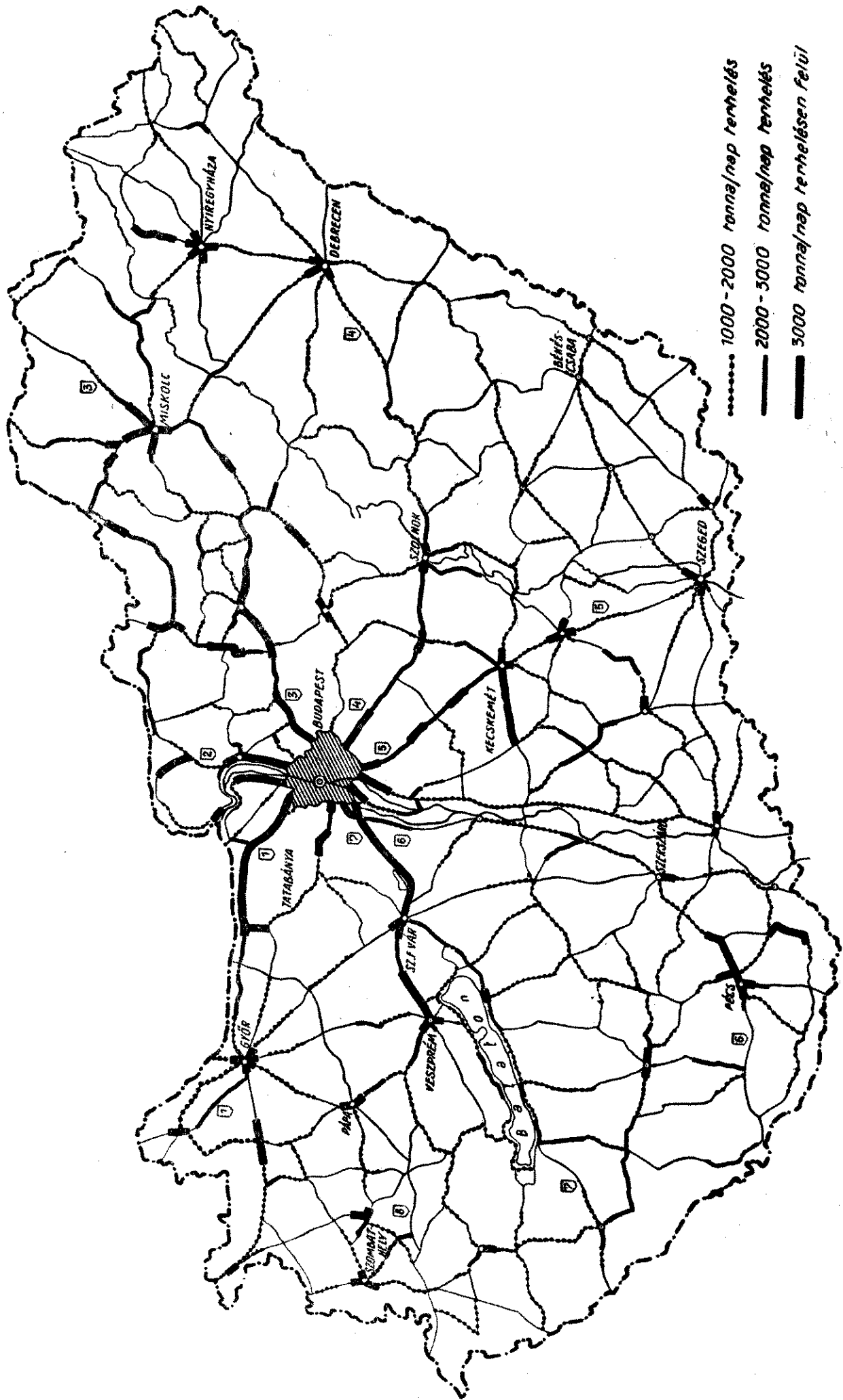
Befejezésül rá kell mutatnunk arra, hogy a reprezentatív statisztikai módszerek alkalmazása a közúti forgalomszámlálásban beváltotta a hozzáfűzött reményeket és igen gazdaságosan lehetővé tette annak végrehajtását. A statisztikai eredmények jól használhatók a tervező mérnökök és gazdasági szakemberek kezében, biztos alapot adnak ahhoz, hogy tervezendő utainkat a forgalmi követelményeknek megfelelően építhessük ki, és segédesszökt adnak a kezünkbe, hogy a forgalom és a jó út nyújtotta előnyök ismeretében igazolni tudjuk az építési költségek gazdasági hatékonyságát, megtérülési idejét.

3. ábra. Az útkorszerűsítés helyzete

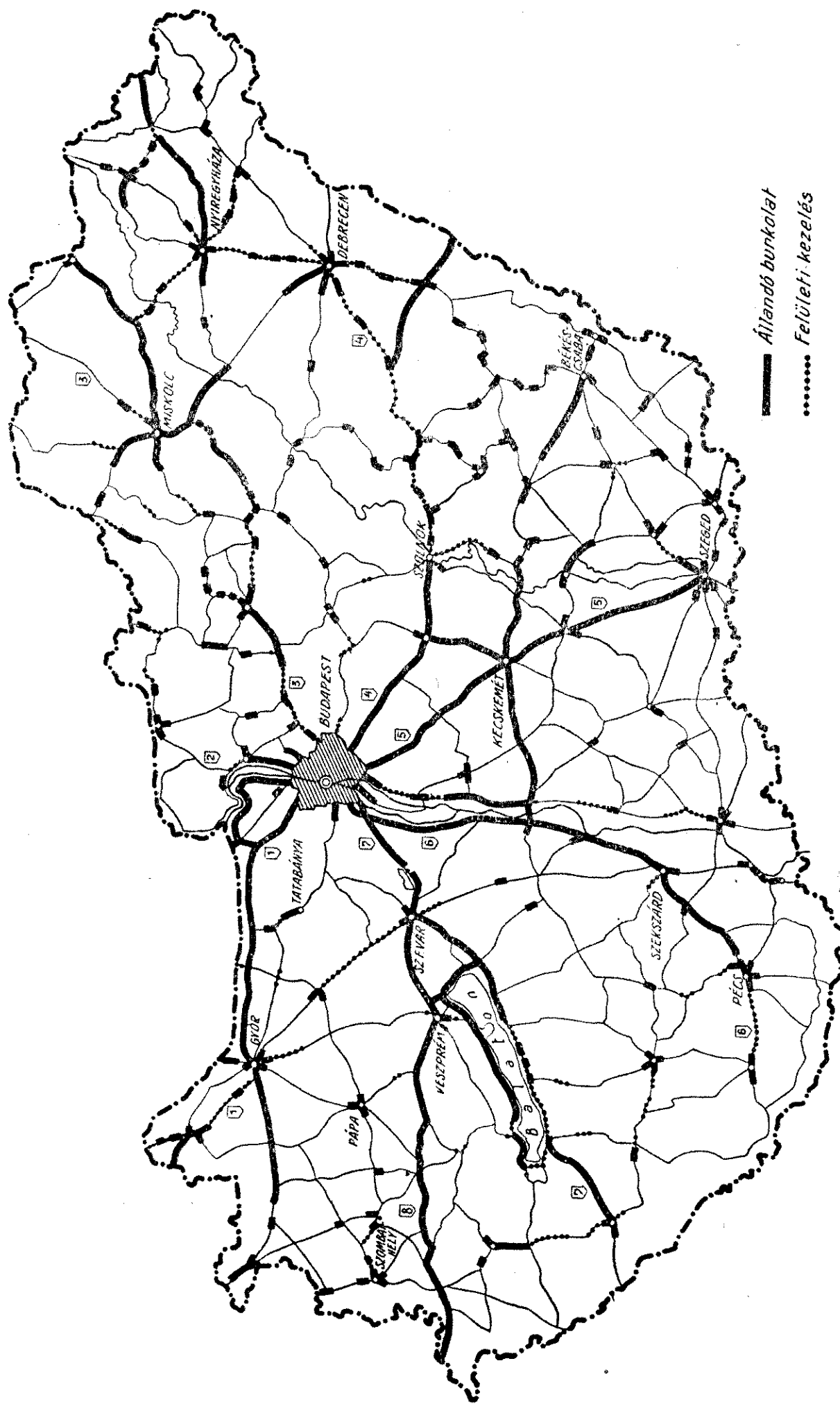

Még nagyobb segítséget jelent a munka a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium számára, ahol a közlekedéspolitikai, a közlekedésfejlesztési irányait szabják meg. E munka alapján feltárt utaink elmaradottsága a közúti közlekedés forgalmi igényeihez képest, és megállapíthatók a maka-

4. ábra. A főközlekedési úthálózat tonnatelhelése

5. ábra. A főközlekedési úthálózat burkolati térképe

dám, a könnyű, és a nehéz burkolatok közötti aránytalanságok. Utaink elmaradottságát a forgalmi terhelésekhez képest szemléltetően mutatja az elmaradás felszámolására indított útkorszerűsítési munka helyzetéről készített 3. ábra. A forgalomszámlálások adatainak felhasználásával egy logisztikus görbe² alapján megrajzoltuk a forgalmi terhelés szerint szükséges pormentes burkolatok görbét, és ugyancsak felraktuk a ténylegesen meglévő valamint a második három- és az ötéves terv során tervezett pormentes burkolataink helyzetét. Az ábrából megállapítható, hogy a forgalmi követelmények rohamos fejlődésének ütemével lépést tudunk tartani, de a második világháború okozta mintegy tízéves lemaradást behozni nem tudjuk, és az igények kielégítése változatlan ütemű korszerűsítési program esetén is csak 1975-re várható.

A forgalomszámlálás eredményei lehetőséget nyújtanak a fejlesztés új irányainak kijelölésére és az aránytalanságok megszüntetésére. Különösen nagy segítséget adnak a távlati úthálózat-fejlesztési tervek elkészítéséhez.

² A görbe képlete: $Y = \frac{k}{1 + m}$ ahol $m = e^{a + bx}$

DEÁK FERENC:

A BERUHÁZÁSOK ALAKULÁSA AZ 1957. ÉVBEN (II)

SZERKESZTŐSÉGI MEGJEGYZÉS. A tanulmány első része a Statisztikai Szemle 1958. november havi számában jelent meg, melyben a szerző az 1957. évi tervek, a beruházások és a felújítások teljesítését tárgyalta. A befejező rész az 1957. évi beruházások üzembehelyezését és az üzembe nem helyezett (befejezetlen) beruházások állományának változását ismerteti.

A BERUHÁZÁSOK ÜZEMBEHELYEZÉSÉNEK ALAKULÁSA

A beruházási tevékenység eredményességét elsősorban a beruházások tervszerű üzembehelyezése — az állóalapok gyors bővülése — jellemzi. Olyan időszakban, amikor a beruházási lehetőségek korlátozottak és az előző évekről áthúzódó befejezetlen beruházások állománya magas — az 1957. évi programot is ilyen feltételek mellett kellett megvalósítani — csak azok az erőfeszítések gazdaságosak, amelyek az adott évi ráfordítások összegénél magasabb értékű üzembehelyezést eredményeznek.

Az 1957. évi tervek e követelményeknek csak részben feleltek meg. Ezért is, de nagyobb részben a beruházók hibájából is az eszközök koncentrációjára, az állóalapoknak a korábbi éveknél gyorsabb ütemű bővítésére vonatkozó célkitűzések az 1957. év folyamán nem valósultak meg teljes mértékben.

1957-ben az üzembehelyezett érték 4,9 százalékkal meghaladta ugyan az 1956. évben üzembehelyezett beruházások értékét, az 1957. évi teljesített összes beruházásoknál azonban 5,1 százalékkal alacsonyabb volt.

1. tábla
A beruházások teljesítésének és üzembehelyezésének alakulása

Év	Teljesítés	Üzembehelyezés	Üzembehelyezés a teljesítés százalékában
	millió forint		
1953.....	16 848,2	13 394,9	79,5
1954.....	11 770,7	11 271,8	95,8
1955.....	11 207,2	11 336,0	101,1
1956.....	11 571,5	10 023,3	86,6
1957.....	11 081,7	10 518,7	94,9

Az 1957. év első kilenc hónapjában az üzembehelyezett beruházások értéke még 31,7 százalékkal alacsonyabb volt a megfelelő időszak teljesíté-

sénél, az év negyedik negyedében azonban az üzembehelyezett beruházások értéke már kerek 35 százalékkal magasabb volt a teljesítésnél.

2. tábla

A beruházások teljesítésének és üzembehelyezésének alakulása 1957-ben

Időszak	Teljesítés	Üzembehelyezés	Üzembehelyezés a teljesítés százalékában
	millió forint		
<i>Összesen</i>	11 081,7	10 518,7	94,9
Ebből:			
I. félév	3 941,4	2 389,9	60,6
III. negyedév	2 716,9	2 155,1	79,3
IV. negyedév	4 423,4	5 973,7	135,0

E teljesen szokatlan mérvű arányeltolódás a legszorosabban összefüggött azzal, hogy 1957. év végén a párt és a kormány napirendre tűzte a befejezetlen beruházások színvonalának vizsgálatát és fokozottabb ellenőrzését. Ezzel kapcsolatban nem hanyagolhatók el azok a jelenségek, hogy egyes beruházók a befejezetlen állomány csökkentését nem a beruházások megvalósításának tényleges meggyorsításával, hanem az üzembehelyezéssel kapcsolatos előírások fellazításával kívánták elérni.

Igen kedvező volt, hogy a Kohó- és Gépipari Minisztériumnál 32,2, az Élelmezésügyi Minisztériumnál 19,5, a Földművelésügyi Minisztériumnál 17,4 százalékkal magasabb volt az évi üzembehelyezés a teljesítésnél. Jelentős volt azonban a lemaradás a Nehézipari Minisztérium bányászati és villamosenergiaipari ágazatánál, az Országos Vízügyi Főigazgatóságnál, valamint a Művelődésügyi Minisztériumnál.

Az üzembehelyezett beruházások anyagi-műszaki összetételének megoszlása a teljesítés hasonló megoszlásától jelentősen eltért. 1957-ben az üzembehelyezett gépi beruházások értéke 16,8 százalékkal alacsonyabb volt az 1956. évi gépi üzembehelyezés értékénél, 3,5 százalékkal meghaladta azonban az 1957. évi gépi teljesítés összegét.

3. tábla

Az üzembehelyezett beruházások anyagi-műszaki összetétel szerint

Megnevezés	Az 1957. évi üzembehelyezés (millió forint)	Az üzembehelyezés a teljesítés százalékában	Index: 1956. év = 100
Építés	5 708,7	95,8	120,0
Gépek és technológiai be- rendezések	2 543,9	103,5	83,2
Egyéb	2 266,1	85,1	102,5
<i>Összesen</i>	10 518,7	94,9	104,9

A gépi beruházásokon belül a belföldi gyártású gépek 1957-ben üzembehelyezett értéke kerek 2 milliárd forint volt, 9,4 százalékkal magasabb mint az időszak teljesítése. Ez utóbbi arány az import-gépeknél szembe-tűnően rosszabb. Ez azt is jelzi, hogy az importgépek gyors termelésbe állítására nem minden esetben történtek meg a megfelelő intézkedések.

A népgazdaság számára különös fontossággal bíró értékhatár feletti beruházások 1957. évben üzembehelyezett értéke kerek 570 millió forinttal alacsonyabb volt az időszak teljesítésénél.

A beruházások megvalósítási (ún. átfutási) idejének és az üzembe nem helyezett beruházások alakulásának vizsgálata szempontjából egyaránt figyelemre méltó az alábbi tábla, mely szerint az 1957. évi teljesítésnek csupán 58,3 százalékát helyezték üzembe az év végéig. Ez a népgazdaság egészére vonatkozó arány egyes ipari minisztériumok területén még kedvezőtlenebb.

4. tábla

Az 1957. évi teljesítésből az 1957. évben üzembehelyezett beruházások értéke*

Minisztérium	Az 1957. évi teljesítésből 1957. évben üzembehelyezve (millió forint)	Az 1957. évi teljesítésből üzembehelyezett beruházások értéke	
		az 1957. évi teljesítés százalékában	az 1957. évi üzembehelyezés százalékában
<i>Összesen</i>	6464,2	58,3	61,5
Ebből :			
Nehézipari	1559,5	38,1	52,7
Kohó- és Gépipari	476,9	53,9	40,8
Könnyűipari	202,7	60,7	58,7
Élelmezésügyi	280,0	72,1	60,3
Építésügyi	171,3	54,3	56,2
Földművelésügyi	150,2	80,7	68,7
Országos Vízügyi Főigazgatóság	51,6	35,1	63,9
Közlekedés és Postaügyi	603,1	69,0	71,4
Belkereskedelmi	108,6	75,8	94,6
Tanácsok	932,8	62,5	60,4

* Minden évben az üzembehelyezett beruházások összege egyrészt az év eleji befejezetlen állomány, másrészt az adott évi teljesítés üzembehelyezéséből adódhat. A tábla csak az 1957. évi teljesítésből üzembehelyezett beruházások összegét tartalmazza, mely éppen ezért alacsonyabb az 1957. évi összes üzembehelyezésnél.

Az egyes népgazdasági ágak közül 1957. évben a könnyűiparban, a kereskedelemben és legnagyobb mértékben a kommunális beruházásoknál emelkedett — előző évekhez képest — az üzembehelyezett beruházások értéke.

5. tábla

A beruházások üzembehelyezése népgazdasági ágak szerint

Népgazdasági ág	Az 1957. évi üzembehelyezés (millió forint)	Index:		Százalékos megoszlás		
		1955. év=100	1956. év=100	1955.	1956.	1957.
				évben		
Ipar	4 333,8	95,1	96,6	40,2	44,8	41,2
Nehézipar	3 589,7	91,8	94,3	34,5	38,0	34,1
Könnyűipar	368,4	122,4	140,7	2,7	2,6	3,5
Élelmiszeripar	375,7	108,7	89,8	3,0	4,2	3,6
Építőipar	175,6	181,8	117,1	0,9	1,5	1,7
Mezőgazdaság	1 285,7	50,3	63,9	22,6	20,1	12,2
Közlekedés	892,0	95,6	80,7	8,2	11,0	8,5
Kereskedelem	460,6	142,0	123,8	2,9	3,7	4,4
Kommunális, igazgatási feladatok és egyéb	3 371,0	117,6	177,6	25,2	18,9	32,0
<i>Összesen</i>	10 518,7	92,8	104,9	100,0	100,0	100,0

Az iparban üzembehelyezett beruházások összege 1956. évhez viszonyítva 153,1 millió forinttal, 3,4 százalékkal csökkent. Az iparon belül azonban a könnyűiparban üzembehelyezett beruházások összege 40,7 százalékkal növekedett.

6. tábla

Az ipari beruházások üzembehelyezése

Népgazdasági ág	1955.	1956.	1957.
	évi üzembehelyezés százalékos megoszlása		
Nehézipar	85,8	84,9	82,8
Könnyűipar	6,6	5,8	8,5
Élelmiszeripar	7,6	9,3	8,7
<i>Ipar összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A népgazdaság egyéb ágazatai közül a mezőgazdaságban és a közlekedésben csökkent, az építőiparban, a kereskedelemben, de különösen a kommunális beruházásoknál jelentősen megnövekedett előző évhez viszonyítva az üzembehelyezett beruházások összege.

A kommunális és ezenbelül a lakásépítkezési beruházások súlyának növekedését jól szemléltetik az alábbi adatok.

7. tábla

A kommunális beruházások üzembehelyezése

Megnevezés	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben, millió forint			1955. év=100	1956. év=100
<i>Üzembehelyezés összesen</i>	<i>2628,6</i>	<i>1871,2</i>	<i>3302,3</i>	<i>125,6</i>	<i>176,5</i>
A népgazdaság összes üzembehelyezett beruházásának százalékában	23,2	18,7	31,4	—	—

Az üzembehelyezett kommunális beruházások arányát az indokolja, hogy az átadott lakások száma 1950 óta 1957. évben volt a legmagasabb. Az átadott lakások száma 1955. évhez viszonyítva mintegy hétszeresére és 1956-hoz mérten több mint háromszorosára növekedett. Csupán a bányász-lakásépítési program keretében 10 000 bányászlakás épült fel a kormány határozatának megfelelően.

Az állami erőből átadott lakások számának alakulása

Év	Darab
1955	13 604
1956	7 351
1957	26 214
Index: 1955. év = 100	192,7
Index: 1956. év = 100	356,6

Az állami erőből épített 26 214 lakáson kívül 1957. évben 2030 állami támogatással és 23 069 magánereből épített lakást vettek használatba. 1957-ben tovább növekedett az átadott lakások összes számán belül az új lakások száma. Az új lakások részaránya 1953 óta ez évben volt a legmagasabb.

Az átadott új lakások számának alakulása

8. tábla

Megnevezés	1955.	1956.	1957.	Index:	
	évben, darab			1955. év=100	1956. év=100
Átadott új lakások száma	10 429	5294	17 418	167,0	329,0
Új lakások száma az átadott összes lakás százalékában	76,7	72,0	78,6	—	—

A lakásépítési tevékenység a beruházást végző hatóságok számát és a lakások települések szerinti megoszlását tekintve 1957-ben is igen szétaprózott volt. Míg a földrajzi megoszlást az általánosan nagymérvű lakáshiány részben indokolta, a beruházás lebonyolítását végző szervek nagy száma nem volt indokolt. 1957-ben a tanácsi beruházásokon kívül lényegében az összes minisztériumok, főhatóságok és egyéb szervek egyaránt folytattak lakásépítési tevékenységet, több esetben oly módon, hogy központi irányítással elenyészően kis számú lakást építettek az ország legkülönbözőbb részein.

A lakásépítési beruházások megvalósításánál évek óta ismétlődő, állandósult jelenséggé vált az, hogy a lakások túlnyomó részét az év utolsó negyedében (illetve decemberben) veszik használatba. Ez a tény a népgazdaságnak minden évben jelentős anyagi károkat okoz. 1957-ben különösen rossz volt e téren a helyzet: az összes lakások 56,0 százalékát a negyedik negyedévben (1955-ben 38,9 és 1956-ban 38,5 százalékát) adták át. Az év végi lakásátadásnál (például bányászlakásoknál) a lakások zöme nedves volt, az ajtók, ablakok megvetemedtek, a parketta felpuposodott stb., s javításuk vagy teljes kicserélésük újabb ráfordításokat igényelt.

A korábbi évekhez képest 1957-ben a lakások átadásánál erősen meglazult az állami és tervfegyelem. 1957. évben előfordult, hogy a tervteljesítés érdekében egyes beruházók és kivitelezők az érvényben levő rendeletekkel ellentétes módszereket alkalmaztak. A Gazdasági Bizottságnak például a bányászlakásokkal kapcsolatos intézkedését — mely megengedte egyes szakipari stb. munkák későbbi időpontban történő befejezését — sok esetben tévesen értelmezték vagy éppen arra való hivatkozással egyéb építkezéseknél is alkalmazták. A tanácsi szervek a lakhatási engedélyek kiadásánál 1957-ben a követelményeket erősen fellazították.

1957 végén az épülő lakásoknak a készültség foka és a kezdés időpontja szerinti megoszlása nem volt kielégítő.

Változatlanul túl hosszú a lakások átlagos kivitelezési ideje, s a különböző helytelen intézkedések — helytelen keretgazdálkodás, indokolatlan leállítás és lassítás, munkaerő-átcsoportosítás stb. — következtében fel-tűnően magas volt az év végén a már 2—3 éve folyamatban levő lakásépítkezések száma (1384 lakás).

*

Az 1957 év folyamán üzembehelyezett beruházásoknak a tanulmány kereteit meghaladó részletesebb vizsgálata alapján szerzett tapasztalatok a következőkben összegezhetők.

Az 1957. évben még mindig részben az előző évek gyakorlatát követve nagyobb figyelmet fordítottunk a pénzeszközök felosztására, a forint-ter-

vek előírására és az ezzel kapcsolatos rendelkezések betartására, mint a tervszerű üzembehelyezésre, a kapacitások gyors bővítésére. Ellenőrzési rendszerünk sem segítette az üzembehelyezések meggyorsítását, az eszközök koncentrációját.

Több esetben 1957-ben sem mérlegeltük kellőképpen az egyes beruházások elhatározásakor, hogy a termelőképeség tervezett bővítése milyen módon érhető el a leggazdaságosabban. Nem sikerült még megvalósítani azt, hogy a viszonylag legkisebb ráfordítással érjük el az adott gazdasági célt.

A gazdasági-műszaki tervezés hiányosságai és a kivitelezőknél a felszámítható költségek növelésére irányuló tendenciák együttes hatására 1957-ben is több esetben az üzembehelyezett létesítmények az eredetileg előírányozottnál többbe kerültek.

1957-ben is laza volt a termelési és beruházási tervek közötti kapcsolat, s az üzembehelyezés elmaradásának következményei csak az egész népgazdaság szempontjából jelentettek hátrányt, ilyen jellegű mulasztásért a beruházót általában nem vonták felelősségre.

Változatlanul szétforgácsolódtak az építőipar erői. 1957. szeptember végén például egy-egy építményen átlagosan mindössze 6,8 munkás dolgozott. Alacsony volt az építőipari gépek kihasználása is. A műszakilag indokolt kivitelezésnél sokkal lassúbb ütem ugyancsak gátolta az üzembehelyezés meggyorsítását.

Végül nem hagyható figyelmen kívül, hogy míg a gazdasági élet egyéb területein már 1957-ben olyan új egészséges jelenségek érvényesültek, melyek a korábbinál sokkal nagyobb mértékben vették figyelembe az anyagi érdekelttség szerepét, s a mennyiségi eredmények hajszolása helyett a termelés minőségi és műszaki fejlesztése a választék növelése került előtérbe, addig a beruházások terén számottevő javulás nem következett be.

Mindezek és a befejezetlen beruházások 1957. év végén meglévő színvonalára közötti összefüggések könnyen felismerhetők.

AZ ÜZEMBE NEM HELYEZETT (BEFEJEZETLEN) BERUHÁZÁSOK ALAKULÁSA

Az üzembe nem helyezett beruházások állománya az 1949—1956. évek között — az 1954—1955. évek kivételével — évről évre növekedett. 1957. évben a növekedés, ha kisebb ütemben is (2,4 százalékkal), de tovább folytatódott. Az állomány-növekedés összege az 1957. évben 269,9 millió forint volt.

9. tábla

Az 1957. évi beruházások mérlege

Megnevezés	Millió forint	Index: előző év azonos időszaka = 100
Üzembe nem helyezett beruházások állománya 1956. december 31-én	11 358,0	110,4
1957. évi teljesítés	11 081,7	95,8
Le: 1957. évi üzembehelyezés	10 518,7	104,9
Üzembe nem helyezhető beruházások*	293,1	122,7
Üzembe nem helyezett beruházások állománya 1957. december 31-én	11 627,9	102,4

* Allóeszköz-állományt nem növelő és leírt beruházások együtt.

1957 első három negyedében az üzembe nem helyezett beruházások állománya már 2,1 milliárd forinttal (18,6%) meghaladta az év eleji nyitó állományt. Az év negyedik negyedében azonban jelentős változás következett be, ebben az időszakban helyezték üzembe ugyanis az 1957. évben üzembehelyezett összes beruházásnak több, mint 50 százalékát, s így az üzembe nem helyezett állomány is nagymértékben, 1,8 milliárd forinttal, csökkent a harmadik negyedév végi állapothoz képest.

Az üzembe nem helyezett beruházások összetétele az 1956. év végi állapothoz képest megváltozott. A gépi beruházások kerekén 95 millió forintos csökkenése mellett az egyéb beruházások üzembe nem helyezett állománya 217 millió forinttal növekedett.

10. tábla

Az üzembe nem helyezett beruházások állománya anyagi-műszaki összetétel szerint

Megnevezés	Az üzembe nem helyezett beruházások				Index: 1956. december 31. = 100
	állománya (millió forint)		állományának százalékos megoszlása		
	1956. december 31.	1957. december 31.	1956. december 31.	1958. december 31.	
Építés	7 092,5	7 240,2	62,5	62,3	102,1
Gép	1 935,9	1 841,1	17,0	15,8	95,1
Egyéb	2 329,6	2 546,6	20,5	21,9	109,3
<i>Összesen</i>	<i>11 358,0</i>	<i>11 627,9</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>102,4</i>

Az 1955. év végétől kezdve az ipar, az építőipar, valamint a kommunális és igazgatási feladatok népgazdasági ágban az üzembe nem helyezett beruházások állománya minden évben nőtt. (Lásd a 11. és 12. táblát.)

11. tábla

Az üzembe nem helyezett beruházások állománya népgazdasági ágak szerint

Népgazdasági ág	Üzembe nem helyezett beruházások állománya az év végén				Index: 1954. december 31. = 100
	1954	1955	1956	1957	
	millió forint				
Ipar	6 408,3	6 284,7	6 884,3	7 084,5	110,6
Nehézipar	6 054,9	5 744,6	6 310,3	6 536,9	108,0
Könnyűipar	153,8	247,2	292,1	318,4	207,0
Élelmiszeripar	199,6	292,9	281,9	229,2	114,8
Építőipar	23,5	17,4	50,1	66,2	281,7
Mezőgazdaság	949,9	1 037,8	807,0	707,3	74,5
Közlekedés	1 362,3	1 358,4	1 231,2	1 204,6	88,4
Kereskedelem	101,3	137,6	120,4	129,8	128,1
Kommunális, igazgatási feladatok és egyéb .	1 905,8	1 453,4	2 265,0	2 435,5	127,8
<i>Összesen</i>	<i>10 751,1</i>	<i>10 289,3</i>	<i>11 358,0</i>	<i>11 627,9</i>	<i>108,2</i>

Az üzembe nem helyezett beruházások kedvező vagy kedvezőtlen alakulását nemcsak a befejezetlen állomány színvonalával, adott évi nagyságával kell mérni. Bár kétségtelen, hogy a legfőbb hiba az, hogy az állomány 1957. év folyamán is nőtt, nem kevésbé fontos azonban a befejezetlen beruházások összetételének alakulása sem. 1957 végén az üzembe nem helye-

zett beruházások állományának összetétele az 1956. évinél kedvezőtlenebbül alakult, mert csökkent a folyamatban levő beruházások állománya, viszont a leállított beruházások értéke 275 millió forinttal tovább nőtt. (Lásd a 13. táblát.)

12. tábla

Az üzembe nem helyezett beruházások állományváltozása

Népgazdasági ág	1955.	1956.	1957.
	évi állományváltozás (millió forint)		
Ipar	— 123,6	+ 599,6	+ 200,2
Nehézipar	— 310,3	+ 565,7	+ 226,6
Könnyűipar	+ 93,4	+ 44,9	+ 26,3
Élelmiszeripar	+ 93,3	— 11,0	— 52,7
Építőipar	— 6,1	+ 32,7	+ 16,1
Mezőgazdaság	+ 87,9	— 230,8	— 99,7
Közlekedés	— 3,9	— 127,2	— 26,6
Kereskedelem	+ 36,3	— 17,2	+ 9,4
Kommunális, igazgatási feladatok és egyéb ..	— 452,4	+ 811,6	+ 170,5
<i>Összesen</i>	— 461,8	+ 1068,7	+ 269,9

13. tábla

Az üzembe nem helyezett beruházások állományának összetétele

Megnevezés	Üzembe nem helyezett beruházások állománya				Index: 1956. december 31. = 100
	1954.	1955.	1956.	1957.	
	december 31-én				
	millió forint				
Folyamatban levő beruházás	8 255,7	7 830,2	8 872,3	8 702,9	98,1
Leállított beruházás	1 677,5	1 365,4	1 763,4	2 038,3	115,6
Műszakilag befejezett, de üzembe nem helyezett beruházás	392,7	486,1	398,8	546,7	137,1
Szabályszerű átvétel nélkül használatba- vett beruházás	425,2	607,6	323,5	340,0	105,1
<i>Összesen</i>	10 751,1	10 289,3	11 358,0	11 627,9	102,4
	százalékos megoszlás				
Folyamatban levő beruházás	76,8	76,1	78,1	74,9	—
Leállított beruházás	15,6	13,3	15,5	17,5	—
Műszakilag befejezett, de üzembe nem helyezett beruházás	3,7	4,7	3,5	4,7	—
Szabályszerű átvétel nélkül használatba- vett beruházás	3,9	5,9	2,9	2,9	—
<i>Összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	—

Az 1957. év végén a folyamatban levő 8,7 milliárd forintos üzembe nem helyezett állomány 11,3 százalékát, kerek egy milliárd forintot 1957. évben a szerződések szerint már üzembe kellett volna helyezni. Az 1957. év végéig üzembehelyezendő, de üzembe nem helyezett érték 40 százaléka a Nehézipari Minisztérium vállalatainál jelentkezik.

Az üzembe nem helyezett beruházásokon belül különösen nagy teher-tételt jelentenek a leállított beruházások. E beruházások annak következményei, hogy az elmúlt években erőnket meghaladó építkezéseket kezdtünk el, de közrejátszott a jelenlegi színvonal kialakulásában az is, hogy az ellenforradalom okozta károk következtében nem volt mód már 1957-ben az összes leállított létesítmény folytatásához a szükséges eszközöket biztosítani. További hasznosításuk gazdasági felemelkedésünk függvénye elsősorban, melyet azonban megalapozott intézkedések jelentősen meggyorsíthatnak.

A leállított beruházások állománya 1957. év folyamán mintegy 275 millió forinttal — 1,8 milliárd forintról 2,0 milliárd forintra — emelkedett. Az évközi állományváltozás igen egyenlőtlenül alakult, ugyanis az év első felében a leállított beruházások állománya közel 500 millió forinttal növekedett, de az év második felében rendelkezésre bocsátott terven felüli keretből több leállított nagylétesítmény kivitelezését tovább folytatták, s az a júliustól decemberig terjedő időszakban több, mint 200 millió forintos állománycsökkenést eredményezett.

14. tábla

A leállított beruházások állományának alakulása

Időpont	A leállított beruházások üzembe nem helyezett állománya (millió forint)	A leállított beruházások az összes üzembe nem helyezett beruházás százalékában
1954. december 31.	1677,5	15,6
1955. december 31.	1365,4	13,3
1956. december 31.	1763,4	15,5
1957. június 30.	2253,4	17,5
1957. december 31.	2038,3	17,5

A leállított beruházások értékének több évet átfogó vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül, hogy a leállított beruházások állományán belül az elmúlt években jelentős volt a létesítmények cserélődése, váltási aránya. Ez egyrészt különböző, másrészt ugyanazon létesítmények építésének viszonylag rövid időn belüli, több ízben ismétlődő leállítását, illetve továbbfolytatását jelentette. Mindkét körülmény természetesen jelentős hullámozást okoz a leállított beruházások állományában.

Az üzembe nem helyezett beruházások állományának csökkentésére már az 1957. év végén több intézkedés született. Az 1958. évi tervek előkészítésénél és a beruházások lebonyolításának új rendszerére való áttérésnél a párt- és kormányhatározatoknak megfelelően már érvényesültek azok az elvek és gyakorlati módszerek, melyek elősegítik az üzembe nem helyezett állomálynak a lehetőségeinkhez mért leggyorsabb csökkentését. Az állomány csökkentésével egyidejűleg feladatunknak kell tekintenünk az összetétel megjavítását is.

*

Gazdasági fejlődésünk szempontjából igen fontos kérdés az, hogy milyen beruházáspolitikát folytatunk. A beruházásoknak döntő szerepük volt abban a társadalmi és gazdasági fejlődésben, mely a felszabadulás óta

hazánkban végbement. Eredményeinket azonban befolyásolták és hátráltatták azok a hibák, amelyek a beruházási tevékenységet a tervezés és megvalósítás több fázisában is végig kísérték. Nem kiragadottak azok a példák, melyek a közgazdasági irodalomban a kivitelezési idő elhúzóására, a költségek növekedésére vagy egyéb más káros jelenségekre hívták fel a figyelmet.

Az 1957. évi tapasztalatok is azt mutatják, hogy a beruházási tevékenység alapvető megjavítására van szükség, ha e téren is végképp le akarunk számolni a múlt hibáival, annál is inkább, mert 1957. év folyamán a munka megjavítását célzó rendelkezések, illetve a munkában résztvevő tervező, végrehajtó és ellenőrző szervek intézkedései csak részleges eredményeket hoztak.

A beruházásokkal kapcsolatos intézkedések hatékonyságát mindenekelőtt a távlati tervek hiánya, valamint az korlátozza, hogy az állóalapok bővítése, a beruházás nincs összekapcsolva a beruházó és kivitelező vállalatok anyagi érdekelttségével és anyagi felelősségével. Nem kielégítő emellett az állami fegyelem és ellenőrzés színvonala sem, s koránt sem elégségesek azok az intézkedések, melyek — összefoglalóan — a tartalékok feltárását és hasznosítását célozzák.

A problémát időszerűvé és a helyes megoldást sürgőssé teszi az a tény, hogy beruházásra 1958-ban és a későbbi években is a nemzeti jövedelem viszonylag kis része fordítható.

Célszerű röviden áttekinteni, hogy a „tartalékok feltárása“ általános jelző a gyakorlatban, hol és mennyiben realizálható.

A tartalékok feltárását a népgazdasági tervezésnél kell kezdeni. Távlati tervre, a távlati tervezés megjavítására és annak gyakorlati érvényesítésére van szükség a tervezésben, mert a beruházási terv sohasem éves, hanem távlati terv. A párt és a kormány az ellenforradalom után nyomban utasította a tervezőszerveket a hároméves terv kidolgozására, majd később megindították a hároméves tervet követő 1961—1965. évekre szóló ötéves terv kidolgozását. Ezeknek a távlati terveknek a kidolgozása jó ígéret arra, hogy a perspektívatlanság megszűnik.

A beruházások népgazdasági tervezésénél mutatkozó bizonytalanságok kiküszöbölése annyiban jelent igen nagy tartalékot, hogy felszámolhatóvá válik az erőszakolt kezdési ütem miatti hiányos műszaki előkészítés. A lehetőségeket e téren az szemlélteti, hogy az 1957. évben folyamatban levő értékhatáron felüli beruházások 45 százaléka jóváhagyott beruházási program, 33 százaléka jóváhagyott tervezési feladat nélkül vagy idejét múlt tervezési feladat alapján került kivitelezésre.

A tervellátottság 1957. évben még nem javult meg, jóllehet a tervező vállalatok kapacitása nem a beruházási terv csökkentésének arányában csökkent. Igen sok volt még a helytelen tervek miatti módosítás, s jelentős összegeket fordítottunk olyan tervezésekre, melyeknek megvalósítására nem kerül sor. Mindez összefügg azzal, hogy a tervezés ára általában a tervezett objektum légköbméter mennyiségének növekedésével együtt nő. Ez túlméretezésre, pazarlásra ösztönöz. Meg kell tehát teremteni a tervezők prémiuma és a beruházás költségei közötti összefüggést.

A beruházások gazdaságosságának vizsgálatára eddig csak a kezdeti lépések történtek meg. Következétesen tovább kell mennünk ebben is és olyan feltételeket kell teremteni az elbírálásnál, mely biztosítja, hogy be-

ruházásaink zöme már a legközelebbi egy-két évben a termelés emelkedését, a termelékenység növekedését és az export bővülését eredményezze.

Figyelemmel kell lennünk arra is, hogy a termelési struktúra kívánatos megváltoztatása nemcsak új létesítményekkel valósítható meg, hanem új, korszerű gyártmányok bevezetésével is. Nyilván ez utóbbi eset jóval kisebb és főleg gépi beruházást igényel. Jelentős tartalék feltárását eredményezné az anyagi érdekeltségnek és felelősségnek a jelenleginél sokkal fokozottabb alkalmazása is.

Végül — de fontosságát tekintve elsősorban — biztosítani kell az összes előfeltételeket ahhoz, hogy amikor egy beruházást elhatározunk, azt a legrövidebb idő alatt be is fejezzük. Az eszközök szerény volta nem lehet ok arra, hogy a koncentrációt ne érvényesítsük és kétszerannyi időt fordítsunk a megvalósításra, mint amennyi ténylegesen szükséges lenne. Ha e téren változást tudnánk elérni ez már önmagában véve, a beruházási tervek forintösszegének emelése nélkül is, igen nagymértékben növelné beruházásaink hatékonyságát.

Az 1957. évi beruházások elemzése — a rendelkezésre álló statisztikai adatok nagy száma — számos olyan tapasztalatot nyújt, amelyeknek hasznosítása már a hároméves tervidőszak alatt is jelentősen meggyorsíthatja előrehaladásunkat.

A gépállomások működése 1957-ben

A gépállomások működését az 1957. évben elsősorban két tényező befolyásolta.

1. Jelentős mértékben csökkent a gépállomások munkalehetősége a termelősövetkezetekben. Egyrészt azért, mert a termelősövetkezetek az előző évekhez képest kisebb területen gazdálkodtak, másrészt pedig azért, mert sok termelősövetkezet saját traktorral rendelkezett, ami egyes munkáknál feleslegessé tette a gépállomások igénybevételét.

2. A gépállomásokat — amelyek a korábbi években költségvetési szervekként működtek — 1957-ben önálló vállalatokká szervezték át. Ebből kifolyólag 1957-ben lényegesen nagyobb szerepet kapott a gépállomások gazdálkodásában a gazdaságosságra való törekvés.

E két tényező következményeképpen egy harmadik változással is számolnunk kellett a gépállomások 1957. évi működésének vizsgálatánál. Az előző évektől eltérően a gépállomásoknak nagyobb segítséget kellett nyújtaniuk az egyéni gazdaságoknak is, elsősorban a szántási és szállítási munkákban. Erre meg is volt a lehetőségük, mert a termelősövetkezetek nem kötötték le a teljes traktorkapacitást, és ugyanakkor érdekük is volt ez a gépállomásoknak, hiszen a gazdaságos működés csakis a traktorok jó kihasználásával, a munkalehetőség kiszélesítésével valósítható meg.

Amikor a gépállomások 1957. évi munkáját vizsgáljuk, mindezeket a tényezőket figyelembe kell vennünk, mint a gazdálkodás körülményeiben beállott alapvető változásokat.

A traktor- és munkagépállomány

A gépállomások traktorállománya az 1957. évben csökkent. Ennek oka az volt,

hogy a mezőgazdaság állami szektorának juttatott mintegy 1000 darab traktorból a gépállomások csak 122 darabot kaptak, ami nem pótolta a kiselejtezéseket sem. Az új traktorok nagy részét az állami gazdaságok kapták.

1. tábla

A traktorállomány alakulása

Megnevezés	Traktor-beruházás		Traktorállomány	
	darab			
	1956.	1957.	1956.	1957.
	évben		december 31	
Mezőgazdaság összesen	2205	1029	25 483	26 238
Ebből gépállomás ...	1337	122	16 152	15 624

Az állami szektorba beruházott traktorokon kívül a mezőgazdasági termelősövetkezetek 715 darab traktort vásároltak az 1957. évben.

A gépállomásoknak juttatott traktorok 80 százaléka universal traktor volt. Ennek eredményeképpen kismértékben növekedett a jobban és szélesebb körben alkalmazható universal traktorok aránya a traktorállományon belül. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez az arány az országos átlaghoz képest is alacsony.

2. tábla

Az universal traktorok aránya a traktorállományban

Megnevezés	Az universal traktorok aránya (százalék)	
	1956.	1957.
	december 31	
Mezőgazdaság összesen	22,0	25,2
Ebből gépállomás	16,8	17,2

A traktorsűrűség a tanácsi szektorban¹ — a gépállomások és a mezőgazdasági termelészövetkezetek traktoraira számítva — az előző évvel nagyjából azonos szinten maradt.

3. tábla

A traktorsűrűség alakulása

Időpont	Az egy traktoregységre jutó szántóterület (kat. hold)	
	a tanácsi szektorban	a mezőgazdasági termelészövetkezetekben
1956. december 31.	494	41
1957. december 31.	485	53

A korábbi években is már jelentős mértékben géppel végezték a mezőgazdasági termelészövetkezetekben az alapvető szántás-vetési és talajelőkészítési munkákat. Ezekhez a munkákhoz elegendő szántótraktor állt rendelkezésre. Az universal traktorok hiánya miatt azonban a mezőgazdasági termelészövetkezetekben a kapások növényápolásának és a szántóföldi szalastakarmányok kaszálásának gépesítése elmaradott volt. Az 1957. év végére ez a helyzet jelentősen megváltozott. A gépállomások és a mezőgazdasági termelészövetkezetek 1957. december 31-én 3 443 darab universal traktorral rendelkeztek. Ez a traktorállomány lehetővé teszi — az 1957. évvel azonos vetésterület feltételezve —, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezetekben a főbb kapásnövények növényápolási munkáit és a szántóföldi szalastakarmányok kaszálását csaknem teljes egészében géppel végezzék. Egy universal traktorra ugyanis a főbb kapásnövényekből 55 kat. hold, a főbb szántóföldi szalastakarmányokból pedig 46 kat. hold vetésterület jutott.

A traktorvontatású munkagépek közül sorbavetőgépből, tárcsás talajművelőgépekből kevesebb, burgonyaszedőkből és ültetőkből, függesztett kultivátorokból, fúkaszákból és négyzetbevetőgépekből több jutott száz traktorra, mint két évvel korábban.

¹ A „tanácsi szektor”-ba tartoznak a mezőgazdasági termelészövetkezetek, a termelészövetkezeti csoportok, az egyéni és a községi gazdaságok.

4. tábla

A 100 traktorra jutó munkagépek számának alakulása

Magnevezés	Munkagépek száma (darab)	
	1955.	1957.
	december 31	
<i>100 darab szántó- és universal traktorra jutó</i>		
traktorvontatású sorvetőgép	20,9	18,2
burgonyavetőgép	0,3	2,4
tárcsás talajművelőgép	54,8	43,4
traktorvontatású műtrágyaszórógép	6,4	6,4
<i>100 darab szántótraktorra jutó</i>		
traktorvontatású eke (3, 4, 5 vasú)	105,9	102,4
burgonyaszedő	0,3	3,8
<i>100 darab universal traktorra jutó</i>		
traktorvontatású eke (2 vasú).	24,1	32,8
függesztett kultivátor	88,3	105,4
traktorvontatású fúkasza	23,8	37,4
négyzetbevetőgép	4,3	35,0

A mezőgazdasági termelészövetkezetekben a traktorokon kívül rendelkezésre álló munkagépek a jelentősebb mezőgazdasági munkáknak csaknem teljes gépesítését lehetővé tették. 1957. december 31-én egy gépállomási és termelészövetkezeti munkagépre lényegesen kevesebb megművelendő terület jutott mint két évvel korábban.

5. tábla

Az egy munkagépre jutó terület alakulása a mezőgazdasági termelészövetkezetekben (kat. hold)

Magnevezés	1955.*	1957.
	december 31	
Egy traktorvontatású ekére jutó szántóterület	110	62**
Egy traktorvontatású sorvetőgépre jutó szántóterület	467	296**
Egy függesztett kultivátorra jutó főbb szántóföldi kapás-terület	125	67*
Egy traktorvontatású fúkaszára jutó szántóföldi szalastakarmány-vetésterület	382	134**
Egy aratógépegységre jutó gabona-vetésterület***	172	112**
Egy burgonyaültetőgépre jutó burgonya-vetésterület	602	41*
Egy burgonyakiszedőre jutó burgonya-vetésterület	744	31*
Egy répabetakarítóra jutó cukorrépa-terület	150	44*

* A gépállomások gépállománya alapján.

** A gépállomások és a mezőgazdasági termelészövetkezetek gépállománya alapján.

*** Az aratógépegységre való átszámítás szorzószáma az arató-cséplőgépeknél 1,0714, az aratógépeknél 1,0.

A gépállomások és a mezőgazdasági termelészövetkezetek traktor- és munkagépállományának nagyságát és összetételét tekintve megállapíthatjuk, hogy lényegesen jobbak a feltételek a főbb mezőgazdasági munkák gépesítésére a mezőgazdasági termelészövetkezetekben, mint az előző években bármikor. Meg kell azonban jegyezni, hogy a termelés gépesítése nemcsak a gépek számától, hanem minőségétől és használhatóságától is függ. További fontos követelmény az is, hogy a munkát jól szervezzék meg, és ezáltal biztosítva legyen a termelés alapvető munkafolyamatai mellett a kiegészítő munkák elvégzése, illetve gépesítése is. Az 1957. évi gépállomány azonban a termelés komplex gépesítését még nem biztosította.

A traktor- és munkagépállomány kihasználása

1957-ben a gépállomásokon 17,1 százalékkal rosszabbul használták ki a traktorokat, mint egy évvel korábban. Egy szántótraktor 120, egy universal traktor pedig átlagosan 154 műszakot dolgozott az év folyamán.

6. tábla

A traktorok kihasználásának alakulása

Év	Egy		Egy szántó- és universal traktorra
	szántó-	universal	
	jutó ledolgozott műszakok száma		
1956.....	144	189	152
1957.....	120	154	126
1957. év az 1956. év százalékában	83,3	81,5	82,9

A mezőgazdasági termelészövetkezetek traktorai ugyanakkor — a becslések szerint — átlagosan közel 200 műszakot dolgoztak az év folyamán.

A gépállomások traktorainak az előző évinél rosszabb kihasználását elsősorban a következők okozták:

1. csökkent a mezőgazdasági termelészövetkezetek szántóterülete és ezzel a gépállomások traktorainak munkalehetősége;

2. tovább csökkentette a gépállomási traktorok munkalehetőségét az is, hogy a mezőgazdasági termelészövetkezetek trak-

torállománya állandóan növekedett, és az év végére elérte az 1 151 darabot;

3. a traktorállomány jó kihasználását gátolta az is, hogy a megváltozott munkalehetőségekhez képest különösen kevés a jobban kihasználható universal, illetve gumikerekes szántótraktorok száma.

Azokon a gépállomásokon végeztek több munkát a traktorok, amelyekben több volt az universal traktor, és a körzetükben nagyobb volt a mezőgazdasági termelészövetkezeti szántóterület.

7. tábla

Az egy gépállomási traktoregységre jutó szántóterület

Egy traktoregységre jutó traktormunka (normálhold)	Gépállományok száma	Universal traktorok aránya évi átlagban (százalék)	A mezőgazdasági termelészövetkezetek szántóterületének aránya a gépállomási körzetben (százalék)	Egy gépállomási traktoregységre jutó	
				tanácsi	mezőgazdasági termelészövetkezeti
				szántóterület (kat. hold)	
— 400	17	12,7	5,3	446	24
400 — 500	79	16,1	6,9	519	36
500 — 600	81	16,9	12,3	489	60
600 — 700	60	17,6	13,1	540	71
700 — ...	17	20,9	14,4	530	76
<i>Összesen</i>	<i>254</i>	<i>16,8</i>	<i>10,6</i>	<i>509</i>	<i>54</i>

Természetesen a gépállomási traktorok munkalehetőségét nemcsak a mezőgazdasági termelészövetkezetek szántóterületének nagysága határozza meg. Ebből a szempontból mindjobban előtérbe kerül az egyéni gazdaságok gépi munka szükséglete is. Már az 1957. év őszén is azok a gépállomások végeztek szántótraktoroként több szántást, amelyek a mezőgazdasági termelészövetkezetek mellett nagymennyiségű szántást végeztek az egyéni gazdaságok részére is. (Lásd a 8. táblát.)

A következő években tovább növelhető az egyéni gazdaságok részére végzett munka mennyisége, amennyiben nagyobb figyelmet fordítanak rá a gépállomások vezetői. Igaz ugyan, hogy mind a munka megszervezése, mind pedig elvégzése a kisüzemi körülmények között lényegesen nehezebb, mint a mezőgazdasági termelészövetkezetek nagy parcelláin. Jelentős segítséget nyújtanak azonban a gépál-

lomásoknak a földművesszövetkezetek, amelyek, községenként szervezik az egyéni gazdák között a gépállomási traktorok igénybevételét. Ezáltal szervezettebbé válik a szerződések megkötése, a munka elvégzése, valamint a gépi munkák díjának beszedése.

8. tábla

Egy gépállomási szántótraktor-egységre jutó őszi szántás
(1957. szeptember 1—december 31)

Egy gépállomási szántótraktor-egységre jutó összes őszi szántás (kat. hold)	Gépállomások száma	Egy gépállomási szántótraktoregységre jutó		
		mezőgazdasági termelőszövetkezeti szántóterület	őszi szántás	
			a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben	az egyéni gazdaságokban
kat. hold				
— 40 ..	10	17	10	15
40— 60 ..	39	33	21	14
60— 80 ..	68	48	33	22
80—100 ..	51	65	42	29
100—120 ..	42	83	58	45
120—140 ..	19	76	54	69
140—	25	102	68	85
<i>Összesen</i>	<i>254</i>	<i>63</i>	<i>42</i>	<i>37</i>

A traktorokénál nagyobb mértékben csökkent az egyes főbb munkagépek teljesítménye 1957-ben az előző évhez képest.

9. tábla

Egyes főbb munkagépek teljesítménye 1957-ben

Megnevezés	Katasztrális hold		1957. év az 1956. év százalékában
	1956.	1957.	
	évben		
Egy függesztett kultivátorra jutó kapálás mennyisége	160	27	16,9
Egy fűkaszára jutó kaszálás mennyisége	127	65	61,2
Egy aratógépre jutó learatott terület	121	90	74,4
Egy kombájnra jutó learatott terület	147	93	63,3

Különösen alacsony volt a kultivátorok teljesítménye. 60 megfigyelt gépállomás adatai szerint a függesztett kultivátoroknak 69,7 százaléka egy napot sem, 15,6 százaléka 1—5 napot, 8,8 százaléka 5—10 napot és 5,9 százaléka 10 napnál többet dolgozott a fő kapálási időben. (1957. április 1-től június 30-ig).

A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a gépállomások gépei elsősorban a kukoricát és a burgonyát kapálták. A megfigyelt gépállomások adataiból is megállapítható, hogy a kapálás jelentős részét a mezőgazdasági termelőszövetkezetek már saját gépeikkel végezték.

10. tábla

A 100 kat. hold vetésterületre jutó gépi kapálás növényenként, a megfigyelt 60 gépállomás körzetébe tartozó mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Növény	A növény 100 kat. hold vetésterületére jutó		Az összes	A gépállomások által végzett
	összes	gépállomási		
	gépi kapálás (kat. hold)		gépi kapálás megoszlása (százalék)	
Kukorica	66,0	43,5	90,3	91,7
Napraforgó	14,2	5,8	2,1	1,3
Cukorrépa	0,2	—	0,0	—
Takarmányrépa ..	0,7	—	0,1	—
Burgonya	34,7	22,1	7,1	6,9
Egyéb kapásnövények	1,9	0,3	0,4	0,1
<i>Együtt</i>	<i>43,5</i>	<i>28,3</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az aratógépek és az arató-cséplő gépek teljesítménye elsősorban azokon a gépállomásokon volt nagyobb, amelyeken több termelőszövetkezeti kalászos terület jutott egy aratógépre, illetve arató-cséplő gépre, és amelyeken nagyobb kalászos terület jutott egy termelőszövetkezeti tagra.

11. tábla

Az aratógépek és az arató-cséplő gépek teljesítménye

Egy aratógépre jutó gabonataratás (kat. hold)	Gépállomások száma	Egy aratógépre jutó átlagos teljesítmény	Ebből a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben	Egy aratógépre	Egy szövetkezeti tagra
				jutó kalászos vetésterület a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben	
				kat. hold	
— 50	44	38	27	73	3,1
50— 70	42	60	43	90	3,3
70— 90	64	79	64	105	3,4
90—110	50	99	82	114	3,4
110—130	30	117	98	125	3,8
130—	24	148	134	156	4,3
<i>Összesen</i>	<i>254</i>	<i>88</i>	<i>72</i>	<i>109</i>	<i>3,5</i>

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a traktorok jobb kihasználására megvannak a lehetőségek az egyéni gazdaságok

gépi munkaszükségleteinek kielégítésével. Más a helyzet a kultivátoroknál, fűkaszáknál és az aratógépeknél, valamint az arató-cséplő gépeknél. Ezeket a gépeket ugyanis nem lehet az egyéni gazdaságok kisüzemi körülményei között olyan széles körben felhasználni, mint a szántásnál és a szállításnál a traktorokat. Vannak tehát olyan gépek a gépállomásokon, amelyeknek megfelelő kihasználásához az egyéni gazdaságok kisüzemi adottságai nem nyújtanak munkaalkalmat. A traktormunkák összetételének megváltoztatásával — az egyéni gazdaságokban is végezhető munkák növelésével — azonban a traktorok teljesítményének emelésére megvan a lehetőség. Az említett speciális gépek nem teljes kihasználása természetesen csak átmeneti jellegű, hiszen a mezőgazdasági termelőszövetkezetek szántóterülete növekszik, s ezek a gépek biztosíthatják a megnövekedett gépesítési feladatok zavartalan megoldását.

A végzett munka mennyisége és a gépesítési színvonal alakulása

A korábban említett okok miatt jelentős mértékben csökkent a gépállomások által végzett munka mennyisége. Az összes gépi munkán belül legnagyobb mértékben a talajmunka mennyisége csökkent.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek traktorai — megközelítő becslések szerint — közel egy millió normálhold munkát végeztek 1957-ben.

12. tábla

A végzett munka mennyiségének alakulása

Megnevezés	1956.	1957.	1957. év az 1956. év százalékában
	évben végzett munka (ezer normálhold)		
Összes gépi munka	11 108	9179	82,6
Ebből traktormunka	10 406	8663	83,3
Ebből talajmunka	5 648	3938	69,7

Nagymértékben megváltozott a gépállomások által végzett munka összetétele aszerint is, hogy milyen gazdaságokban végezték a munkát. Az összes gépi munkának és ezen belül a traktormunkának legnagyobb részét — az előző évektől eltérően — egyéni gazdaságok részére végezték. A talajmunkában is jelentősen növekedett az egyéni gazdaságok részesedése.

13. tábla

A gépállomások által végzett munka megoszlása gazdaságok szerint

Év	Mezőgazdasági termelőszövetkezetek	Egyéni gazdaságok	Egyéb gazdaságok	Összes gazdaság	részére végzett munka aránya (százalék)			
					az összes gépi munkából			
1956	61,4	24,0	14,6	100,0	100,0			
1957	35,8	43,1	21,1	100,0	100,0			
					a traktormunkából			
1956	62,0	23,4	14,6	100,0	100,0			
1957	36,0	43,2	20,8	100,0	100,0			
					a talajmunkából			
1956	77,2	12,4	10,4	100,0	100,0			
1957	54,2	28,0	17,8	100,0	100,0			

14. tábla

A gépállomások által végzett munka alakulása munkafajták szerint

Munkafajta	A gépállomások által végzett munka (ezer kat. hold)								
	összesen			ebből					
	1956.	1957.	Index: 1956. év=100	mezőgazdasági termelőszövetkezetekben			egyéni gazdaságokban		
	évben			1956.	1957.	Index: 1956. év=100	1956.	1957.	Index: 1956. év=100
Őszi vetőszántás	1003	847	84,4	765	400	52,3	160	353	220,6
Őszi mélyszántás	525	691	131,6	369	366	99,2	98	209	213,3
Összes vetés	833	437	52,5	738	364	49,3	11	25	227,3
Kapálás	422	77	18,2	412	65	15,8	3	4	133,3
Kaszálás	131	65	49,6	123	51	41,5	1	3	300,0
Gabonaaratás	514	356	69,3	494	296	59,9	3	11	366,7
Tarlóhántás	614	358	58,3	553	313	56,6	31	24	77,4
Produktív szállítás*	4960	.	.	834	.	.	1945	.

* Szállítás ezer órában.

1957-ben a fontosabb mezőgazdasági munkák közül a mélyszántás kivételével valamenyi munkából lényegesen kevesebbet végeztek a gépállomások a mezőgazdasági termelőszövetkezetek részére, mint egy évvel korábban. Az egyéni gazdaságokban végzett munka mennyisége — a tarlóhántást kivéve — valamennyi munkánál növekedett, bár mennyiségileg nem pótolta a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknél jelentkező csökkenést. Különösen vonatkozik ez — mint már korábban is említettük — a kapálásra, a kaszálásra és az aratásra.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben végzett munka mennyiségét elsősorban az csökkentette, hogy lényegesen kevesebb a mezőgazdasági termelőszövetkezetek szántóterülete. Emellett azonban jelentős szerepük volt a szövetkezeti gazdaság gépi munkaigényének kielégítésében a mezőgazdasági termelőszövetkezetek saját traktorainak is. Ezt szemlélteti a 15. tábla is.

15. tábla

A traktoregységre jutó traktormunka

Megnevezés	A traktoregységre jutó					
	összes traktormunka (normálhold)	szántás	vetés	kapálás	kaszálás	szállítás (óra)
		kat. hold				
Gépállomásokon	544	141	27	5	4	297
Mezőgazdasági termelőszövetkezetek saját és bérelt traktorai .	1117	163	160	64	36	1409

16. tábla

A 100 kat. hold szántóterületre jutó gépi munka a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Év	100 kat. hold szántóterületre jutó	
	traktormunka	ebből talajmunka
	normálhold	
1956	408	276
1957	476	276
Ebből a gépállomások traktorai által végzett munka alapján	362	248

A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben — annak ellenére, hogy a gépállomások kevesebb munkát végeztek részükre — az általános gépesítési színvonal nem csökkent.

A főbb mezőgazdasági munkafajták közül csak a kapálás és a kaszálás gépesítési foka csökkent 1957-ben az előző évhez képest.

17. tábla

A főbb munkafajták gépesítési színvonala a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Munkafajta	A géppel végzett munka aránya (százalék)	
	1956.	1957.
	évben	
Őszi mélyszántás	74,3	100,0
Őszi vetés	82,8	83,9
Tavaszi vetés	35,1	45,6
Kapálás	36,4	21,7
Kaszálás	18,7	17,4
Gabonaaratás	59,2	73,3
Tarlóhántás	66,2	77,8

A kapálás és kaszálás gépesítési fokának csökkenése 1957-ben csak átmeneti jellegűnek bizonyult. Az 1958. évi előzetes adatok ugyanis azt mutatják, hogy 100 katasztrális hold vetésterületre kétszerannyi — a kapálásnál az 1957. évi 34 kat. holddal szemben 77 kat. hold, a kaszálásnál pedig 29 kat. holddal szemben 55 kat. hold — gépállomás által végzett gépi munka jutott 1958-ban, mint az előző évben.

1957-ben az általános gépesítési színvonal növekedett az egyéni gazdaságokban is. Ez azonban mind a szükséglethez, mind pedig a lehetőséghez képest még igen kevés.

18. tábla

A 100 kat. hold szántóterületre jutó gépi munka az egyéni gazdaságokban

Év	A 100 kat. hold szántóterületre jutó	
	traktormunka	talajmunka
	normálhold	
1956	38	11
1957	53	16

A főbb mezőgazdasági munkák közül az egyéni gazdaságokban csupán a mélyszántás gépesítési foka emelkedett számottevően.

19. tábla
A főbb munkafajták gépesítési színvonala
az egyéni gazdaságokban

Munkafajta	A géppel végzett munka aránya (százalék)	
	1956.	1957.
	évben	
Őszi mélyszántás	2,7	6,2
Őszi vetés	0,1	0,3
Tavaszi vetés	0,2	0,5
Kapálás	0,0	0,0
Kaszálás	0,0	0,1
Gabonaaratás	0,1	0,4
Tarlóhántás	1,2	0,8

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az egyes szektorok részesedése a gépállomások munkájából 1957-ben jelentősen eltolódott az egyéni gazdaságok javára. Ez maga után vonja a gépállomások által végzett gépi munkák főbb munkafajták szerinti összetételének megváltozását is, mert az egyéni gazdaságok elsősorban szántásra és szállításra veszik igénybe a gépállomások gépeit. A mezőgazdasági termelészövetkezetekben a mezőgazdasági munkák gépesítési színvonala nem csökkent, mivel saját traktorokkal végezték el a munkák jelentős részét. Ugyanakkor az egyéni gazdaságokban — lényegesen több gépi munka ellenére — a gépesítési színvonal még mindig alacsony. Ez azt mutatja, hogy megvan a lehetőség a gépállomási traktorok jobb kihasználására, ami egyben az egész mezőgazdasági termelés javát szolgálja.

A gépállomások gazdálkodása

A gépállomások pénz- és költséggazdálkodásában jelentős előrehaladást jelentett az önálló vállalati gazdálkodásra való áttérés. Az önálló elszámolás elvei alapján mindjobban előtérbe kerültek a takarékos gazdálkodást és a gazdaságos működést biztosító tényezők. Ilyenek például: a díjtarifák rendezése, az egyes költségelemek normalizálása, a létszám- és bér gazdálkodás átszervezése stb.

Ezeknek az intézkedéseknek következtében már az első évben jelentős eredmények születtek. 1957-ben a gépállomások — fennállásuk óta először — nyereséggel gazdálkodtak. Az előző évi több mint 400 millió forint veszteséggel szemben több mint 70 millió forint nyereséget értek el. Meg kell jegyezni, hogy ezt a nyereséget

az 1956. évinél rosszabb termelési körülmények közt (traktorkihasználás stb.) érték el, mint ezt az előzőekben említettük.

20. tábla
A gépállomások gazdálkodásának alakulása

Megnevezés	Üzemi tevékenység		Ebből gépi munka	
	1956.	1957.	1956.	1957.
	évben (millió forint)			
Ráfordítás össze- sen	1339,7*	1166,8	1294,7	1129,4
Teljesítményérték összesen	932,7	1239,0	895,7	1198,6
Nyereség	—	72,2	—	69,2
Veszteség	407,0	—	399,0	—

* A teljesítményértékkel összehasonlítható költség.

A díjtarifáknak az önköltség alapján való megállapítása az egy normálholdra jutó teljesítményértéknek 1956-hoz képest 62 százalékos növekedését vonta maga után. Ez az egy normálhold értékű gépi munka díjtételének átlagosan 50 forintos emelését jelentette. Emellett azonban a nyereség eléréséhez hozzájárult az is, hogy 1957-ben a gépállomások 2,3 százalékkal alacsonyabb önköltséggel gazdálkodtak mint az előző évben.

21. tábla
Az egy normálhold gépi munkára jutó
teljesítményérték és költség alakulása

Megnevezés	1956.	1957.	1957. év az 1956. év százaléká- ban
	évben (forint)		
Teljesítményérték	80,64	130,58	161,9
Költség (összehasonlít- ható szinten)	124,27	121,41	97,7

Az 1958. évi előzetes adatok alapján megállapítható, hogy a gépállomások gazdálkodása valószínűleg ez évben is nyereséges lesz. Az 1957. évi nyereségnek azonban csak mintegy 50—60 százalékát éri el.

Ha a főbb gépi munkák szerint vizsgáljuk a jövedelmezőséget, akkor megállapíthatjuk, hogy a gépállomások a legnagyobb nyereséget a cséplésnél érték el. Ennél a munkánál a nyereség a kicséplés gabona minden tonnája után 20 forint volt. A főbb munkák közül csak a szállítás és az arató-cséplő géppel végzett munka volt veszteséges.

22. tábla

Az egységre jutó tényleges eredmény munkafajták szerint

Munkafajta	Mennyiségi egység	Az egységre jutó			
		teljesítmény- érték	önköltség	tényleges eredmény (forint)	
				nyereség	veszteség
		1957. évben (forint)			
Szántás	normálhold	127,66	116,72	10,94	—
Szállítás	óra	39,28	42,83	—	3,55
Aratás aratógéppel	kat. hold	215,35	213,13	2,22	—
Arató-cséplő géppel végzett munka	normálhold	306,98	339,78	—	32,80
Gabonacséplés	tonna	106,76	86,76	20,00	—
Egyéb gépi munka	normálhold	124,21	124,03	0,18	—

Az elmúlt években a mezőgazdasági termelészövetkezetek lényegesen alacsonyabb díjat fizettek a gépi munkáért, mint az egyéni gazdaságok, és a különbség, mint a termelészövetkezetek állami támogatása, közvetlenül a gépállomás gazdálkodását terhelte.

Az új tarifa-rendszer egységes árakat állapít meg a mezőgazdasági termelészövetkezetek és egyéni gazdaságok részére. Bizonyos kedvezményeket ugyan ad a gépállomás a mezőgazdasági termelészövetkezeteknek, de csak abban az esetben, amikor a munkavállalás vagy a munka elvégzése számára kedvezőbb feltételeket biztosít. (Így például a gépállomás a nagyüzemi körülmények között végzett munkák után alacsonyabb díjat számláz, díjkedvezményt ad a termelészövetkezetnek, ha katasztrális holdanként 3 normálholdnál több gépi munkára kötött szerződést.)

A gépi munkákkal kapcsolatos állami támogatást is megkapják a mezőgazdasági termelészövetkezetek, azonban most már teljesen elkülönítve a gépállomások gazdálkodásától. Ugyanis az állam a gépállomásoknak bizonyos időszakonként megtéríti a tényleges díjtarifa és a mezőgazdasági termelészövetkezeteknek kedvezményesen leszámított összeg közötti különbséget. Az állam 1957-ben közel 125 millió forintot fizetett ki ilyen címen a gépállomásoknak a mezőgazdasági termelészövetkezetek helyett. Legnagyobb mértékű volt az ártámogatás az arató-cséplő gépekkel végzett munkáknál, amelyeknél a munkadíjnak mintegy 60 százalékát az állam fedezte. (Lásd a 23. táblát.)

A gépállomások létszám- és bér gazdálkodására is igen nagy hatással volt az önálló vállalati gazdálkodásra való át-

térés. A takarékos gazdálkodás elveinek megfelelően lényegesen kevesebb munkással és alkalmazottal oldották meg feladataikat. Az alkalmazottak évi átlagos száma 1957-ben az előző évnek felére, a munkások száma pedig mintegy 20 százalékkal csökkent. (Lásd a 24. táblát.)

23. tábla
A gépállomások munkadíjbevétele

Megnevezés	Munkadíj összesen	Ebből ártámogatás	Ártámogatás a munkadíj százalékában
	ezer forint		
Szántás	169 423	36 738	21,7
Szállítás	34 061	10 152	29,8
Aratás	41 929	16 768	40,0
Arató-cséplő géppel végzett munka ...	34 487	20 678	60,0
Öntözővíz-szolgáltatás és gépkölcsönzés ..	6 178	2 518	40,8
Egyéb munka	125 169	37 712	30,1
Összesen	411 247	124 566	30,3

24. tábla
Az évi átlagos állományi létszám alakulása

Megnevezés	1956.	1957.	1957. év az 1956. év százalékában
	évi átlagos állományi létszám (fő)		
Összes munkavállaló	41 585	29 653	71,3
Ebből: munkások	29 560	23 432	79,3
brigádvezetők	1 857	1 232	66,3
alkalmazottak ..	10 168	4 989	49,1

25. tábla
A munkások számának alakulása

Megnevezés	1956.	1957.	1957. év az 1956. év százalékában
	évi átlagos állományi létszám (fő)		
Munkások összesen	29 560	23 432	79,3
Ebből időszakiak	1 674	1 725	103,0
A munkások közül			
traktorvezető	23 347	17 292	74,1
műhelymunkás	3 693	.

Az állandó traktorvezetők számát több mint 25 százalékkal csökkentették. Ugyanakkor a fő munkaidényben igen sok időszakos traktorvezetőt alkalmaztak.

Az állandó traktorvezetők állományában főleg a nagy gyakorlattal rendelkező és hosszabb ideje a gépállomáson dolgozó szakembereket tartották meg a gépállomások. Míg 1955 végén a traktorvezetők állományának csak mintegy 35 százaléka, addig 1957 végén közel 62 százaléka dolgozott három vagy ennél több éve a gépállomásokon.

26. tábla

A gépállomási traktorvezetők számának megoszlása a gépállomáson eltöltött szolgálati idő szerint

Szolgálati idő (év)	A traktorvezetők számának megoszlása (százalék)	
	1955.	1957.
	december 31	
3-nál több	21,6	44,9
3	13,5	16,6
2	22,9	15,1
1	42,0	23,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A gazdaságosság szempontjából előnyös volt az időszakos traktorvezetők alkalmazásának engedélyezése. Ez lehetővé tette, hogy a gépállomások a traktorvezetők számát a termelés szükségletei szerint szabják meg. Az időszakos traktorvezetők arányának növekedésével csökken az időbérben kifizetett munkabér, növekszik a traktorvezetők teljesítménye és átlagkeresete.

27. tábla

A traktorvezetők száma, teljesítménye és átlagos havi keresete 1957. II. félévében

Tíz traktorra jutó állandó traktorvezetők száma (fő)	A gépállomások száma	Az időszakos traktorvezetők aránya (százalék)	Az egy traktorvezetőre jutó traktormunka-teljesítmény (normálhold)	A teljesítménybér a traktorvezetői munkabér százalékában	A traktorvezetők átlagos havi keresete (forint)
— 8 ..	31	17,8	355	76,0	1604
8— 9 ..	48	14,6	360	75,1	1604
9— 10 ..	58	14,7	344	73,8	1596
10— 11 ..	75	14,0	350	73,4	1576
11— 12 ..	30	11,0	341	72,4	1555
12—	12	6,7	332	70,9	1471
<i>Összesen</i>	<i>254</i>	<i>13,7</i>	<i>349</i>	<i>73,7</i>	<i>1578</i>

A jobb munkaszervezet kialakításának eredményeképpen a munkatermelékenység 12,3 százalékkal növekedett. A traktorvezetők átlagkeresete ennél nagyobb mértékben növekedett, meg kell azonban jegyezni, hogy 1957-ben olyan juttatásokat is számoltak el a beralapból, amelyek a korábbi években nem a beralapot terheltek (szövetkezetektől járó részese-dés stb.).

28. tábla

A gépállomási munkások és traktorvezetők keresetének és teljesítményének alakulása

Év	Munkások	Ebből traktorvezetők	Egy traktorvezetőre jutó		Egy ledolgozott műszakra jutó teljesítmény (normálhold)
			traktormunka (normálhold)	ledolgozott műszak	
1956	1181	1167	446	104	4,3
1957.	1364	1327	501	116	4,3
1957. év az 1956. év százalékában ..	115,5	113,7	112,3	111,5	100,0

1957-ben növekedett a gépállomási alkalmazottak átlagkeresete is: az összes alkalmazottaké 1 346 forintról 1 389 forintra, a műszakiaké 1 630 forintról 1 748 forintra.

Az 1957. évben kedvezően alakult a munkások és alkalmazottak számának egymáshoz viszonyított aránya. A száz munkásra jutó műszakiak száma az 1955. évi 20 főről 8 főre, az alkalmazottaké pedig 15 főről 13 főre csökkent, ugyanakkor az egy brigádvezetőre jutó traktorosok száma 13 főről 14 főre emelkedett 1957-ben.

Az önálló vállalati gazdálkodásra való áttérés 1957-ben igen kedvezően befolyásolta a gépállomások pénzügyi eredményét. Ezen az eredményen azonban még sokat lehet javítani elsősorban a traktorállomány jobb kihasználásával. Erre az első lépések meg is történtek, amikor a földművesszövetkezetek útján széleskörű szervezés indult meg a gépállomási traktorok hatékony felhasználására az egyéni gazdaságokban. Ennek eredménye a gépállomások 1958. évi gazdálkodásában fog megmutatkozni.

Pelva Agoston

Az önköltségelemzés sajátosságai a szénbányászatban

Elterjedt nézet, hogy az önköltségvizsgálat a szénbányászatban lényegesen könnyebb, mint csaknem minden más iparágban. Ez a nézet azon alapszik, hogy a szénbányászat csak egyfajta terméket termel. A szén azonban éppúgy gyűjtőnév, mint például az esztergapad, a rádió vagy a pamutszövet, és kémiai, fizikai jellemzőit tekintve igen eltérő termékeket foglal magába.

A szénbányászat valamely önállóan gazdálkodó egységén belül sem olyan egyszerű az önköltség megállapítása, mint azt a felületes szemlélő hinné. A szénbányászatban iparvállalatnak (önállóan gazdálkodó egységnek) voltaképpen a tröszt felel meg. Egy-egy tröszthöz több termelő akna és a termelést kiszolgáló üzem (javító-, szállítóüzem, osztályozó) tartozik. A kiszolgáló üzemek költségeit ugyanúgy bizonyos arány szerint kell szétosztani a különböző minőségű szenet termelő aknák között, mint bármely más iparvállalatnál a közvetett költségeket.

A szén önköltségének csökkentése elsőrendű népgazdasági érdek. Jelenleg kevés olyan anyag van, amelynek felhasználása annyira széleskörű lenne, mint éppen a széné. Ennek következtében tehát az olcsóbb szén azt is jelenti, hogy minden más termék önköltsége többé-kevésbé alacsonyabbá válhat.

A szén önköltségének vizsgálata nem állhat meg a globális önköltség ismereténél, azaz nem elég, ha időről időre nyomon követjük az önköltség változását, hanem ismernünk kell az önköltség összetételét, az alakulására ható tényezőket is.

A szén önköltségének 53 százaléka közvetlen költség, 38 százaléka üzemi általános költség és 9 százaléka tröszti általános költség. Az 53 százalékot kitevő közvetlen költség, amelyet a gyakorlatban aknaüzemi költségnek neveznek, az elővájás, a fejtés, a bányafenntartás, a földalatti szállítás és az egyéb földalatti munkák bér- és anyagköltségéből tevődik össze. Az aknaüzemi közvetlen költségek alakulását lényegesen befolyásolják a geológiai adottságok, a bányajellemzők.

Általánosan ismeretes, hogy széntelepeink geológiai viszonyai rendkívül kedvezőtlenek. A mellékkőzetek szilárd-

sága — eltérően a világ legtöbb széntelepétől — kisebb, mint a széné. A telepek vetőkkel erősen szabdaltak, annyira, hogy gyakran nincs is lehetőség a korszerű bányaművelés kialakítására. A kedvezőtlen nyomásviszonyok a karsztvízveszély, a sújtólég, a szálló szénpor, a tűzveszély stb. mind olyan bányajellemzők, amelyek a költséges biztosítóanyagok, különböző védőintézkedések kötelező igénybevételénél fogva növelik az önköltséget.

A geológiai adottságok szénfajtánként (feketeszen, barnaszén, lignit), sőt ezen belül szénmedencénként (trösztönként) is erősen eltérők. Ebből következik, hogy nemcsak az egyes szénfajták, hanem ugyanazon szénfajtát termelő trösztök önköltsége is az átlaghoz képest nagy szórást mutat. A barnaszén termelő trösztök aknaüzemi önköltsége például 1957. III. negyedévében tonnánként 76—166 forint között változott.

A bányajellemzőknek az önköltségre gyakorolt hatása csak részben mérhető. Költségalkalító hatásukat a továbbiakban munkafolyamatonként mutatjuk be az 1957. III. negyedévi adatok alapján.

A tulajdonképpeni szénjövesztés a fejtés. Kétféle fejtési móddal (frontfejtéssel és kamrafejtéssel) jövesztenek.

A bányák megoszlása az alkalmazott fejtési mód szerint

Művelési mód	A bányák	
	száma	termelése
	az összesen	százalékába
Frontfejtés	30,5	44,7
Kamrafejtés	50,4	33,1
Vegyes (front- és kamrafejtés)	19,1	22,2
Összesen	100,0	100,0

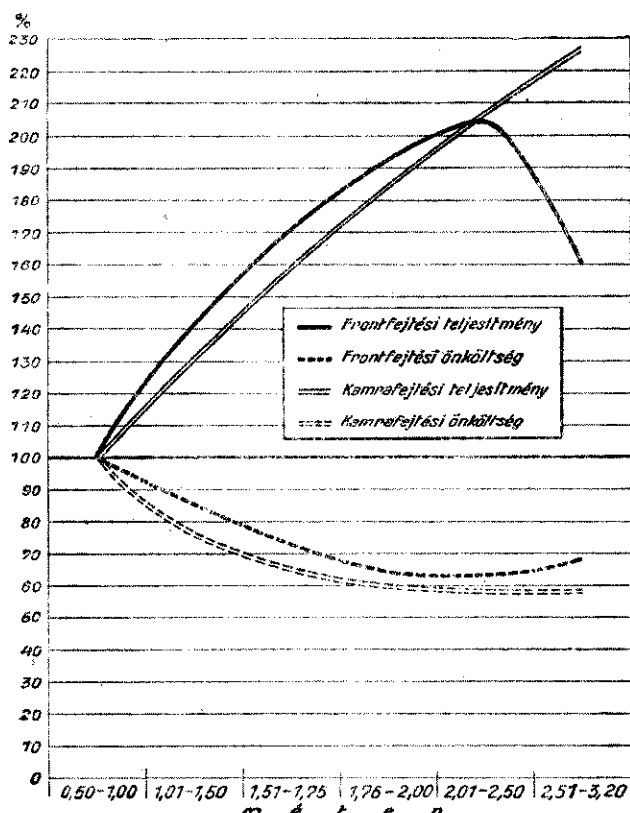
A csak frontfejtést alkalmazó bányák termelése nagyobb, mint a csak kamrafejtést alkalmazóké. A nagytermelésű bányák jobban gépesíthetők, szállításuk általában koncentráltabb, szállítóberendezésük kihasználása jobb; mindebből az következne, hogy a frontfejtéssel történő művelés gazdaságosabb a kamrafejtésnél. A frontfejtés alkalmazása azonban nem minden esetben gazdaságos. Az alkalma-

zott fejtési mód gazdaságosságát a művelt telep vastagsága lényegesen befolyásolja a műszak-teljesítmény, illetve a bérköltség alakulásán keresztül.

A frontfejtési teljesítmény a telep vastagságának növekedésével emelkedik ugyan, de csak bizonyos (2 méteres) határig, utána csökken. Ezzel szemben a kamrafejtési teljesítmény a telep vastagságának növekedésével állandóan nő. Ez a tény arra enged következtetni, hogy általában 2 méternél vastagabb telepben a frontfejtés művelése kevésbé gazdaságos, mint a kamrafejtésé, amit a teljesítmény és az önköltség alakulása is igazol.

1. ábra. A különböző fejtési módok teljesítményének és a szén önköltségének alakulása telepvastagság szerint

(Index: 0,50—1,0 méter telepvastagságnál elért teljesítmény, illetve önköltség = 100)

Egyébként a fejtési mód megválasztását döntően befolyásolja a telepvastagságon kívül a mellékközetek szilárdsága, a nyomásviszonyok, a szellőztetési lehetőségek és az, hogy a széntelep mennyire zavart vetőkkel.

A széntermelésnek több mint háromnegyed részét fejtésből, nem egészen egynegyedét elővájásból termelik.

A fejtés és elővájás együttes költségében (ún. produktív költség) az elővájási költség 37,7 százalék, azaz az elővájásból termelt szén önköltsége magasabb, mint a

fejtési széné. A szén önköltségét tehát bizonyos fokig befolyásolja az elővájási és fejtési termelés aránya.

A termelés és a termelési költség megoszlása munkafolyamatok szerint

Munkafolyamat	A termelés	A költségek
	megoszlása (százalék)	
Elővájás	23,7	37,7
Fejtés	76,3	62,3
Összesen	100,0	100,0

Az elővájásból és a fejtésből származó szén önköltsége közti különbséget részben az elővájásnál mutatkozó kisebb teljesítmény, részben a magasabb műszakkereset és a nagyobb anyagigényesség indokolja.

Az elővájási teljesítmény műszakonként kerekén egy tonnával alacsonyabb, mint a fejtési. Alakulását befolyásolja a széntelep vastagsága. Vegyes szelvényben haladó vágathajtásoknál minél jobban megközelíti a széntelep vastagsága a vágatszelvény magasságát, annál kevesebb aránylag a jövesztett meddőkőzet, és így az egy műszakra jutó szén mennyisége — a teljesítmény — nagyobb.

Az elővájási munkákhoz tartozik a kihajtott vágat biztosítása is. Nagy nyomás esetén acél, betonidomkő stb. biztosítóelemek beépítése szükséges, ami több időt igényel, mint a fával történő biztosítás, így tehát a nyomásviszonyok is hatással vannak az elővájási teljesítmény alakulására.

A tartós biztosítóelemek alkalmazása nemcsak az elővájási bérköltséget növeli teljesítménycsökkentő hatásával, hanem az elővájási anyagköltséget is jelentősen emeli.

A fejtési és elővájási munka költsége kb. 49 százaléka az aknaüzemi közvetlen költségnek. Az önköltségelemzést tehát ki kell terjeszteni a többi, az ún. improduktív munkafolyamatok (meddő elővájás, fenntartás, földalatti szállítás, egyéb földalatti munka) költségeinek vizsgálatára is.

Az ún. improduktív költségek közt legnagyobb súllyal a bányafenntartás költségei szerepelnek (34,1%). A bányák fenntartási szükségletét alapvetően a geológiai viszonyok szabják meg. A fenntartási anyagköltségekben jelentős a tartós biztosításhoz felhasznált vas- és faanyag költsége. Az utóbbi években ugyanis nagy-

arányú a fával ácsolt vágatoknak TH-gyűrűvel és Moll-ívvel való biztosítása. A tartós biztosításokkal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy alkalmazásuk hosszú élettartamú vágatokban — annak ellenére, hogy a beépítés alkalmával jelentősen emelik az anyag- és bérköltséget — gazdaságos, mert a tartósan biztosított vágatok fenntartási igénye lényegesen kisebb, mint ugyanolyan körülmények között levő fával biztosított vágatoké.

Hatással van az egy tonna kitermelt szénre jutó fenntartási költség alakulására az ezer tonna kitermelt szénre jutó vágat hossza (az ún. fajlagos nyitott vágathossz), melynek nagysága a bánya korával, a feltárási rendszerrel és az alkalmazott fejtési móddal, ezzel kapcsolatban a bánya termelésének nagyságával függ össze. Az ezer tonna kitermelt szénre jutó nyitott vágathossz bizonyos fokig befolyásolja a földalatti szállítás önköltségét is.

A fajlagos nyitott vágathossz, valamint a fenntartási és földalatti szállítási önköltség szénfajták szerint

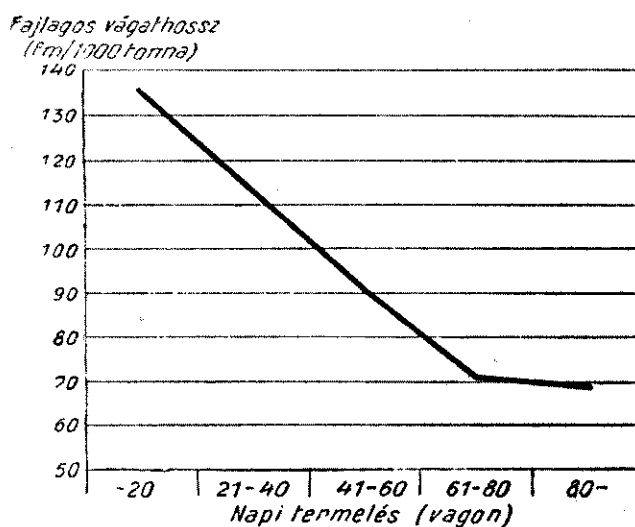
Megnevezés	Az ezer tonna kitermelt szénre jutó nyitott vágathossz	Az egy tonna szénre jutó	
		fenntartási költség (forint)	földalatti szállítási költség (forint)
Feketeszén	344,2	31,15	13,25
Barnaszén ...	287,9	18,79	12,89
Lignit	179,3	8,21	9,47
Szénbányászat összesen	277,8	18,55	12,39

A feketeszénbányászatban az aránylag nagy fajlagos nyitott vágathossz főleg azal indokolható, hogy itt vannak a legrégibb bányák. A barnaszén bányáknál részben a feltárási rendszer (a széntelep hullámozását követő hosszú vágatok), részben a kamrafejtés fokozott alkalmazása (ami több vágat kihajtását teszi szükségessé) és az aránylag sok kistermelésű bánya magyarázza a nyitott vágathossz nagy arányát. (Lásd a 2. ábrát.)

A kis bányák telepítése aránytalanul növeli a szállítási távolságot és ezzel együtt a szállítási önköltséget is.

A szállítás gazdaságossága függ a szállítás módjától és a gépesítés fokától is. (A gépesítés foka a gépi szállítású pályahossznak az összes szállítási távolsághoz mért aránya.) Minél nagyobb arányú a szállítás gépesítése, annál alacsonyabb a földalatti szállítás önköltsége.

2. ábra. Az ezer tonna kitermelt szénre jutó szállítási pályahossz alakulása a napi termelés szerint

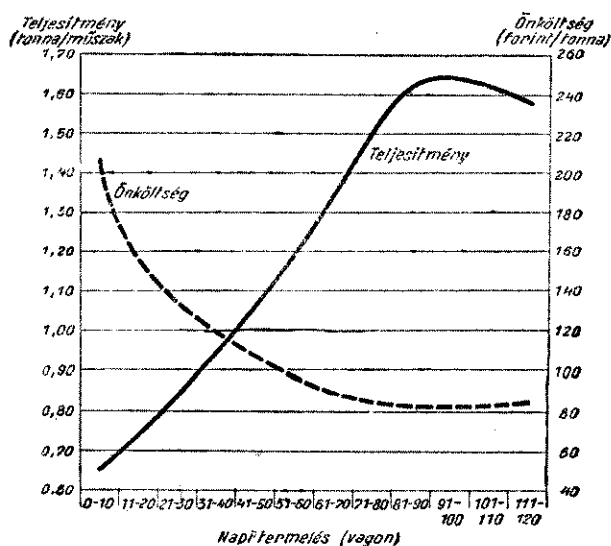
A földalatti szállítás önköltsége a gépesítés foka szerint

A gépesítés foka (százalék)	A földalatti szállítás önköltsége (forint/tonna)
—49,9	13,50
50—74,9	13,38
75—84,9	12,11
85—99,9	11,85
100	10,27

A gépesítés foka általában magasabb a nagytermelésű bányáknál, mivel itt a szállítás nagyobb gépesítést igényel és gazdaságosabban is gépesíthető. A földalatti szállítás szempontjából tehát a nagytermelésű — általában a napi 60 vagon feletti teljesítményű — bányák létesítése gazdaságos.

Az aknaüzemi közvetlen költségek 51 százalékát az ún. improduktív költségek teszik ki, vagyis azok a költségek, amelyeknek növekedése nem arányos a termelés emelkedésével, azaz nagyobb termelésű bányáknál az improduktív költség és így az aknaüzemi összes költség is alacsonyabb.

3. ábra. Az aknaüzemi önköltség és az aknaüzemi teljesítmény alakulása a napi átlagos termelés nagysága szerint

Megállapítható, hogy a napi 60 vagon feletti teljesítményű bányák létesítése gazdaságos. A legjobb aknaüzemi teljesítménnyel és önköltséggel a napi 80 vagon körüli bányák dolgoznak.

A geológiai adottságok tehát lényeges költségalkotó tényezők, amelyek bizonyos fokig megszabják a bánya termelési kapacitását, a feltárási rendszert, az alkalmazható fejtési módot, a vágatbiztosítást stb. Ennek figyelembevételével megállapítható, hogy a bányászat az önköltségcsökkentés terén nehezebb helyzetben van, mint általában a többi iparágak. A többi iparágban a termelési eszközök fejlődése, új gyártási módszerek alkalmazása, üzemszervezési intézkedések foganatosítása állandó lehetőséget biztosít az önköltségcsökkentésre. A szénbányászatban állandóan változnak a munkahelyek, és ezzel együtt változnak a geológiai viszonyok is. Előfordulhat, hogy az újabb munkahelyek geológiai viszonyai kedvezőtlenebbek, mint az előbbieké, ami önmagában önköltségromtó, nem pedig önköltségjavító té-

nyező. Ilyen esetekben arra kell törekedni, hogy a geológiai viszonyok kedvezőtlen hatását az üzemen belüli jó munkával ellensúlyozzák.

Önkéntelenül is felvetődik, hogy az önköltségcsökkentés egyik módja lehetne a kedvező geológiai adottságokkal rendelkező üzemek erőteljesebb fejlesztése. Ezt a kétségtelenül helyes elvet azonban csak módjával lehet megvalósítani. Figyelembe kell ugyanis venni, hogy a szénbányászatban a fejlesztésnek határt szab a szénvagyon minősége, nem biztos, hogy a népgazdaságnak nagyobb mennyiségben szükséges az olcsóbban termelhető szénfajta. A fentiek tudomásul vétele mellett is meg kell állapítani, hogy mivel a geológiai viszonyok nem romlanak mindenütt, hanem ellenkezőleg javulhatnak is, továbbá mivel a szénbányászatban is van lehetőség a termelés módszereinek javítására, iparági szinten kívánatos, ha a szén önköltsége fokozatosan csökken.

Dr. Héja Lászlóné

A termelőszövetkezeti mozgalom helyzete és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdálkodása

Az ország gazdasági és politikai életében bekövetkezett konszolidáció eredményeképpen a termelőszövetkezeti mozgalom 1957-ben ismét fejlődésnek indult, és az elmúlt másfél év alatt jelentős sikereket ért el mind gazdasági, mind pedig szervezeti téren. 1957 első negyedében a korábban feloszlott termelőszövetkezeteknek mintegy 48 százaléka újjáalakult, és számosan visszatértek azok közül, akik korábban a termelőszövetkezetekből kiléptek. 1958 első felében is tapasztalható további növekedés, és ennek következtében a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és a termelőszövetkezeti csoportok jelenleg az ország szántóterületének 12,1 százalékán folytatnak közös gazdálkodást. (Lásd az 1. táblát.)

A termelőszövetkezeti mozgalom elmúlt másféléves fejlődésében több olyan jelenséggel találkozunk, amelyek bizonyos mértékben eltérnek a korábbi években tapasztaltaktól.

1. Az ellenforradalom után 1957 júniu-

sáig a szövetkezeti mozgalom erőteljesen fejlődött. Azóta a számszerű növekedés lelassult. A szövetkezetek adminisztratív eszközök igénybevétele nélkül alakultak. A helyes szövetkezeti politika alkalmazását elősegítette az a tény is, hogy több olyan szövetkezetet feloszlattak, amelyek nem akartak semmiféle közös tevékenységet folytatni. A szövetkezés önkéntességére utal, hogy ebben az időszakban ki is lehetett lépni a szövetkezetekből, míg a korábbi években ez igen szigorú feltételekhez volt kötve.

2. A szövetkezeti mozgalomban előtérbe került az alacsonyabb típusú társulási formák fejlődése. 1950—1955. években az alacsonyabb típusú társulások működését nem engedélyezték, és ezzel a fokozatosság elve csaknem teljesen háttérbe szorult. Az elmúlt másfél évben viszont az alacsonyabb típusú szövetkezetek száma, taglétszáma jelentősen növekedett, ami bizonyítja e szövetkezetek létjogosultságát.

Megállapítható, hogy a napi 60 vagon feletti teljesítményű bányák létesítése gazdaságos. A legjobb aknaüzemi teljesítménnyel és önköltséggel a napi 80 vagon körüli bányák dolgoznak.

A geológiai adottságok tehát lényeges költségalakító tényezők, amelyek bizonyos fokig megszabják a bánya termelési kapacitását, a feltárási rendszert, az alkalmazható fejtési módot, a vágatbiztosítást stb. Ennek figyelembevételével megállapítható, hogy a bányászat az önköltségcsökkentés terén nehezebb helyzetben van, mint általában a többi iparágak. A többi iparágban a termelési eszközök fejlődése, új gyártási módszerek alkalmazása, üzemszervezési intézkedések foganatosítása állandó lehetőséget biztosít az önköltségcsökkentésre. A szénbányászatban állandóan változnak a munkahelyek, és ezzel együtt változnak a geológiai viszonyok is. Előfordulhat, hogy az újabb munkahelyek geológiai viszonyai kedvezőtlenebbek, mint az előbbieké, ami önmagában önköltségromtó, nem pedig önköltségjavító té-

nyező. Ilyen esetekben arra kell törekedni, hogy a geológiai viszonyok kedvezőtlen hatását az üzemen belüli jó munkával ellensúlyozzák.

Önkéntelenül is felvetődik, hogy az önköltségcsökkentés egyik módja lehetne a kedvező geológiai adottságokkal rendelkező üzemek erőteljesebb fejlesztése. Ezt a kétségtelenül helyes elvet azonban csak módjával lehet megvalósítani. Figyelembe kell ugyanis venni, hogy a szénbányászatban a fejlesztésnek határt szab a szénvagyon minősége, nem biztos, hogy a népgazdaságnak nagyobb mennyiségben szükséges az olcsóbban termelhető szénfajta. A fentiek tudomásul vétele mellett is meg kell állapítani, hogy mivel a geológiai viszonyok nem romlanak mindenütt, hanem ellenkezőleg javulhatnak is, továbbá mivel a szénbányászatban is van lehetőség a termelés módszereinek javítására, iparági szinten kívánatos, ha a szén önköltsége fokozatosan csökken.

Dr. Héja Lászlóné

A termelőszövetkezeti mozgalom helyzete és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdálkodása

Az ország gazdasági és politikai életében bekövetkezett konszolidáció eredményeképpen a termelőszövetkezeti mozgalom 1957-ben ismét fejlődésnek indult, és az elmúlt másfél év alatt jelentős sikereket ért el mind gazdasági, mind pedig szervezeti téren. 1957 első negyedében a korábban feloszlott termelőszövetkezeteknek mintegy 48 százaléka újjáalakult, és számosan visszatértek azok közül, akik korábban a termelőszövetkezetekből kiléptek. 1958 első felében is tapasztalható további növekedés, és ennek következtében a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és a termelőszövetkezeti csoportok jelenleg az ország szántóterületének 12,1 százalékán folytatnak közös gazdálkodást. (Lásd az 1. táblát.)

A termelőszövetkezeti mozgalom elmúlt másféléves fejlődésében több olyan jelenséggel találkozunk, amelyek bizonyos mértékben eltérnek a korábbi években tapasztaltaktól.

1. Az ellenforradalom után 1957 júniu-

sáig a szövetkezeti mozgalom erőteljesen fejlődött. Azóta a számszerű növekedés lelassult. A szövetkezetek adminisztratív eszközök igénybevétele nélkül alakultak. A helyes szövetkezeti politika alkalmazását elősegítette az a tény is, hogy több olyan szövetkezetet feloszlattak, amelyek nem akartak semmiféle közös tevékenységet folytatni. A szövetkezés önkéntességére utal, hogy ebben az időszakban ki is lehetett lépni a szövetkezetekből, míg a korábbi években ez igen szigorú feltételekhez volt kötve.

2. A szövetkezeti mozgalomban előtérbe került az alacsonyabb típusú társulási formák fejlődése. 1950—1955. években az alacsonyabb típusú társulások működését nem engedélyezték, és ezzel a fokozatosság elve csaknem teljesen háttérbe szorult. Az elmúlt másfél évben viszont az alacsonyabb típusú szövetkezetek száma, taglétszáma jelentősen növekedett, ami bizonyítja e szövetkezetek létjogosultságát.

1. tábla

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek és a termelőszövetkezeti csoportok főbb adatai

Időpont	Termelőszövetkezetek száma	Összes terület	Ebből szántóterület	Családok	Tagok
		(ezer kat. hold)		száma	
Mezőgazdasági termelőszövetkezetek és termelőszövetkezeti csoportok					
1950. december 1.	2185	771,6	627,7	76 887	119 527
1952. december 31.	5110	2608,0	2173,9	282 847	369 203
1953. december 31.	4536	1986,4	1599,5	197 758	250 009
1954. december 31.	4381	1897,6	1478,1	186 681	229 952
1955. december 31.	4816	2281,9	1775,8	244 958	305 501
1956. december 31.	2089	1038,2	797,2	97 897	119 315
1957. június 30.	3457	1401,3	1073,9	134 092	160 381
1957. december 31.	3394	1425,6	1083,5	132 963	155 794
1958. június 30.	3476	1491,1	1130,2	142 069	167 797
Ebből mezőgazdasági termelőszövetkezetek					
1951. december 1.	2149	764,5	621,8	76 107	118 206
1952. december 31.	3632	2138,4	1765,0	214 814	290 761
1953. december 31.	3307	1631,0	1294,2	146 513	193 328
1954. december 31.	3239	1547,9	1192,7	136 442	174 583
1955. december 31.	3759	1983,2	1519,1	197 028	253 355
1956. december 31.	1617	904,9	679,3	76 513	96 126
1957. június 30.	2580	1163,9	861,7	99 570	122 456
1957. december 31.	2557	1203,1	886,4	99 822	120 352
1958. június 30.	2657	1283,2	944,1	110 079	133 557

1957 végén felülvizsgálták az alacsonyabb típusú szövetkezetek működését, és azokat, amelyek csak formailag voltak szövetkezetek, feloszlatták. Számuk 1958 közepéig mégis gyarapodott, mert időközben nagy számban alakultak újabb társulások. Az alacsonyabb típusú szövetkezetek működésének és gazdálkodásának módja még sok tekintetben kiforratlan, s ennek értékelésére még megfelelő tapasztalatok nincsenek. Azt azonban már most meg lehet állapítani, hogy a mezőgazdasági termelés egyes ágazataiban, például a szőlő- és gyümölcsstermelésben, a rizstermelésben, a cukorrépa-stermelésben, a méhészetben jól beváltak. Jó eredményeket értek el a géphasználati társulások is.

2. tábla

A mezőgazdasági társulások, termelői szakcsoportok és szakszövetkezetek fejlődésének főbb adatai

Időpont	Szövetkezetek		Tagok száma
	száma	összes területe (kat. hold)	
1956. december 31.	1537	35,9	45 393
1957. június 30.	1987	47,8	60 660
1957. december 31.	2452	64,7	72 024
1958. június 30.	2453	57,9	74 488

3. tábla

A mezőgazdasági társulások, termelői szakcsoportok és szakszövetkezetek fontosabb adatai, 1958. június 30.

Megnevezés	Szövetkezetek száma	Tagok száma	Összes terület (kat. hold)
Mezőgazdasági társulások .	492	11 597	18 210
Ebből :			
géphasználati	181	3 311	11 088
cukorrépa-stermelési	91	2 598	2 116
szőlő- és gyümölcsstermelő	11	773	263
méhészeti	63	1 162	—
Termelői szakcsoportok ..	1 887	51 875	39 693
Ebből :			
szőlő- és gyümölcsstermelő	290	9 097	10 272
rizstermelő	150	3 104	7 589
cukorrépa-stermelő	56	1 743	1 830
juhtenyésztő	60	825	1 513
méhészeti	910	26 243	31
Szakszövetkezetek	74	11 016	—
Összesen	2453	74 488	57 903

3. 1956 végén elsősorban a földdel rendelkező parasztok — különösen a középparasztok — hagyták el a szövetkezeteket. Az elmúlt másfél évben viszonylag nagyon kevés középparaszt választotta a szövetkezeti gazdálkodás útját. Ezért számuk a szövetkezetekben kevés, arányuk pedig nagyon alacsony és 1956 végéhez képest lényegében nem változott meg.

1957-ben és 1958 első felében a mezőgazdasági termelőszövetkezetekbe első-

sorban a földnélküli parasztság és a kevés földdel rendelkező parasztság lépett be nagy számban. Ennek ellenére a mezőgazdasági termelőszövetkezetek területe állandóan növekedett. Ez arra mutat, hogy 1957-ben és 1958 első felében a szövetkezetek területe elsősorban a tartalékföldről, nem pedig az egyéni gazdaságok szövetkezetekbe történő bevonásával növekedett.

4. tábla
Középparaszti családok arányának alakulása

Időpont	A középparaszti családok aránya	
	a termelőszövetkezetekben összesen	a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben
1950. december 1.	19,7	19,4
1952. december 31.	33,9	33,6
1953. december 31.	30,3	30,1
1954. december 31.	28,3	28,0
1955. december 31.	27,2	27,1
1956. december 31.	16,9	14,8
1957. június 30.	18,2	14,9
1957. december 31.	17,1	14,3
1958. január 30.	17,2	14,7

Az elmúlt másfél évben nemcsak a szövetkezeti mozgalom lendült fel, hanem igen nagymértékben megerősödtek a szövetkezetek mind gazdasági, mind szervezeti és politikai tekintetben. A gazdasági eredmények sok területen jobbak voltak mint az ellenforradalmat megelőző években. Ezt az eredményt elsősorban a párt és a kormány helyes szövetkezeti politikája segítette elő.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek nagy része igen nehéz helyzetben volt 1957 elején. Gazdaságuk erősen szétzilálódott, eszközeik nagy része hiányzott, és a munkafegyelem sem volt kielégítő. Zavarta a szövetkezetek gazdálkodásának megindítását, illetve a szilárdítását az is, hogy az év elején egyes szövetkezetekben a gazdálkodás és a jövedelem elosztásának módjára vonatkozóan különféle — gyakran helytelen — nézetek és módszerek alakultak ki. A helytelen nézetek közül a legelterjedtebb a részes művelésre vonatkozott. A termelőszövetkezetek egy részében 1957 elején nem volt elég munkaerő. Egy tagra országosan is, de egyes szövetkezetekben különösen sok terület jutott, aminek következtében a nagy mezőgazdasági munkák idején a fel-

adatok ellátása nagy nehézségekkel járt. Ezt a problémát egyes szövetkezetek úgy oldották meg, hogy területük egy részét részes művelésre adták ki. A részes művelést azonban nemcsak a munkaerőhiány miatt vezették be. Egyes szövetkezetek úgy vélték, hogy a jövedelemelosztásnak ez a módja igazságosabb mint a munkaegységen alapuló.

5. tábla
Részes művelés 1957-ben a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Növény	Részesművelésre kiadott terület (kat. hold)	Ebből		Részesművelésre kiadott terület az egyes növények összes területének százalékában
		tagoknak	idegeknek	
		kiadott terület aránya (százalék)		
Kukorica	18 929	63,1	36,9	15,0
Burgonya	1 166	72,1	27,9	7,7
Takarmányrépa	1 409	77,6	22,4	13,5
Lucerna	1 650	84,1	15,9	3,4
Vöröshere	1 616	71,9	28,1	4,6
Egyéb szántóföldi növény .	11 833	74,9	25,1	1,9
Rét.....	8 228	33,4	66,6	13,5
Szőlő	505	78,4	21,6	7,8
Gyümölcs	442	67,4	32,6	2,3

A részesművelés a szövetkezeti mozgalom számára káros, mert nem a szocialista elosztás elvét valósítja meg. A részes művelést elkerülhették volna a szövetkezetek, mert szántóterületük jelentősen csökkent, és a gépállomások elegendő géppel rendelkeztek a munkaigényes folyamatok elvégzéséhez. A termelőszövetkezetek azonban nem éltek ezzel a lehetőséggel megfelelő módon. Amíg ugyanis a szántás, a vetés és a gabonaratás gépesítési színvonala emelkedett, addig a kapálás az 1956. évi 36,4 százalékról 21,6 százalékra csökkent. (Lásd a 6. táblát.)

A talajerő pótlása a szövetkezetekben 1957-ben gyengébb volt mint az előző években. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek szántóterületüknek kisebb részét istállótrágyázták, és csökkent a műtrágyafelhasználás mértéke is. A szövetkezetek területegységre számítva kevesebb műtrágyát vásároltak 1957-ben, mint az előző években. A szövetkezetek műtrágyavásárlásai elsősorban a rosszul értelmezett takarékoság következtében csökkentek.

A szövetkezeteknek ugyanis az év elején kevés pénzük volt, és ezért műtrágyát a saját erejükből megfelelő mennyiségben vásárolni nem tudtak. Hitelt viszont az év elején erre a célra a lehetőségekhez képest viszonylag kevésbé vettek igénybe, mert nem akartak „feleslegesen eladó-sodni“. A műtrágya-felhasználás növelése pedig rendkívül fontos volna a szövetkezetekben, hiszen a jelenlegi felhasználás mértéke — bár lényegesen magasabb mint az egyéni gazdaságokban — nagyon alacsony. 1958 első felében mind a műtrágya-, mind az istállótrágya-felhasználás terén javulás következett be. 1958 I. félévben több műtrágyát használtak fel a szövetkezetek mint az 1957. évben összesen. Az istállótrágyázott szántóterület aránya is növekedett, de még így is alacsonyabb mint az egyéni gazdaságokban.

6. tábla

A mezőgazdasági termelészövetkezetek erőgépellátottsága és a főbb munkák gépesítési foka

Mutatószám	1955.	1956.	1957.
	évben		
Egy gépállomási traktoregységre jutó szántóterület (kat. hold)	104,3	100,9	54,1
Egy gépállomási universal traktorra jutó kapás- és szálatakarmányterület (kat. hold.)	300,0	253,4	130,8
Egy gépállomási és termelészövetkezeti traktorra jutó szántóterület (kat. hold)	103,6	100,0	51,3
Egy gépállomási és termelészövetkezeti universal traktorra jutó kapás és szálatakarmányterület (kat. hold)	300,0	253,4	104,4
Őszi mélyszántás (százalék)	96,5	74,3	100,0
Őszi vetés (százalék)	63,7	82,8	83,9
Tavaszi vetés (százalék) ...	23,0	35,1	45,6
Kapálás (százalék)	23,7	36,4	21,6
Tarlóhántás (százalék)....	67,1	66,2	77,8
Gabonaaratás (százalék) ..	61,6	59,2	73,3

7. tábla

Az istállótrágyázott szántóterület arányának alakulása

Gazdasági év	Az istállótrágyázott szántóterület az összes szántóterület százalékában	
	a mezőgazdasági termelészövetkezetekben	az egyéni és egyéb gazdaságokban
1954—55	13,6	17,6
1955—56	12,6	18,1
1956—57	11,6	16,3
1957—58	13,7	21,3

8. tábla

Az egy kat. hold szántóra jutó kiutalt műtrágya mennyiségének alakulása

Év	Az egy kat. hold szántóra jutó kiutalt műtrágya (kilogramm)					
	a mezőgazdasági termelészövetkezetekben		az állami gazdaságokban		az egyéni és egyéb gazdaságokban	
	súlyban	hatóanyagban	súlyban	hatóanyagban	súlyban	hatóanyagban
1955	51,1	10,4	105,9	22,9	9,1	1,9
1956	54,1	11,3	96,0	20,5	7,2	1,6
1957	32,7	6,7	154,6	33,4	18,6	4,0
1958. I. félév*	44,6	.	103,0	.	14,5	.

* Előzetes adatok.

A termelészövetkezetek a szántóföldi növénytermelésben általában jó eredményeket értek el: termésátlagaik jobbak voltak 1957-ben, mint a jó termésű 1955. évben. A gabonafélék és az ipari növények termésátlaga a termelészövetkezetekben magasabb volt, mint az egyéni gazdaságokban, a kukoricáé, a szálatakarmányé és a zöldségféléké azonban alacsonyabb. A szálatakarmányok alacsonyabb termésátlaga onnan adódik, hogy a termelészövetkezetek takarmánytermő-területüknek sokkal nagyobb részén fogtak magot, mint az egyéni gazdaságok. Ez csökkentőleg hatott a szénahozamra, mert éppen azoknak a területeknek szénatermése esett ki, amelyek a legtöbbet adják. A termelészövetkezetek által a szántóföldi növénytermelés terén elért eredményekben, a gabonaféléknek és az ipari növényeknek az egyéni gazdaságokénál magasabb termésátlagában a nagyüzemi gazdálkodás fölénye mutatkozik meg. A jobb eredményekhez az alkalmazott agrotechnikánk, a nagyüzem adta előnyökön kívül bizonyos mértékig az is hozzájárult, hogy a termelészövetkezetek földje jobb minőségű, mint az egyéni gazdaságoké. Ezek a földek azonban már az 1952—1954. években is a termelészövetkezetek tulajdonában voltak, és akkor az eredmények mégsem voltak ilyen jók mint 1957-ben.

9. tábla

A főbb növények termésátlaga a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Növény	A mezőgazdasági termelőszövetkezetek termésátlaga az					
	1955.	1956.	1957.	egyéni gazdaságok termésátlagának százalékában		
	évben (mázsa/kat. hold)			1955.	1956.	1957.
				évben		
Búza	10,0	8,3	10,5	119,0	118,6	125,0
Rozs	8,4	7,7	8,2	125,4	128,3	128,1
Őszi árpa	13,0	9,6	13,0	110,2	99,0	106,6
Tavaszi árpa	10,1	7,9	11,4	97,1	91,9	108,6
Kukorica	13,5	10,3	13,2	104,7	102,0	95,0
Burgonya	68,9	61,1	71,7	113,9	114,6	111,5
Cukorrépa	136,3	108,4	143,0	126,4	113,2	113,8
Napraforgó	6,6	6,0	7,0	101,5	103,4	101,4
Lucerna	19,3	22,5	19,0	76,9	96,6	73,9
Vöröshere	19,9	22,9	18,4	80,9	98,7	78,6
Rostkender	20,7	21,2	26,6	95,0	109,3	106,4
Olajlen	2,1	3,4	4,2	100,0	85,0	262,5
Mák	1,0	1,0	2,0	100,0	100,0	80,0
Fejeskáposzta	110,0	66,4	79,1	100,3	92,4	67,6
Vöröshagyma	78,0	46,7	47,9	100,1	87,3	63,9
Paradicsom	77,0	73,4	65,3	100,0	100,0	74,1

A termelőszövetkezeteket az ellenforradalmi események során a legnagyobb veszteség a közös állatállomány csökkenésével érte.¹ A közös állatállomány az 1956. év II. félévében mintegy 65 százalékkal csökkent. Becslések szerint mintegy 90 000 darab szarvasmarhát, több mint 300 000 darab sertést, 280 000 darab juhot és 50 000 darab lovat kivittek, széthurcoltak, illetve eladtak a közös gazdaságokból.

10. tábla

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös állatállománya

Állatfaj	1956.		1957.		1958. június 30.
	június 30.	decem- ber 31.	június 30.	decem- ber 31.	
Szarvas- marha	175 636	67 283	75 194	90 432	119 063
Sertés ...	487 861	145 257	176 527	193 134	250 869
Ló	80 355	24 731	31 476	30 477	33 351
Juh	588 153	237 509	359 755	329 914	471 609
Számos- állat...	302 403	107 128	131 147	142 277	184 164

A termelőszövetkezetek ezt a nagy veszteséget 1957-ben még nem tudták kiheverni. Az 1958. év első felében viszont a közös állatállomány mind az 1957. év végéhez, mind az előző év azonos idő-

¹ A termelőszövetkezetek állattenyésztésének fejlődését és helyzetét részletesebben ismertette Pálfi István „A mezőgazdasági termelőszövetkezetek közös állattenyésztése” c. tanulmányában (Statistikai Szemle. 1958. évi 11. sz.)

szakához képest jelentősen növekedett. Ehhez hozzájárult az is, hogy a kormány megfelelő segítséget adott a szövetkezeteknek: 1958 első félévében 11 700 darab tenyészmarhát vásároltak a Tenyész-állatforgalmi Gazdasági Irodától.

A termelőszövetkezetek közös állatállományának 1958. év első felében bekövetkezett növekedése jelentősen emelte az állatsűrűséget. Míg 1957-ben az állatsűrűség alig javult, 1958 első felében ez ugrás-szerűen megnövekedett. 1958. június 30-án a szántóterülethez viszonyítva több állatot tartottak, mint fennállásuk óta ebben az időszakban bármikor. Ez igen nagy jelentőségű eredmény a szövetkezetek helyes gazdálkodása szempontjából.

11. tábla

Az állatsűrűség alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Állatfaj	100 kat. hold mezőgazdasági területre jut				
	1956.		1957.		1958. jú- nius 30.
	jú- nius 30.	de- cem- ber 31.	jú- nius 30.	de- cem- ber 31.	
Szarvasmarha	8,4	7,8	6,9	8,0	9,9
Sertés	23,3	16,9	16,1	17,1	20,8
Ló	3,8	2,9	2,9	2,7	2,8
Juh	28,1	27,6	32,8	29,1	39,0
Számosállat	14,5	12,5	12,0	12,6	15,3
Egy számosállatra jutó szántóterület (kat. hold)	5,6	6,3	7,2	6,2	5,1

A termelőszövetkezetekben az állatállomány összetétele is bizonyos mértékig kedvező irányban változott meg. A szarvasmarha- és a juhállomány aránya ugyanis növekedett, a lovaké és a sertéseké pedig csökkent. A lovak aránya azért is csökkent, mert a termelőszövetkezetek saját traktorral is rendelkezhetnek.

A termelőszövetkezetekben a belterjesebb gazdálkodást még jobban elősegítené az, ha a szarvasmarhaállomány aránya tovább növekedne a juhállomány rovására. A szövetkezetekben a juhok száma jelenleg — területegységre számítva — már az ellenforradalom előtti szintet is jóval meghaladja. A jobb, az eredményesebb gazdálkodás érdekében a legnagyobb erőfeszítéseket a szarvasmarhatenyésztés további fejlesztése terén kell kifejteniök a szövetkezeteknek. A juhállomány további növelése ezt a feladatot annyiban hátráltatja, hogy a szálastakarmányok egy részét elvonja a szarvasmarhatenyésztéstől. Nemcsak üzemi, hanem népgazdasági érdekek is azt kívánják, hogy a szövetkezetek a fő súlyt a szarvasmarhatenyésztés fejlesztésére fordítsák. Ismeretes, hogy hazánkban jelenleg egy főre kevesebb termelt tej jut, mint a felszabadulás előtt. Ezt a hátrányt hamarosan be kell hoznunk.

12. tábla

Az állatállomány összetétele a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Állatfaj	A számosállatra átszámított állatállomány százalékos megoszlása				
	1956.		1957.		1958. június 30.
	június 30.	december 31.	június 30.	december 31.	
Szarvasmarha	46,5	50,2	45,9	50,8	51,7
Sertés ..	18,4	15,5	15,3	15,5	15,5
Ló	21,2	18,5	19,2	17,1	14,5
Juh	13,9	15,8	19,6	16,6	18,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A szarvasmarhaállománynak 1958 első felében bekövetkezett növekedése azonban nem volt minden tekintetben kedvező. A tehénállomány ugyanis korántsem növekedett olyan mértékben, mint az összes állomány, mert a termelőszövetkezetek főleg növendékállatokat vásároltak. Az amúgyis alacsony tehénállomány aránya ennek következtében tovább csökkent.

13. tábla

A tehénállomány aránya

Időpont	Tehenek száma	
	darab	a szarvasmarhaállomány százalékában
1956. június 30.	69 410	39,5
1956. december 31.	29 525	43,9
1957. június 30.	33 707	44,8
1957. december 31.	37 437	41,4
1958. június 30.	44 318	37,2

A termelőszövetkezetekben nemcsak a közös állatállomány növekedett, hanem jelentős mértékben emelkedtek az állati termékhozamok is. Annak ellenére, hogy 1957 elején a takarmányhelyzet sok termelőszövetkezetben kedvezőtlen volt, a tejtermelés színvonala az előző éveknél mégis magasabb volt. Az egy tehenre számított tejhozam 1957. évi szintje az elmúlt öt év átlagát 31,5 százalékkal múlta felül.

14. tábla

A tejtermelés alakulása évenként

Év	Termelt tej (ezer liter)	Egy tehenre jutó tejhozam (liter)	100 kat. hold szántóra jutó termelt tej (liter)
1955	88 071	1790	6759
1956	106 827	1770	6757
1957	65 483	1980	7743

A tejtermelés az 1958. év első három negyedében tovább növekedett. Az egy tehenre jutó tejhozam jóval nagyobb, mint az előző évek hasonló időszakaiban volt. Az 1958. évi tejtermelés eddigi eredményei azt mutatják, hogy 1958-ban országos átlagban elérhetővé válik a 2200—2300 literes tehenenkénti tejhozam, az 1952—1954. évek alacsony tejhozamával szemben.

15. tábla

Tejtermelés a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Év, negyedév	Összes termelt tej (ezer liter)	Átlagos tehénállomány (ezer darab)	Istálló-átlag (liter)	100 kat. hold szántóra jutó termelt tej (liter)
1956. I—III. ...	93 832	64,7	5,3	5670
1957. I—III. ...	47 987	31,2	5,6	5738
1958. I—III. ...	80 045	41,9	7,0	8328

A sertéshizlalás terén 1957-ben már korántsem voltak kielégítők az eredmények. Az átlagos állománynak ugyan nagyobb részét hizlalták meg 1957-ben, mint az előző években, de területegységre mégis kevesebb hízóba állított sertés jutott, mint 1956-ban és 1955-ben. A sertéshizlalás mértékének csökkenése főleg arra vezethető vissza, hogy kevés abraktakarmány maradt 1956 végén a termelőszövetkezetekben. (Az abraktakarmányokat ugyanis könnyebben el lehetett vinni a szövetkezetből mint a szénaféléket.) Ennek következtében 1957 elején nagyon kevés sertést tudtak a termelőszövetkezetek hízóba állítani.

16. tábla

A sertéshizlalás alakulása évenként

Év	A hízóba állított sertések száma		100 kat. hold szántóra jutó hízóba állított sertések száma (darab)
	darab	az átlagos állomány százalékában	
1955.	163 502	39,5	12,2
1956.	193 210	44,3	12,2
1957.	86 564	47,4	10,2

Az 1958. év első három negyedében a hízóba állított sertések száma és a területegységre jutó hízóba állítás mértéke is lényegesen növekedett az előző év azonos időszakához képest.

17. tábla

Sertéshizlalás a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Év, negyedév	Hízóba állított sertés (ezer darab)	100 kat. hold szántóra jutó hízóba állítás (darab)
1956. I–III.	159,8	9,7
1957. I–III.	60,8	7,3
1958. I–III.	115,1	12,0

Nagy eredménynek számít, hogy a szarvasmarhahizlalás is kezd elterjedni a termelőszövetkezetekben. Az elmúlt években ezzel az ágazattal a szövetkezetek alig foglalkoztak. 1958 első három negyedében azonban ezen a téren fordulat történt: közel 35 000 szarvasmarhát (100 kat. hold szántóra 3,6 darabot) állítottak hízóba. A hízóba állított szarvasmarhák közül több mint 9 000 vásárolt szarvasmarha volt.

A szövetkezetekben a szarvasmarha- és a sertés hizlalást saját erőből még tovább

lehet bővíteni. Még mindig sok sertést adnak el süldőkorban ahelyett, hogy meghízalva értékesítenék. A szarvasmarha állományon belül is sok az olyan egyed, amelyet hizlalás útján jobban lehetne értékesíteni. Ehhez azonban az szükséges, hogy a szövetkezetek a takarmány-elosztás módját gyökeresen megváltoztassák.

A termelőszövetkezetek 1957-ben az abraktakarmányok nagyobb részét osztották ki a tagok között, mint az előző években. A közös gazdaságban mégis az előző évekhez képest több abraktakarmány maradt vissza — mind területegységre, mind a közös állatállományra számítva —, mert a takarmánytermés magasabb, az év végi állatállomány pedig kisebb volt. A közös állatállomány növelését mindenesetre fékezi, hogy a takarmány nagy részét indokolatlanul kiosztják. Ennek következtében ugyanis — a háztáji termést is figyelembe véve — a háztáji gazdaság sertésállománya sokkal jobban el van látva kukoricával, mint a közös gazdaságé.

18. tábla

A szemes takarmány-termelés és -felhasználás

Mutatószám	Árpa és zab		Kukorica	
	1955.	1957.	1955.	1957.
	évben			
100 kat. hold szántóra jutó termés (mázsa)*	160,3	196,4	167,9	192,9
Államnak átadott mennyiség az összes termés százalékában	13,4	10,7	15,1	6,0
Tagok között kiosztott mennyiség az összes termés százalékában	30,1	41,7	22,2	39,4
100 kat. hold szántóra jutó takarmányozásra visszamaradt mennyiség (mázsa)**	73,0	79,2	96,4	102,7
Egy számosállatra jutó takarmányozásra visszamaradt mennyiség (mázsa)**	4,1	4,9	5,4	6,3

* Évközepi területre számítva.

** Zárszámadáskori területre és állatállományra számítva.

19. tábla

A közös és háztáji állatállomány kukoricaellátottsága

Mutatószám	Közös	Háztáji
	gazdaságban, 1957. év végén	
Takarmányozásra visszamaradt kukorica (tonna)	88 105	179 922
Egy számosállatra jutó kukorica (mázsa)	6,3	29,0
Egy sertésre jutó kukorica (mázsa) ..	4,6	8,6

A termelőszövetkezetekben igen elhanyagolt állattenyésztési ág volt 1957-ben a baromfityenyésztés. A baromfiállomány nagyon kicsi volt. 1958. I. félévben növekedett a baromfiállomány, és elérte az 1956 évközepe szintet, de ez még mindig nagyon kevés. Több száz termelőszövetkezet egyáltalán nem foglalkozik ezzel az igen jövedelmező állattenyésztési ágazattal.

Az 1957. évi jó gazdasági eredmények és a termelőszövetkezetek szervezeti megerősödése következtében a termelőszövetkezetek vagyoni helyzete is kedvezőbbé vált. 1957 végén 2 519 mezőgazdasági termelőszövetkezet készített zárszámadást. Az adatok szerint 1957-ben egy kat. hold összes területre számítva lényegesen több vagyona volt a termelőszövetkezetnek mint egy évvel korábban, és meghaladta az 1955. évit is.

A vagyoni helyzet alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

20. tábla

Megnevezés	Millió forint 1957. október 31-én	Egy kat. hold összes területre jut (forint)			1955. év az	
		1955.	1956.*	1957.	1955.	1956.
		október 31-én (forint)**			év százalékában	
Állóvagyony	2712	1931	1746	2364	122,4	135,4
Ebből szövetkezeti alap	1134	756	691	988	130,7	143,0
Forgóvagyony***	1487	1221	890	1296	106,1	145,6
Összes vagyony	4199	3152	2636	3660	116,1	138,8
Teher	2483	2132	1785	2164	101,5	121,2
Tisztavagyony	1716	1020	851	1496	146,7	175,8
Mérleghiány	45	80	125	40	50,0	32,0

* 1774 (továbbra is működő) mezőgazdasági termelőszövetkezet adata.

** Évközepe területre számítva.

*** Részesedés nélkül.

Az egy kat. holdra jutó állóvagyony jelentősen növekedett a termelőszövetkezetekben. Ez részben annak volt a következménye, hogy a termelőszövetkezetek állóvagyona kisebb területre koncentráldott 1957 végén mint az előző években. A termelőszövetkezetek ugyanis 1957 elején a kilépett tagoknak a bevitt földeket kiadták, azokat a gépeket és felszereléseket viszont, amelyeket a szövetkezetek az évek során felhalmoztak, visszatartották a közös gazdaságban. Ezenkívül a sok esetben kisebb területen újjáalakult szövetkezetek tulajdonába került a felosztott szövetkezetek állóvagyonyának jelentős része is. Az állóvagyony növekedéséhez az 1957. évi beruházások is hozzájárultak. 1957-ben a beruházásra fordított hosszúlejáratú hitel és a vissza nem térítendő állami támogatás együttes összege meghaladta a 100 millió forintot. Az állóeszközökön belül, területegységre számítva, nagymértékben növekedett az épületek, gépek és egyéb beruházott vagyony értéke.

21. tábla

Az egy kat. hold összes területre jutó állóvagyony alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Megnevezés	Egy kat. hold összes területre jut			1957. év az 1955. év százalékában
	1955.	1956.	1957.	
	október 31-én (forint)			
Épületek, gépek és egyéb beruházott vagyony*	1360	1309	1856	136,5
Igás- és tenyészállatok..	429	318	394	91,8
Növendékállatok	122	72	78	63,9
Beruházási és pénzforgalmi eszközök	20	47	36	180,0
Állóvagyony összesen	1931	1746	2364	122,4
Szövetkezeti alap	756	691	988	130,7

* Egyéb beruházott vagyony: talajjavítás, telkesítés, szőlő- és gyümölcsstelepités stb.

Az 1955. október 31-i állapothoz képest jelentősen megváltozott az állóvagyony összetétele. 1957. október 31-én az épületek és gépek értékének aránya több mint 8 százalékkal nagyobb, az állóeszközöknek számító állatállomány értékaránya pedig

8 százalékkal kisebb volt mint az 1955. évi zárszámadáskor. Az állóvagyon összetételének ez az eltolódása nem mondható kedvezőnek, mert az épületek nagy részét nem használták ki. Kedvező a feltétel viszont ahhoz, hogy sok szövetkezet költséges építkezés nélkül növelje közös állatállományát, mert sok kihasználatlan férőhely volt 1957 végén a termelőszövetkezetekben.

22. tábla

Az állóvagyon összetételének alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Megnevezés	Az állóvagyon összetétele (százalék)		
	1955.	1956.	1957.
	október 31-én		
Épületek	41,1	70,4 } 75,0	46,4
Gépek, berendezések .	15,6		18,5
Egyéb beruházások* .	13,7		13,6
Igás- és tenyészállatok	22,2	18,2	16,7
Növendékállatok	6,3	4,1	3,3
Beruházási és pénzürgalmi eszközök ...	1,1	2,7	1,5
<i>Állóvagyon összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Egyéb beruházások: talajjavítás, telkesítés, szőlő- és gyümölcs telepítés stb.

23. tábla

A közös állatállomány és a rendelkezésre álló férőhelyek száma

Állatfaj	Állomány	Rendelkezésre álló férőhely
	1957. december 31-én	
Szarvasmarha	90 432	150 254
Sertés (hízó nélkül)	154 943	267 371
Hízósertés	38 191	142 498
Ló	30 447	43 321
Juh	329 914	479 109

Jelentősen javult a termelőszövetkezetekben a forgóvagyon-ellátottság. Egy kat. hold összes területre 1957. december 31-én több forgóvagyon jutott, mint 1956-ban és 1955-ben. Ezt az is lehetővé tette, hogy a termelőszövetkezetek gazdálkodása önállóbbá vált. 1957-ben ugyanis megszűnt a beszolgáltatási kötelezettség, és így a szövetkezetek több forgóeszközt tudtak a termelési és egyéb alapok emelésére fordítani és a kötelezettségek forgóeszköz-fedezetét is jobban biztosították.

A termelőszövetkezetekben az egy kat. holdra jutó tisztavagyon az 1955. évhez képest több mint 46 százalékkal növeke-

kedett. Ehhez hozzájárult az is, hogy a szövetkezetek jelentős összegeket ruháztak be saját erőből. Többek között saját eszközeikből 715 darab traktort vásároltak, több mint 41 millió forint értékben.

24. tábla

Az egy kat. hold összes területre jutó forgóvagyon alakulása és megoszlása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Időpont (október 31.)	Egy kat. hold összes területre jutó forgóvagyon	Ebből					kötelezettségek fedezetét szolgáló forgóvagyon
		termelési alapok és tartalékolt eszközök	egyéb alapok	tartalékok	földjáradék		
		Forint					
1955 ..	1221	702	19	92	9	399	
1956 ..	890	486	13	71	13	304	
1957 ..	1296	820	21	122	9	324	
		Százalékos megoszlás					
1955 ..	100,0	57,5	1,6	7,6	0,8	32,5	
1956 ..	100,0	54,6	1,5	8,3	1,5	34,1	
1957 ..	100,0	63,3	1,6	9,4	0,7	25,0	

25. tábla

Kötelezettségek fedezete a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Időpont (október 31.)	Kötelezettségek teljesítésére félretett forgóvagyon az	
	összes kötelezettség	esedékes kötelezettség
	százalékában	
1955	64,0	100,5
1956	62,3	92,5
1957	75,2	98,7

26. tábla

Az egy kat. hold összes területre jutó teher és tehermentes vagyon alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Megnevezés	Egy kat. hold összes területre jut (forint)		1957. év az 1955. év százalékában
	1955. október 31-én	1957. október 31-én	
Állóvagyon terhei.....	1175	1376	117,1
Forgóvagyon terhei	957	788	82,3
<i>Összes teher</i>	<i>2132</i>	<i>2164</i>	<i>101,5</i>
Tehermentes állóvagyon (szövetkezeti alap)	756	988	130,7
Tehermentes forgóvagyon.	264	508	192,4
<i>Tehermentes összes vagyon (tiszta vagyon)</i>	<i>1020</i>	<i>1496</i>	<i>146,7</i>

A forgóvagyon egy kat. holdra jutó terhei jelentősen csökkentek. Ez részben a jobb gazdasági eredményeknek volt a következménye. A terhek csökkenéséhez azonban az is hozzájárult, hogy a szervezetek a kötelezettségek egy részétől mentesültek. A kilépett tagokat ugyanis megterhelték azoknak a kötelezettségeknek egy részével, melynek nem volt fedezete a közös gazdaságban.

A termelőszövetkezetek 1957. évi eredményes gazdálkodása abban is megmutatkozott, hogy a tagok részesedését is növelték amellet, hogy több forgóeszközt tartalékolnak üzemviteli és egyéb célokra.

27. tábla

A részesedés főbb mutatóinak alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Mutatószám	Mértékegység	1954—	1955—	1956—
		55.	56.	57.
gazdasági év				
Egy munkaegységre jutó összes részesedés* ...	forint	31,38	32,06	38,03
Egy tagra jutó összes részesedés**	forint	9308	9107	11 332
Egy kat. hold összes területre jutó összes részesedés***	forint	1076	1221	1195
Készpénzrészesezés az összes részesedés százalékában	százalék	27,1	28,4	33,6

* Helyi piaci áron.

** Az évközepi taglétszámra és területre számítva.

*** A zárszámadást készített termelőszövetkezetek évközepi adata.

28. tábla

Az egy tagra jutó természetbeni és készpénzrészesezés alakulása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben

Megnevezés	Mértékegység	Egy tagra jutó részesedés		
		1954—	1955—	1956—
gazdasági évben				
Összes részesedés értéke	forint	9308	9107	11 332
Ebből:				
Búza	kg	1029	824	1 153
Rozs	„	122	92	109
Árpa és zab	„	319	219	583
Kukorica	„	245	379	540
Burgonya	„	299	222	346
Szálatakarmány	„	270	319	397
Cukor	„	40	36	67
Készpénz	forint	2488	2586	3 812

Az 1956—57. gazdasági évben egy tag átlagosan több részesedést kapott, és

nagyobb volt az egy munkaegységre jutó részesedés is, mint az előző években bármikor. Ahhoz, hogy egy tag átlagosan 22 százalékkal magasabb részesedést kapott mint 1955-ben, az is hozzájárult, hogy egy tagra — 1957-ben 1955-höz képest — 10,5 százalékkal nagyobb földterület jutott.

Egy termelőszövetkezeti tag nemcsak több készpénzt, hanem a főbb terményekből is többet kapott átlagosan, mint az előző években. Különösen megnövekedett a részesedés kukoricából, árpából és zabból.

A termelőszövetkezetek 1957. évi gazdálkodásának eredményei lehetőséget adnak arra, hogy 1958-ban gazdaságilag tovább erősödjenek. Ehhez a párt és kormány hathatós gazdasági és politikai segítséget nyújt.

A kormány által a termelőszövetkezeteknek nyújtott gazdasági segítség kedvező hatása már több tekintetben meg is mutatkozott.

1. A termelőszövetkezetekben növekedett a beruházási kedv, amelyhez a kormány által nyújtott kedvezmények és az előző évinél jobb anyagi ellátás is hozzájárult. Az 1958. év első felében a szervezetek mintegy négyszer annyi hosszúlejáratú hitelt használtak fel, mint a múlt év azonos időszakában. Tartalékszámukról további 22,6 millió forintot fordítottak beruházásra.

2. A középlejáratú hitelkeret mintegy 70 százalékat a szervezetek igénybe vették. Ez az 1957. első félévinek mintegy négyszerese. A középlejáratú hitelek zömét állatvásárlásra, további részét pedig kigépek felszerelésére és évelő növények vetőmagjának vásárlására fordították.

3. Ugrásszerűen növekedett 1958. első felében a rövidlejáratú hitelek igénybevétele is. A rövidlejáratú termelési hitel egyharmada gépállomási munkadíjak kifizetésére szolgál. A műtrágyavásárlásra is mintegy ötször annyit fordítottak, mint az 1957. év első felében.

A szervezeteknek nyújtott segítség lehetővé teszi, hogy 1958-ban mind szervezetenként, mind gazdaságilag tovább erősödjenek. Szükség is van erre, mert még számos szervezet eredménye nem kielégítő, nem vonzó az egyénileg gazdálkodó parasztság előtt. A szervezeti mozgalom további fejlesztése pedig csak úgy lehet

sikeres, ha a már működő szövetkezetek döntő többsége a nagyüzemi gazdálkodás fölényét igazolja.

Az 1958. év sok tekintetben biztató a szövetkezeti gazdálkodás számára. Becslések szerint 1958-ban a szántóföldi növények termésátlagai a főbb növényekből magasabbak lesznek a termelőszövetkezetekben mint az egyéni gazdaságokban. Nagy lépést tettek előre a termelőszövetkezetek 1958-ban az állattenyésztés fejlesztésében is. A nagyüzemi állattenyésztés előnyei kezdenek kibontakozni. A tejtermelés, a sertés- és marhahízalás eddigi színvonala igen biztató.

A szövetkezeti mozgalom további fejlesztése igen bonyolult és nehéz feladatot

jelent számunkra. Ismeretes, hogy jelenleg a szövetkezeti mozgalomban döntően csak a földnélküli parasztság vesz részt. Az egyénileg gazdálkodó parasztság óriási többsége még nem indult meg a szövetkezetek felé. Sokakat az elmúlt évek hibái is visszatartanak a szövetkezetektől. Mások viszont esetleg sértődöttségéből vagy egyéni sérelmeik miatt nem akarnak jelenleg a szövetkezeti gazdálkodás útjára lépni.

Mindezen nehézségek leküzdésében segítségünkre lesznek a jól működő szövetkezetek, amelyek példamutató gazdálkodásukkal igazolják a nagyüzemi gazdálkodás fölényét.

Hajdu István

130 éves a magyar óvoda*

Hazánkban 130 évvel ezelőtt — 1828-ban — nyitotta meg kapuját az első kisdedóvó. *Brunswick Teréz* — a neves haladó pedagógusnak, Pestalozzinak személyes ismerője és lelkes követője — Budán, egy krisztinavárosi házban állította fel magánkezdemenyezésből óvodáját. E kezdeményezés felkeltette a társadalom érdeklődését és rokonszenvét, s már a következő években újabb óvodák nyílnak.

Az új óvodák szervezésére nagy hatást gyakorolt az 1837-ben Tolnán megnyílt első kisdedóvóképző-intézet, mintaóvodával („példányóvóintézettel”), melyet hat évvel később Budapestre helyeztek át.

A hazai kisdedóvás első 40 évében (1867-ig) 165 óvoda létesült, többnyire magánkezdemenyezésből, illetőleg felekezetek, egyesületek, társulatok támogatásával. Mivel ezek az óvodák csak igen csekély állami támogatásban részesültek, a fenntartási költségek kimerülése esetén számos óvoda megszűnt. Az első 40 év alatt megnyílt 165 óvodából 1867-ben csak 99 (60,0%) működött.

Az 1867 utáni évek lüktető élete, elsősorban az 1868. évi nagyjelentőségű népoktatásügyi törvény meghozatala, mindinkább sürgette a kisdedóvás ügyének országos rendezését. Az 1867. évi kiegészítés után hazánkban gyors ütemben megindult kapitalista fejlődés előtérbe helyezte a kisdedónevelés ügyét. A nagy nyomorban élő munkás- és parasztszülők napról napra, kora reggeltől késő estig fel-

ügyelet nélkül hagyták otthon gyermekeiket, aminek súlyos „egészségügyi és közrendészeti” következményeit a burzsoá vezetők is felismerték.

Az óvodák történetének vizsgálatánál nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a nagyjelentőségű kezdeményezést, melyet az 1848. évi első egyetemes magyar tanítógyűlés népoktatási szakosztálya kisdedóvásügyi albizottsága készített. E határozati javaslat a kisdedóvás országos rendezéséről szól, mely többek között követeli az egész kisdedóvás államosítását, a kisdedóvók (óvónevelők) állami hivatalnoki díjazását, nyugdíjjogosultságát. Követeli továbbá az óvó- és dajkaképzés országos rendezését, a 2—6 éves gyermekekre a kisdedóvás kiterjesztését. E kívánságok azonban a szabadságharc leverése miatt nem valósulhattak meg. 1867 után több alkalommal terjesztettek elő törvényjavaslatot (1868, 1870, 1875), azonban ezeket egymásután elvetették, bár ezek az előterjesztések lényegesen eltértek az 1848. évi határozati javaslatától (többek között az óvodák államosításától). Így történt, hogy az első óvoda felállításától számítva, hat évtizednél hosszabb időnek kellett elmúlnia, míg a kisdedóvásnak törvénnyel való szabályozására irányuló törekvések végre az 1891. évi XV. tc. meghozatalával céljukat érték.

Ez a törvénycikk a kisdedóvás feladatát az alábbiakban határozza meg: a 3—5 éves gyermekeket a szülők távollétében érhető veszélyektől óvni, rendre és tisztaságra szoktatni, ügyességüknek, értelmüknek és kedélyüknek korukhoz mért fejlesztése által őket testi, szellemi és erkölcsi fejlődésükben elősegíteni. A kisdedóvás feladatköréből számúzta a korábbi gyakorlatban alkalmazott elemi ismeretek nyújtását (olvasás, rajz, fejben számolás).

Az 1891. évi XV. tc. az óvodai intézményeket három csoportra osztja:

1. rendszer kisdedóvóintézetek (egész éven át fenn tartott intézetek),
2. állandó menedékházak,
3. ideiglenes vagy nyári menedékházak (nyári hónapokban).

Az állam a legelső óvodáját 1876-ban Liptószentmiklóson állította fel. 1868-tól az 1880-as évek közepéig az óvodák létesí-

* Az egyes évek számadatai az ország minden-kori területére vonatkoznak.

sikeres, ha a már működő szövetkezetek döntő többsége a nagyüzemi gazdálkodás fölényét igazolja.

Az 1958. év sok tekintetben biztató a szövetkezeti gazdálkodás számára. Becslések szerint 1958-ban a szántóföldi növények termésátlagai a főbb növényekből magasabbak lesznek a termelőszövetkezetekben mint az egyéni gazdaságokban. Nagy lépést tettek előre a termelőszövetkezetek 1958-ban az állattenyésztés fejlesztésében is. A nagyüzemi állattenyésztés előnyei kezdenek kibontakozni. A tejtermelés, a sertés- és marhahízalás eddigi színvonala igen biztató.

A szövetkezeti mozgalom további fejlesztése igen bonyolult és nehéz feladatot

jelent számunkra. Ismeretes, hogy jelenleg a szövetkezeti mozgalomban döntően csak a földnélküli parasztság vesz részt. Az egyénileg gazdálkodó parasztság óriási többsége még nem indult meg a szövetkezetek felé. Sokakat az elmúlt évek hibái is visszatartanak a szövetkezetektől. Mások viszont esetleg sértődöttségéből vagy egyéni sérelmeik miatt nem akarnak jelenleg a szövetkezeti gazdálkodás útjára lépni.

Mindezen nehézségek leküzdésében segítségünkre lesznek a jól működő szövetkezetek, amelyek példamutató gazdálkodásukkal igazolják a nagyüzemi gazdálkodás fölényét.

Hajdu István

130 éves a magyar óvoda*

Hazánkban 130 évvel ezelőtt — 1828-ban — nyitotta meg kapuját az első kisdedóvó. *Brunswick Teréz* — a neves haladó pedagógusnak, Pestalozzinak személyes ismerője és lelkes követője — Budán, egy krisztinavárosi házban állította fel magánkezdemenyezésből óvodáját. E kezdeményezés felkeltette a társadalom érdeklődését és rokonszenvét, s már a következő években újabb óvodák nyílnak.

Az új óvodák szervezésére nagy hatást gyakorolt az 1837-ben Tolnán megnyílt első kisdedóvóképző-intézet, mintaóvodával („példányóvóintézettel”), melyet hat évvel később Budapestre helyeztek át.

A hazai kisdedóvás első 40 évében (1867-ig) 165 óvoda létesült, többnyire magánkezdemenyezésből, illetőleg felekezetek, egyesületek, társulatok támogatásával. Mivel ezek az óvodák csak igen csekély állami támogatásban részesültek, a fenntartási költségek kimerülése esetén számos óvoda megszűnt. Az első 40 év alatt megnyílt 165 óvodából 1867-ben csak 99 (60,0%) működött.

Az 1867 utáni évek lüktető élete, elsősorban az 1868. évi nagyjelentőségű népoktatásügyi törvény meghozatala, mindinkább sürgette a kisdedóvás ügyének országos rendezését. Az 1867. évi kiegészítés után hazánkban gyors ütemben megindult kapitalista fejlődés előtérbe helyezte a kisdedónevelés ügyét. A nagy nyomorban élő munkás- és parasztszülők napról napra, kora reggeltől késő estig fel-

ügyelet nélkül hagyták otthon gyermekeiket, aminek súlyos „egészségügyi és közrendészeti” következményeit a burzsoá vezetők is felismerték.

Az óvodák történetének vizsgálatánál nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a nagyjelentőségű kezdeményezést, melyet az 1848. évi első egyetemes magyar tanítógyűlés népoktatási szakosztálya kisdedóvásügyi albizottsága készített. E határozati javaslat a kisdedóvás országos rendezéséről szól, mely többek között követeli az egész kisdedóvás államosítását, a kisdedóvók (óvónevelők) állami hivatalnoki díjazását, nyugdíjjogosultságát. Követeli továbbá az óvó- és dajkaképzés országos rendezését, a 2—6 éves gyermekekre a kisdedóvás kiterjesztését. E kívánságok azonban a szabadságharc leverése miatt nem valósulhattak meg. 1867 után több alkalommal terjesztettek elő törvényjavaslatot (1868, 1870, 1875), azonban ezeket egymásután elvetették, bár ezek az előterjesztések lényegesen eltértek az 1848. évi határozati javaslatától (többek között az óvodák államosításától). Így történt, hogy az első óvoda felállításától számítva, hat évtizednél hosszabb időnek kellett elmúlnia, míg a kisdedóvásnak törvénnyel való szabályozására irányuló törekvések végre az 1891. évi XV. tc. meghozatalával céljukat érték.

Ez a törvénycikk a kisdedóvás feladatát az alábbiakban határozza meg: a 3—5 éves gyermekeket a szülők távollétében érhető veszélyektől óvni, rendre és tisztaságra szoktatni, ügyességüknek, értelmüknek és kedélyüknek korukhoz mért fejlesztése által őket testi, szellemi és erkölcsi fejlődésükben elősegíteni. A kisdedóvás feladatköréből számúzta a korábbi gyakorlatban alkalmazott elemi ismeretek nyújtását (olvasás, rajz, fejben számolás).

Az 1891. évi XV. tc. az óvodai intézményeket három csoportra osztja:

1. rendszer kisdedóvóintézetek (egész éven át fenn tartott intézetek),
2. állandó menedékházak,
3. ideiglenes vagy nyári menedékházak (nyári hónapokban).

Az állam a legelső óvodáját 1876-ban Liptószentmiklóson állította fel. 1868-tól az 1880-as évek közepéig az óvodák létesí-

* Az egyes évek számadatait az ország minden-kori területére vonatkoznak.

tésében a községeké és a római katolikus egyházközségeké a vezető szerep, majd ismét a társulatok alapítási tevékenysége jelentkezik nagyobb erővel. Az 1891. évi törvény után a társulatok, hitfelekezetek tevékenysége mindinkább eltölpül a községek és az állam szerepe mellett. Ezekben az években már számos intézményt vesznek át az állam és a községek az eredeti fenntartóktól.

Az óvodák számának alakulása

1. tábla

Év	A működő óvodák száma	Tanév	A működő óvodák száma	Ebből állandó és nyári menedékház
1828	1	1877/78	238	—
1837	14	1887/88	603	—
1847	81	1890/91	757	122
1857	51	1897/98	2427	1206
1867	99	1907/08	2632	871

2. tábla

A kisdedóvintézetek száma a fenntartó szerint

Tanév	Állami	Vár- megyei	Községi	Római katolikus egyházi	Egyéb felekezeti	Társulati	Alapít- ványi	Magán	Összes
	kisdedóvó intézetek								
	szám szerint								
1877/78.....	2	—	62	39	11	62	7	55	238
1890/91.....	78	—	188	113	42	213	32	91	757
1907/08.....	697	14	1352	230	96	140	21	82	2632
	százalékban								
1877/78.....	0,8	—	26,1	16,4	4,6	26,1	2,9	23,1	100,0
1890/91.....	10,3	—	24,8	14,9	5,6	28,2	4,2	12,0	100,0
1907/08.....	26,5	0,5	51,4	8,8	3,6	5,3	0,8	3,1	100,0

Az óvodai intézmények száma az 1907/08. tanévtől az első világháborúig 12,4 százalékkal emelkedett. Az 1913/14. tanévben a működő óvodák száma 2 958 volt.

Az ország akkori területén az óvodahálózat kiépítéséről az 1907/08. évi adatok alapján kaphatunk pontosabb képet. Ebben az évben az ország 12 564 községe (városa) közül 1 475 községnek kellett volna egész éven át működő óvodát fenntartania. Ezek közül azonban csak 891-ben volt óvoda, 106-ban pedig csak nyári menedékház működött. Viszont a nyári menedékház felállítására kötelezett községek közül 475-nek (4,6%) egész éven át nyitvartató óvodája volt, és csak 506-nak (4,9%) volt nyári menedékháza, 9 402 (90,5%) ilyen községben tehát még nyári menedékház sem működött. Ezenkívül volt még 706 olyan község, ahol — a törvény előírása szerint — semmilyen óvodát sem kellett létesíteni. Összesítve tehát megállapíthatjuk, hogy az összes községek (városok) közül csak 15,7 százalék rendelkezett kisdedóvó intézettel.

Az intézetek foglalkoztatási nyelve kezdetben a német volt, egyrészt azért, mert ezekben a városokban és községekben főleg a német volt a polgárság anyanyelve, másrészt képzett magyar kisdedóvók még

nem voltak. Az 1891. évi óvótörvény sem intézkedik a foglalkoztatás nyelvéről, illetve annak megállapítását a fenntartó jogkörébe utalja. Az 1886/87. tanévben azonban már az óvodáknak 90,8 százaléka csak a magyar nyelvet használta foglalkoztatási nyelvként, 5,8 százaléka egy más nyelv mellett a magyart is használta, s mindössze 3,4 százalékában volt idegen nyelv a foglalkozás nyelve. Az 1907/08. tanévben már az összes kisdedóvó intézeteknek 94,6 százaléka csak a magyar nyelvet használta.

Az okleveles óvók (óvónők) számáról az első adat az 1886/87. tanévről található, amikor is 430 oklevéllel rendelkező személyt alkalmaztak (az óvodák száma ebben az évben 528 volt), emellett azonban még volt 217 oklevél nélküli személy, valamint 446 kiegészítő („dadák, cselédség“) alkalmazott. 1907/08. tanévben már a rendes kisdedóvó intézetek aránylag jól elvannak látva okleveles óvónőkkel. 1 761 ilyen óvodában 1 691 okleveles óvónő működött, 1913/14. tanévben pedig már 2 229 rendes kisdedóvó intézetben 2 460 okleveles óvónőt alkalmaztak.

A kisdedóvó intézetekben elhelyezett gyermekek számáról az első adatot az 1875/76. iskolai évből találjuk. Az intéze-

tek számának emelkedésével párhuzamosan nőtt a gyermekek száma is. Az 1907/08. iskolai évben egész éven át működő óvodai intézménybe járt a 3—5 éves népességnek 14,2 százaléka, míg nyári menedékházban 3,4 százaléuk volt elhelyezve.

3. tábla
Az óvodában elhelyezett gyermekek számának alakulása

Tanév	A gyermekek száma	Az egy óvodára jutó gyermekek átlagos száma
1875/76	18 624	87
1890/91	67 577	89
1907/08*	186 003	94
1913/14*	230 726	96

* Nyári menedékházak adatai nélkül.

A két világháború között az óvodahálózat fejlődése — bár volt bizonyos előrehaladás — távolról sem elégítette ki a társadalom igényeit. A pontos értékeléshez szükséges számadatok nem minden esetben állnak rendelkezésre, megállapítható azonban, hogy míg az 1920/21. tanévben — a 1920. évi népszámlálás adatait figyelembe véve — az óvodáskorú gyermekeknek 20,7 százaléka volt egész éven át működő óvodában elhelyezve, 10 évvel később az 1930. évi népszámlálás idejében — az 1929/30. tanévben — az

összes óvodáskorúak közül az óvodában elhelyezettek aránya csak kismértékben, 21,6 százalékra emelkedett.

4. tábla
Az óvodák számának alakulása

Tanév	A rendes kisdedóvó intézetek száma	Az állandó menedékházak száma	Összesen*	Index: 1920/21. tanév = 100
1920/21 .	780	76	856	100,0
1924/25 .	848	83	931	108,8
1929/30 .	1013	63	1076	125,7
1934/35 .	1089	49	1138	132,9
1937/38 .	1140	45	1185	138,4

* A nyári menedékházak adatai nélkül.

A két világháború között az óvodák szervezeti működésében lényegesebb változás nem történt. Az 1936. évi XXIII. tc. módosításokat eszközölt ugyan az 1891. évi óvodai törvényen, azonban szelleme, szervezeti felépítése, tartalma lényegében változatlan maradt. Az óvodák nem a dolgozók igényeinek megfelelő szervezeti formával és tartalommal működtek, hanem többnyire a polgári társadalmi réteg gyermekeinek megőrzőhelyeként. Ennek szellemében történt az új óvodák létesítése is, amiben — bár számszerűleg az elsőbbség az állami és községi óvodáké — az arányokat tekintve a róm. kat. egyház térhódítása a jellemző.

5. tábla
A rendes kisdedóvó intézetek számának megoszlása a fenntartó jellege szerint

Tanév	Állami	Községi	Római katolikus egyházi	Egyéb felekezeti	Társulati	Alapítványi	Magán	Összes
kisdedóvó intézetek aránya								
1913/14.	49,7	31,8	8,7	1,9	4,7	0,7	2,5	100,0
1920/21.	37,3	44,7	12,6	0,4	2,9	0,8	1,3	100,0
1937/38.	35,4	41,7	15,3	0,8	2,4	0,9	3,5	100,0

A magánóvoda ennek a korszaknak jellemző terméke. A magánóvodák elszaporodását az tette lehetővé, hogy kialakult egy nagyobb jövedelemmel rendelkező polgári réteg, amely meg tudta fizetni a magánóvodák magas tandíját. Míg az 1920-as évek elején 8—9 magánóvoda működött, az 1929/30. tanévben már 23, az 1930-as évek közepétől pedig 40—45 között volt a magánóvodák száma.

A rendes kisdedóvó intézetekben az

óvónők száma az 1920—1938-as évek között mindössze 27,8 százalékkal emelkedett, míg ezeknek az óvodáknak száma 46,2 százalékkal. Az óvodákban folyó nevelő munka színvonalának emeléséhez szükséges személyi feltételeket tehát nem biztosították. Figyelembe kell venni még azt is, hogy ezen időszak alatt a gyermekek száma 107,6 százalékkal emelkedett, így egy óvónőnek átlagosan 70—75 gyermekkel kellett foglalkoznia.

6. tábla

Az óvónők és a gyermekek számának alakulása

Tanév	Az óvónők száma		A gyermekek száma		Egy óvónőre jutó gyermekek átlagos száma*
	rendes kisdéd-óvó intézetben	állandó menedék-házban	rendes kisdéd-óvó intézetben	állandó menedék-házban	
1920/21 .	1246	77	54 008	4246	43
1924/25 .	1194	84	93 684	7979	82
1929/30 .	1454	63	109 464	6035	75
1934/35 .	1537	49	112 307	4004	73
1937/38 .	1593	45	112 143	3776	70

* A rendes kisdédóvó intézetben.

Ebben az időszakban már megjelent az óvodahálózatban az ún. napköziotthonos óvoda is, amelyeknek száma azonban a magas költségek (napi többszöri étkezés stb.) miatt igen csekély volt.

A két világháború között a mezőgazdasági jellegű vidékeken a nyári mezőgazdasági munkák idejére — többnyire két hónapos nyitvatartási idővel — nyári menedékházakat szerveztek a parasztság gyermekeinek elhelyezésére. Ezek a menedékházak megközelítőleg sem elégtették ki az igényeket, bár a számuk az 1920/21. évi 67-ről 1937/38-ig 124-re emelkedett. Ebben az időszakban 100 községre mintegy 20—25 egész éven át nyitvatartó óvoda jutott, tehát a nyári napközis (menedékházak) kis száma a hiányos óvodahálózaton nem sokat enyhített.

A nyári menedékházakban elhelyezett gyermekek száma a vizsgált 18 év alatt 4 418-ról 8 604-re emelkedett. Egy nyári menedékházban mintegy 65—70 gyermek volt elhelyezve. Ezek a menedékházak többnyire nyári iskolai szünetekben az iskolai épületekben nyertek elhelyezést. Számos helyen azonban a legelemibb egészségügyi, higiéniai követelmények sem voltak biztosítva.

A felszabadulást követő 13 év alatt az óvodák száma több, mint kétszeresére emelkedett. Az óvodák jelenleg már új szervezeti formában, a társadalmi és gazdasági élet követelményeinek megfelelően állnak a dolgozók szolgálatára.

*

A felszabadulás után — 1945 szeptemberében — mindössze 992 óvoda működött, kevesebb, mint 1938-ban. A háború folyamán ugyanis az állami óvodák közül

7 teljesen megsemmisült, 55 jelentős sérülést szenvedett, 51 óvoda berendezése nagyobb, 41 óvodáé pedig kisebb mértékben pusztult el. Az első feladat tehát az elpusztított, megrongált épületek felépítése, helyreállítása volt.

A gazdasági élet rövid idő alatti kibontakozásának, a munka erőteljes ütemű megindulásának eredményeképpen egyre nagyobb a dolgozó szülők igénye gyermekekük óvodában való elhelyezése iránt, így 1946/47. tanévben már több óvoda működött, mint 1938-ban.

Az 1947/48. tanév végén államosították az óvodákat, 100 évvel az első államosítási határozati javaslat után. Ez a nagy jelentőségű lépés alapvető változást hozott az óvodák további fejlődésében.

A gazdasági élet fokozatos fellendülése újabb százezres tömegeknek a munkába való bekapcsolását igényelte. A nők munkába állása, társadalmi megbecsülése fokozta az óvodákkal, napköziotthonokkal szembeni igényt. Ebben az időben az állam (tanácsi szervek) által fenntartott óvodák számának állandó növelése mellett az üzemek, hivatalok, vállalatok, termelőszövetkezetek, állami gazdaságok egymás után szervezik a napközi otthonokat, hogy ezáltal is biztosítsák egyrészt a nők munkavállalását, másrészt a dolgozó anyák nyugodt termelő munkáját és nem utolsósorban a gyermekek szakszerű nevelését. Nagy gondot fordított államunk az óvodákban folyó nevelő munka körülményeinek megjavítására is. 1953-ban egy-egy óvónőre átlagosan már csak 30 gyermek jut. Felszámolták az óvodáknak azt a korábbi jellegét, mely szerint az óvoda csak „megőrzőhely“.

Ilyen előzmények után született az 1953. évi III. sz. óvodai törvény, amely lehetővé tette a kisdédóvás több, mint száz éves múltra visszatekintő intézményének továbbfejlesztését. (Lásd a 7. táblát.)

Az óvodák számszerű növelése következtében az óvodahálózat lényegesen kiépítettebb mint 1938-ban.

A 100 közigazgatási egységre jutó óvodák száma*	
1920/21.	20
1929/30.	26
1937/38.	29
1957. december	60

* A közigazgatási egységek számában valamennyi község és város szerepel 11 törvényhatósági jogú város kivételével. Az 1957. évi számításnál is — az összehasonlítás pontossága végett — ugyanezen 11 város adatait figyelmen kívül hagytam.

7. tábla
Az óvodák számának alakulása 1945—1957 között

Időszak	Területi	Üzemi*	Össze- sen	Index: 1937/38. tanév= =100
	óvodák száma			
1837/38. tanév	1185	100,0
1945. szeptember	.	.	992	83,7
1946/47. tanév	1207	101,9
1947/48. tanév
1949. december .	.	.	1448	122,2
1950. december .	.	.	1773	149,6
1951. december .	1655	255	1910	161,2
1952. december .	1773	299	2072	174,9
1953. december .	1932	313	2245	189,5
1954. december .	2057	378	2435	205,5
1955. december .	2125	378	2503	211,2
1956. június	2129	380	2509	211,7
1957. december .	2225	374	2599	219,3

* Itt és a továbbiakban az üzemi, hivatali, vállalati, állami gazdasági, termelészövetkezeti óvodai intézmények együttesen „üzemi” elnevezés alatt szerepelnek.

8. tábla
Az óvodahálózat a községekben 1957-ben

Megye	Köz- ségek szá- ma	Óvo- dával ren- del- kező	100 köz- ség közül óvo- dával ren- del- kező	Óvo- dák száma a köz- ségek- ben	100 köz- ségre jutó óvo- dák szá- ma
			községek száma		
Baranya	325	50	15	53	16
Bács-Kiskun	108	76	70	100	93
Békés	76	61	80	124	163
Borsod-Abaúj- Zemplén	362	81	22	97	27
Csongrád	63	47	75	57	90
Fejér	105	63	60	69	66
Győr-Sopron	174	63	36	67	39
Hajdú-Bihar	79	63	80	88	111
Heves	113	39	35	44	39
Komárom	70	39	56	52	74
Nógrád	136	61	45	74	54
Pest	182	146	80	209	115
Somogy	251	73	29	85	34
Szabolcs-Szatmár ..	234	83	36	98	42
Szolnok	72	59	82	87	121
Tolna	107	81	76	118	110
Vas	229	44	19	55	24
Veszprém	262	42	16	57	21
Zala	258	37	14	37	14
Összesen	3206	1208	38	1571	49

1957-ben csak a községek adatait véve figyelembe, 100 községre 49 óvoda jutott, ugyanakkor 100 község közül 38-ban működött egész éven át nyitvatartó óvodai intézmény (egy községben több óvoda is lehet). Meg kell említeni, hogy míg a kevés községgel rendelkező megyék területén a községeknek 60—80 százalékaiban működik óvoda, addig a sok apró köz-

séggel rendelkező megyékben (például Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Zala, Veszprém megyében) 15—25 százalékos az óvodákkal való ellátottság. Ezekben a kis lélekszámú községekben óvoda létesítése a legtöbb esetben nem is indokolt, s igény sincs rá.

1957-ben Budapesten 438 óvodai intézmény működött, az összes óvoda 16,9 százaléka. A vidéki városokban 590 óvoda, az összes óvoda 22,7 százaléka működik, egy-egy vidéki városra átlagosan 10 óvoda jut.

Az államosítás után az óvodahálózatban az óvodák új feladatának megfelelően lényeges szervezeti változtatások történtek. Tekintettel arra, hogy az óvoda most már nem megőrzőhely, hanem oktató-nevelő intézmény, ahol a gyermekek a munkanapnak jelentős részét töltik, étkeztetésről is gondoskodnak, mégpedig naponta három-négy alkalommal. Ennek megfelelően az óvodák szervezeti jellegüket magában foglaló új elnevezést kaptak. Az étkeztetést nyújtó óvodákat napközi otthonos óvodáknak nevezzük, melyek közül az időszakos napköziotthonos óvodák csak a nyári időszakban étkeztetnek. A dolgozó anyák munkájának megkönnyítésére szervezték a hétközi otthonos óvodákat, melyekben a gyermekek részére hétfőtől szombatig teljes (bentlakásos) ellátást biztosítanak. A régi állandó menedékházak utódjainak nevezhetjük formailag a napközi otthonokat, melyekben a vezető személye nincs óvónői oklevélhez kötve. A felsorolt típusok közül valamennyi naponta étkeztetést nyújt a gyermekeknek, míg a nem étkeztető intézmények rövid neve „óvoda”. Az óvodai intézmények döntő többsége étkeztető; mégpedig a nyári időszakban az intézmények 94,8 százaléka nyújt étkeztetést a gyermekeknek, csekély térítési díj ellenében.

9. tábla
Az óvodai intézmények megoszlása 1957-ben

Megnevezés	Szám szerint	Százalékban
Napközi otthonos óvoda	1722	66,3
Időszakos napközi otthonos óvoda	707	27,2
Hétközi otthonos óvoda ..	20	0,8
Napközi otthon	14	0,5
Óvoda	136	5,2
Összesen	2599	100,0

Az óvodai intézmények napi nyitvatartási ideje a dolgozó szülők munkaidejéhez kapcsolódik. Míg a felszabadulás előtt a napi nyitvatartás időtartama 4—6 óra volt, jelenleg ennél lényegesen hosszabb: 9—11 óra. Az üzemi, hivatali óvodák nyitvatartása alkalmazkodik a napi munkaidőhöz, a mezőgazdasági területeken működő területi jellegű óvodák nyitvatartási ideje összhangban van a téli, illetve nyári dologidővel.

Az óvodahálózat fejlődésével megnövekedett az óvodában elhelyezett gyermekek száma. Ezt egyrészt a termelőmunkába bekapcsolódott nők számának emelkedése, másrészt az óvodáskorú gyermekek számának növekedése idézte elő.

10. tábla

Az óvodákban elhelyezett gyermekek számának alakulása

Időszak	A gyermekek száma	Index: 1937/38. tanév = 100
1937/38. tanév	115 919	100,0
1945. szeptember	52 072	44,9
1946/47. tanév	84 138	72,6
1947/48. tanév		
1949. december	98 875	85,3
1950. december	106 362	91,8
1951. december	121 215	104,6
1952. december	130 056	112,2
1953. december	131 873	113,8
1954. december	125 407	108,2
1955. december	146 544	126,4
1956. június	155 452	134,1
1957. december	161 220	139,1

Bár az elmúlt években az óvodai elhelyezést igénylő gyermekek számának emelkedésével egyidejűleg bővítették a meglévő intézmények befogadóképességét, és új óvodák létesítésével is lehetőséget adtak ezeknek a gyermekeknek az elhelyezésére, az igényeket ma már az óvodai férőhelyek hiánya miatt nem tudják teljesen kielégíteni. A születések számának az 1950-es évek elején bekövetkezett emelkedése folytán 1954-ben a korábbinál lényegesen több óvodáskorú gyermek jelentkezett óvodai elhelyezésre. 1954-től 1957-ig a gyermekek száma az óvodákban 28,6 százalékkal emelkedett, míg ugyanazon idő alatt az óvodai férőhelyek számának emelkedése csak 15,1 százalékot tett ki.

A megnövekedett gyermeklétszám elhelyezésére számos szükséghelyiséget kellett igénybevenni. 1957-ben az összes férő-

helyeknek 19,3 százaléka szükségférőhely volt.

11. tábla

A férőhelyek száma és kihasználtsága

Időszak	A férőhelyek száma	A férőhelyek kihasználtsága (százalék)
1953. december	120 352	109,6
1954. december	122 796	102,1
1955. december	129 344	113,3
1956. június	130 883	118,8
1957. december	141 359	114,1

Az óvodai intézményekben 1957-ben elhelyezett gyermekek 87,0 százaléka területi óvodába (140 264 fő), 13,0 százaléka pedig üzemi óvodába járt. Az üzemi óvodákban elhelyezett gyermekek száma az utóbbi öt év alatt 46,4 százalékkal emelkedett.

1957-ben az óvodai intézményekbe járó gyermekeknek döntő többsége étkeztető napközi otthonos óvodába járt; mégpedig: napközi otthonos óvodába járt a gyermekek 74,3, időszakos napközi otthonos óvodába 20,1, hétközi otthonos óvodába 0,7, napközi otthonba 0,2 és óvodába 4,7 százaléka.

Bár a gyermekek többsége étkeztető intézménybe jár, étkeztetésben azonban csak kisebb hányada részesül. 1957-ben az összes gyermekeknek évi átlagban 46,4 százaléka (74 884 fő) részesült naponta étkeztetésben. Ennek oka egyrészt az, hogy az időszakos napközi otthonos óvodák csak a nyári mezőgazdasági időszakban nyújtanak étkeztetést, másrészt a költségvetési keretek csak korlátozott mértékben biztosítanak erre lehetőséget. Míg az üzemi óvodákban többnyire minden gyermek étkezik, a területi jellegű óvodákban csak 42,5 százalékos részesült étkeztetésben. Az utóbbi öt év alatt a területi intézményekben közel 15 000-rel (31,5 százalékkal) emelkedett az étkeztetésben részesülő gyermekek száma.

A gyermekcsoportok számának, valamint az óvónők számának állandó emelésével biztosították az óvodákban folyó eredményesebb nevelőmunka feltételeit is.

A gyermekcsoportok számának emelésével lehetővé vált, hogy a nagy létszámú csoportok megosztásra kerüljenek, így egy-egy óvónőnek egyidejűleg kevesebb gyermekkel kell foglalkoznia, ami feltét-

lenül minőségi javulást eredményez az óvodák életében. Az egy gyermekcsoportra jutó gyermekek átlagos száma az utóbbi öt év alatt 36,1-ről 32,8-ra csökkent, ami lényeges eredmény a felszabadulás előtti állapothoz képest, amikor 70 körül mozgott az átlagos létszám. Míg 1953-ban az óvodák 50,2 százaléka osztatlan volt, tehát valamennyi gyermeket — életkorra való tekintet nélkül — egy csoportban foglalkoztatták, 1957-ben az óvodáknak csak egyharmada volt osztatlan. Jelenleg az óvodáknak 18,1 százalékában valamennyi gyermek az életkorának megfelelő külön csoportban (osztott óvodában) részesül szakszerű foglalkozásban. Ezeknek az óvodáknak száma az öt év alatt több, mint kétszeresére emelkedett. Az óvodák 46,6 százalékában két csoportban (részben osztott óvodában) foglalkoznak a gyermekekkel 1957-ben a gyermekcsoportoknak mindössze 9,5 százalékában haladta meg a 40 főt a gyermekek száma.

12. tábla

A gyermekcsoportok és az óvónők számának alakulása

Időszak	A gyermekcsoportok	Az óvónők	Az óvónők száma az 1937/38. évi százalékában
	száma		
1937/38. tanév	.	1638	100,0
1945. szeptember	.	.	.
1946/47. tanév	.	2559	156,2
1948/49. tanév	.	.	.
1950. december	.	2423	147,9
1951. december	.	3201	195,4
1952. december	3270	3785	231,1
1953. december	3656	4431	270,5
1954. december	4148	5486	334,9
1955. december	4480	6120	373,6
1956. június	4516	6151	375,5
1957. december	4922	7170	437,7

Lényeges minőségi javulást jelent, hogy a szakképzetlen óvónők száma jelentősen csökkent. Míg 1953-ban az összes óvónőknek 8,9 százaléka (393 fő) volt szakképzetlen, 1957-ben már csak 1,3 százaléka (91 fő). Ezeknek az óvónőknek többsége (58 fő) üzemi óvodákban nyert alkalmat.

A fentiekben tárgyalt egész éven át nyitvatartó óvodai intézmények mellett főleg mezőgazdasági jellegű vidékeken a nyári hónapokban ún. nyári napközi otthonok is működnek. A nyári napközi otthonok száma az utóbbi években csökkent, ennek velejárójaként természetesen az elhelyezett gyermekek száma is. Viszont összehasonlítva ezeknek a számát a felszabadulás előtti ún. nyári menedékházak számával, a mezőgazdasági dolgozók gyermekeiről való gondoskodás terén jelentős különbséget látunk.

13. tábla

A nyári napközi otthonok számának alakulása

Év	A nyári napközi otthonok	Az elhelyezett gyermekek
	száma	
1938.	124	8 604
1951.	1361	50 602
1952.	1377	55 231
1953.	1319	47 218
1954.	1282	41 681
1955.	964	31 701
1956.	957	32 472
1957.	644	24 228

A nyári napközi otthonok számának, valamint a gyermekek számának csökkenése többnyire abból adódik, hogy az utóbbi években fokozatosan emelkedett a községekben az egész éven át nyitvatartó óvodai intézmények száma, így a nyári napközök szervezése szükségtelenné vált.

Az óvodáskorú gyermekek elhelyezésére rendelkezésre állnak még a fenti óvodai intézményeken kívül az óvodás gyermekotthonok, amelyekben állandó elhelyezésre találnak az arra legjobban rászoruló, többnyire állami gondozott gyermekek. Az 1957. év végén 15 ilyen gyermekotthon működött, míg 1953-ban csak 6 óvodás gyermekotthon volt. Ezekben az otthonokban jelenleg 954 férőhely áll rendelkezésre.

Óvodáskorú gyermekekkel foglalkoznak még egyes gyógypedagógiai intézetekben is. 1957. október 1-én 268 gyermek részesült speciális foglalkoztatásban.

Kurucz Dezső

A cementgyártás nemzetközi jelentősége és fejlődési tendenciája

A cementipar az elmúlt 50 év alatt fejlődött ki a világ egyik jelentős iparágává. Szerepe az építőipar számára sok szempontból hasonlít ahhoz a szerephez, amelyet a gépipar számára a fémkohászat tölt be. Fejlett ipar (és építőipar) lényegileg minden országban fejlett cementipar megteremtését követeli meg. A cement-szükséglet növekedését több tényező idézte elő. Az épületek falainak építéséhez csökkenő mértékben használják a hagyományos építőanyagok közül a fát és a követ, sőt a téglát is. Legutóbb a Szovjetunió ez évi építőipari tanácskozásán Hruscsov elvtárs újlag kijelentette, hogy nem a téglatermelésre, hanem egyéb korszerű anyagokra (köztük elsősorban a betonra és vasbetonra) kell a fő figyelmet fordítani. A falak új építési módjai — beton falazó blokkok, nagy falelemek alkalmazása, betonfalak öntése — mind cementigényesek. Az ipari és egyéb épületekben is átveszi az acél és a tégl helyét a sok cementet fogyasztó vasbeton. Az elmúlt évek során az országok többségében a cementfogyasztás a téglatermeléshez¹ képest fajlagosan megnőtt.

1. tábla

A cementfogyasztás és a téglatermelés arányának alakulása

Ország	Az egy tonna cementfogyasztásra eső téglatermelés (darab) az	
	1949.	1952.
	évben	
Franciaország	517	450
Anglia	684	640
Német Szövetségi Köztársaság	538	423
Svédország	214	176
Belgium	905	690
Dánia	571	555
Ausztria	455	429
Lengyelország	895	958

Forrás: *Materialy Budowlanych*. 1956. évi 6. sz.

Az egy tonna cementfogyasztásra eső téglatermelés egyedül Lengyelországban emelkedett. Az említett lengyel cikk ép-

¹ A téglatermelés a téglafogyasztástól a legtöbb országban alig tér el.

pen azt kívánja igazolni, hogy a cementtermelés erőteljes fejlesztése szükséges. Azt is bizonyítani kívánja, hogy a különféle kötőanyagok (cement, mész, gipsz) közül éppen a cementtermelés fejlesztése a legfontosabb. Közlése szerint 1953-ban az Egyesült Államokban egy tonna mésztermelésre 37 tonna cementtermelés jutott; Lengyelországban 1955-ben viszont egy tonna mésztermelésre 4 tonna.

Magyarország megfelelő fajlagos cement-, mész- és téglatermelési adatai a lengyel adatokhoz hasonlóak.

A nagy vízi erőművek, a repülőterek és az autótutak építése szintén hatalmas cementigényt támaszt. A népgazdaság fejlődése tehát (nagy lakás- és ipari építkezések, a légi és közúti forgalom fejlődése stb.) ugrásszerűen növeli a cementigényt.

Az európai gazdasági együttműködés szervezetéhez csatlakozott 18 európai kapitalista országban az elmúlt évek során a cementtermelés fejlődési üteme nagyobb volt, mint az ipari termelésé.

2. tábla

Az ipari termelés és a cementtermelés 18 európai kapitalista országban

Év	Az ipari termelés	A cementtermelés
	indexe	
1950	100	100
1951	109	111
1952	110	119
1953	116	131
1954	127	140
1955	138	157

Forrás: *Entwicklungstendenzen in der Zementindustrie der OEEC-Länder. Zement-Kalk-Gips*. 1957. évi 1. sz.

A cementtermelés fontosságát mutatja, hogy míg a Szovjetunió korábbi távlati terveiben kiemelt termékeként csak a szén-, a vas-, az acél-, az olaj- és a villamosenergia-termelés fejlesztési számait közölték, addig újabban a cementet is a népgazdaság előbb említett fontos termékeivel együtt kiemelik és fejlesztési előirányzatait közlik.

A világ cementtermelése az elmúlt 40 évben a következőképpen alakult.

A világ cementtermelése

Év	Ezer tonna
1913	39,4
1920	32,3
1929	77,7
1938	86,7
1949	118,2
1950	133,0
1951	148,0
1952	159,6
1953	177,4
1954	193,4
1955	213,8
1956	230,0

Forrás: *Revue des Matériaux*. 1905—1955.

Az elmúlt 20 év során a fő ipari termékek közül a cementtermelés növekedési ütemét csak az alumínium, a villamosenergia, a műanyagok és a kőolaj termelésének növekedési üteme múlta felül. Kisebb volt a kőszén, a barnaszén, a kaucsuk, az acél és még sok más termék termelésének növekedési üteme.

3. tábla

A cementtermelés megoszlása világrészek között

Világrész	Cementtermelés (millió tonna)	Lakosság (millió fő)	Egy főre jutó (fajlagos) cementtermelés (kilogramm)
Európa (az egész Szovjetunióval) ..	100,7	646	156
Észak- és Dél-Amerika	59,1	350	169
Ázsia (Szovjetunió nélkül)	20,3	1280	16
Afrika	7,1	210	34
Ausztrália	2,3	14	168
<i>Összesen</i>	<i>189,5</i>	<i>2500</i>	<i>76</i>

Forrás: *Inwestycje i Budownictwo*. 1958. évi 1. sz.

A világrészek fajlagos cementtermelési mutatói hozzávetőlegesen az általános ipari szintre is utalnak.

A cementtermelés fejlődése és helyzete az egyes országokban

A cementtermelés alakulását egyes országokban mutatják a 4. tábla adatai.

Évek óta először 1957-ben esett vissza a cementtermelés egyes főbb kapitalista országokban, ami a gazdasági visszaesés következménye.

4. tábla

Egyes országok cementtermelése

Ország	Cementtermelés (ezer tonna)	Egy főre jutó (fajlagos) cementtermelés (kilogramm)			
		1956.	1955.	1956.	1957.
évben					
Belgium.....	4,664	529	523	525	
Német Szövetségi Köztársaság	19,659	353	368	359	
Svédország	2,482	350	340	332	
Egyesült Államok	53,200	302	316	292	
Dánia	1,153	284	258	259	
Franciaország ..	11,388	249	261	292	
Finnország	1,038	238	242	218	
Anglia	12,968	248	251	233	
Csehszlovákia ..	3,144	214	260		
Olaszország	10,788	220	224	245	
Német Demokratikus Köztársaság	3,439	166	193	195	
Lengyelország ..	4,032	139	144	157	
Japán	13,025	118	144	166	
Románia	2,186	116	124		
Bulgária	881	109	116		
Magyarország ..	995	120	100	99	
Szovjetunió	24,900	112	123	129	
Jugoszlávia	1,555	89	86	108	
Törökország	970	34	39		
India	4,970	12	13	14	

Cementtermelésünk az elmúlt években az alábbiak szerint alakult.

A cementtermelés alakulása Magyarországon

Év	Ezer tonna
1938	323
1948	328
1949	552
1950	797
1951	948
1952	1057
1953	1060
1954	947
1955	1175
1956	995
1957	989

A cementipari beruházások alakulását néhány európai országban mutatják az 5. tábla adatai.

A beruházások következtében jelentős mértékben növekedett a cementipari kapacitás Franciaországban és Olaszországban. A cementipari kapacitások tiszta növekedése az 1951—1957. évben a következő volt. (Lásd a 6. táblát.)

5. tábla

A cementipari beruházások adatai
(hivatalos árfolyamon átszámítva, ezer dollárban)

Ország	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1951-1954.
	évben					
Ausztria	2 686	2 265	2 068	2 724	3 356	9 743
Belgium	5 580	3 900	4 642	4 709	11 785	18 830
Hollandia	3 909	413	109	1 586	4 218	6 017
Franciaország	14 286	15 143	14 571	12 951	18 340	56 951
Olaszország	4 000	17 000	41 000	33 000	26 000	95 000
Norvégia	900	1 200	850	2 017	2 731	4 967
Svédország	6 042	3 790	1 850	5 100	6 400	16 782
<i>Összesen</i>	<i>37 403</i>	<i>43 711</i>	<i>65 090</i>	<i>62 087</i>	<i>72 830</i>	<i>208 290</i>

Forrás: Zement—Kalk—Gips, 1957. évi 1. sz.

6. tábla

A cementipari kapacitás növekedése
(ezer tonnában)

Ország	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1952-1955.
	évben					
Ausztria	- 90	+ 50	+ 90	+ 90	+ 160	+ 390
Belgium	+ 160	+ 100	+ 200	- 30	+ 190	+ 460
Hollandia	+ 300	0	0	0	+ 350	+ 350
Franciaország	+ 500	+ 500	+ 1000	+ 900	+ 600	+ 3000
Olaszország	0	+ 500	+ 1230	+ 2620	+ 850	+ 5200
Norvégia	+ 10	+ 10	+ 50	+ 10	+ 50	+ 120
Svédország	0	+ 500	+ 200	- 30	+ 130	+ 800

Ha feltételezzük, hogy az egyik évben végrehajtott beruházások a cementipari kapacitást csak a következő év végére növelik, akkor az egy dollár által létrehozott kapacitásnövekedés tonnában kifejezve a következő.

7. tábla

Az egy dollár befektetéssel elért cementgyártási kapacitásnövekedés (tonnában)
(az évszámok a befektetés évét jelzik)

Ország	1951.	1952.	1953.	1954.	1951-1954.
	évben				
Ausztria	0,02	0,04	0,04	0,06	0,04
Belgium	0,02	0,05	.	0,04	0,02
Hollandia	0	0	.	0,22	0,06
Franciaország	0,03	0,07	0,06	0,05	0,05
Olaszország	0,08	0,07	0,06	0,03	0,05
Norvégia	0,01	0,04	0,01	0,02	0,02
Svédország	0,08	0,05	.	0,03	0,05

Mint látható, minden egy dollár beruházás átlagosan 50 kilogramm kapacitásnövekedést eredményezett. Ez a számítás azonban nem jelenti azt, hogy egy tonna cement évi előállításához szükséges beruházás új gyár építése esetén 20 dollár lenne, mivel a termelés-növekedés egy része a meglévő üzemekbe történt haté-

konyabb, kisebb befektetések eredménye. A különböző kapitalista (mind a fejlett, mind pedig az iparilag elmaradt) országokban új cementgyárak építésénél az évi egy tonna cementgyártási kapacitásra jutó beruházási költségek 50—60 dollár körül mozognak. A hejőcsabai cementgyár beruházási költségei azt mutatják, hogy nálunk is évi 40—48 kilogramm közötti cementtermelési kapacitás-növekedést eredményezett egy dollár értékű beruházás.

A cementfogyasztás némely országban jelentősen eltér a cementtermeléstől. Belgium például cementet exportál, és ezért fogyasztása kisebb, mint termelése. Egy főre számítva a legtöbb cementet fogyasztó országok 1955-ben Svájc (336 kilogramm), Német Szövetségi Köztársaság (333 kilogramm), Belgium (323 kilogramm), Egyesült Államok (306 kilogramm) és Svédország (304 kilogramm) volt.

1950 és 1956 között az európai kapitalista országok egy lakosra jutó cementfogyasztása 65 százalékkal emelkedett. A Szovjetunióban és a legtöbb népi demokráciában ugyanezen idő alatt a ce-

menttermelés növekedési üteme lényegesen magasabb volt.

A fogyasztás megoszlása építési ágak között országonként különböző. Különösen nagy mennyiségű cementre van szükség a vízi erőművek építéséhez. Svájcban 1955-ben a teljes cementfogyasztás 21,4, Spanyolországban 23 százalékát használták fel erőműépítéshez.

A Szovjetunió cementtermelésének fejlődését az alábbi számok mutatják.

Az egy főre jutó cementtermelés alakulása a Szovjetunióban

Év	Kilogramm
1913	11
1937	33
1950	56
1954	89
1955	112
1956	123
1957	129
1960 (terv)	262

A cementtermelés növekedési üteme az elmúlt öt év során is nagyobb volt a Szovjetunióban, mint a fejlett iparral rendelkező kapitalista országokban. Hosszabb időszakot vizsgálva, azt látjuk, hogy míg az egy főre jutó cementtermelés az Egyesült Államokban 1913-ban 14,8-szor volt akkora, mint Oroszországban, addig 1956-ban már csak 2,7-szer volt nagyobb, mint a Szovjetunióban. 1957-ben a Szovjetunió 28,9 millió tonna cementet termelt.²

A terv szerint a Szovjetunió cementtermelését 1960-ra évi 55, 1975-re 90—110 millió tonnára növelik.

A cementipar műszaki fejlesztésének néhány kérdése

A cementnek a gazdasági életben elfoglalt nagy fontossága a cementgyártás technikai fejlődését is meggyorsította. Jól mutatja ezt az, hogy az egyes országokban nagymértékben eltérő a munka termelékenysége a cementgyártásban.

Magyarországon mintegy 400 tonna cement előállítására jut egy munkásra, ami viszonylag alacsony.

A Szovjetunióban — néhány év előtti adatok szerint — az egy munkásra jutó termelés nem haladta meg a 600 tonnát; az újonnan épülő üzemekben viszont már 1200—2000 tonnás évi termelékenységet irányoznak elő.

² Vesztnik Sztatisztiki, 1958. évi 5. sz. 95. old.

Egyes európai országokban 1955-ben a cementiparban foglalkoztatott munkások száma és az egy munkásra jutó évi cementtermelés a következőképpen alakult.

8. tábla
A munkások száma és a munka termelékenysége a cementiparban

Ország	A munkások száma	Az egy munkásra jutó termelés (ezer tonna)
		a cementiparban
Hollandia	702	1,57
Svájc	1 545	1,33
Belgium és Luxembourg ...	3 747	1,29
Anglia	11 257	1,13
Svédország	2 516	1,01
Franciaország	10 700	0,99
Norvégia	1 048	0,79
Irország	812	0,78
Dánia	1 550	0,73
Görögország	1 618	0,70
Olaszország	15 690	0,70
Ausztria	3 458	0,54
Portugália	1 703	0,46
Törökország	1 935	0,42

Más forrásból származó adatok a munkaigényesség csökkenéséről tanúskodnak.

9. tábla
Egy tonna cement munkaigényessége (óra)

Ország	1938.	1950.	1952.	1954.
	évben			
Anglia	2,5
Belgium	2,1
Egyesült Államok	2,3	2,1	.	2,0
Franciaország	5,5	4,0	3,6	3,3
Hollandia	1,6
Japán	4,5	.	.	.
Német Szövetségi Köztársaság	3,3	4,0	3,3	2,9
Olaszország	5,1	4,2
Svédország	1,7

Forrás: Materialy Budowlanych, 1956. 6. sz.

A cementtermelés műszaki fejlődését mutatja az egy kilogramm cementre jutó hőfelhasználási érték alakulása. Ez például Németországban az alábbi volt:

Év	Kilogrammkalória
1914	2200
1928	1880
1938	1530
1954 (NSzK)	1425

Forrás: Zement-Kalk-Gips, 1955. évi 12. sz.

A magyar forgókemencés cementgyárakban a hőfelhasználás nagysága meg-

haladja kilogrammonként a 2100 kilogrammkalóriát.

A modern cementiparral rendelkező országokban a termelést messzemenően gépesítik.

A cementgyártás gépesítése az egy munkásra jutó villamosenergia-fogyasztással is jellemezhető. Ez Németországban a következőképpen alakult.

Év	Kilowattóra
1900	11 400
1910	27 000
1939	61 000
1954 (NSzK)	78 500

Az Egyesült Államok cementgyáraiban az egy munkásra jutó villamosenergia-fogyasztás 156 000 kilowattórát is elér. A magyar cementiparban ugyanez a mutató 30 000 kilowattóra, ami jól mutatja a korszerűsítés még előttünk álló nagy feladatait.

Világszerte növekszik a gyárak évi átlagos termelése is: a Szovjetunióban például az 1940. évi 126 000 tonnáról 1955-ig 300 000 tonnára emelkedett. Az üzemek nagysága a rendelkezésre álló nyersanyag-kincstől is függ. Egy tonna cement előállításához 1,5 tonna mészkövet és márgát számítva, egy 300 000 tonna évi termelésű cementgyár 30 év alatt közel 14 millió tonna nyersanyagot fogyaszt el.

Loginov adatai szerint a Szovjetunióban a termékegységenkénti beruházási költségek az egyes üzemnagyság-csoportokban az alábbiakra tehetők:

Termelési kapacitás (ezer tonna)	Beruházási költség (rubel/tonna)
60	700
135	650
230	500
330	400
450	285
680	240
900	220

Mint látható, a beruházási költségek az üzemnagyság növekedésével csökkennek. A csökkenés a kisüzemekhez képest jelentős; a nagyüzemeknél már nem olyan nagy arányú. A nagyüzemeknél figyelembe kell venni azt is, hogy a termék átlagos szállítási távolsága az építkezéséig esetleg nagyobb, mint közepes üzemek esetén.

A Szovjetunióban is, kapitalista országokban is, működnek évi egy millió tonnánál több cementet előállító üzemek.

A cementipar műszaki fejlesztése számos résztényezőből tevődik össze. A magas termelékenység elsősorban a nagyüzemekben érhető el, amelyekben a kőbányászati munkák és a tulajdonképpeni cementtermelés messzemenően gépesítve és automatizálva vannak.

Visszatérő és máig sem eldöntött kérdés a száraz vagy nedves klinkergyártási technológia elsőbbsége. A legtöbb magyar gyár által is alkalmazott nedves eljárásnál a cement alapanyagai (mészkő, márga stb.) iszapként kerülnek a forgókamencébe. A száraz eljárásnál az őrölt nyersanyagot szárazon adagolják a kemencébe. A száraz éghajlatú országokban inkább a száraz eljárást használják, de a lehetőségek közötti választásnak sok egyéb oka is van. A tüzelőanyag-felhasználás csökkentése érdekében ma már sok olyan berendezést használnak, amelyekkel a nedves eljárású gyártás hőmérlege is lényegesen megjavítható. A cementtermelés műszaki-gazdasági mutatóit lényegesen javítja és egyben a termelt cement volumenét növeli különböző adalékanyagok, elsősorban granulált kohósalak bekeverése a cementbe. Franciaországban például az 1954—1955. években mintegy kétmillió tonna kohósalakot használt fel a cementipar, ami a teljes cementtermelés volumenének mintegy 20 százalékát jelentette.

Számos adat van a cementgyárak építési időtartamáról. Egy lengyel cikk³ valamely igen sokáig épített üzem példaként egy nehéz terep- és éghajlati viszonyok között öt évig épült cementgyárat említ. Sok cementgyár viszont nem egészen két év alatt épült meg és a cikk arra a következtetésre jut, hogy egy közep-nagyságú cementgyár 2,5—3,0 év alatt épülhet fel. Sajnálatos, hogy a váci cementgyárnál ennek az adatnak ellenőrzésére nem nyílt mód, minthogy építése abbamaradt, és jelenleg helyette a meglévő gyárak rekonstrukciója folyik.

Világszerte nagy erőfeszítéseket tesznek a cement ömlesztett állapotban való szállításának elterjesztése érdekében. Évi egy millió tonna cement elszállításához 20 millió darab zsák szükséges, ami több, mint tízezer köbméter fának felel meg. Az ömlesztett állapotban való szállítás —

³ *Investycje i Budownictwo*. 1958. évi 1. sz.

1953. évi adatok szerint — az Egyesült Államokban elérte a 65, Svédországban a 45, Svájcban a 25, a Német Szövetségi Köztársaságban a 15, Franciaországban a 10 és Olaszországban a 10 százalékot.

A cement ömlesztett szállítása pótlólagos beruházásokként különleges vasúti vagy közúti járműveket, bunkereket, mérlegeket igényel; ennek ellenében viszont a zsákmegtakarításon felül cementmegtakarítást és munkaerőmegtakarítást is eredményez.

A cementgyárak nagy problémája a portalanítás. A nagy mennyiségben elszálló cementpor lényegesen rontja a cementgyári munkakörülményeket, árt a gépeknek, anyagi veszteséget okoz a gyárnak és kellemetlen a gyárak környezetének. A portalanításra használt ciklonok mellett a modern nagy külföldi gyárakban elektromos szűrőket használnak, melyek a porvesztést 10—15 százalékról néhány tized százalékra csökkentik. A szűrők azonban költségesek, és ezért egyelőre csak nagy gyárakban használatosak. A cementgyárakhoz általában nagy kőbányák tartoznak. Minden országban — nálunk is — törekszenek ezeknek a teljes gépesítésére, automatizálására.

Az építőipar igényeinek megfelelően a cementipar különleges cementeket is gyárt. Ezek közül egyeseket: a díszítő munkákhoz szükséges fehér cementet, a vegyi hatásoknak ellenálló cementet, a nagy kezdőszilárdságú cementet kisebb mennyiségben nálunk is gyártják. Bizonyos anyagok bekeverése a beton tulajdonságait előnyösen fokozhatja. Így állít-

hatók elő légbuborék tartalmú betonok stb.

A cementipar számos egyéb technikai fejlesztési kérdésének tárgyalása e cikk kereteit túlhaladja.

*

A cementtermelés fejlődési adatai a cementipar nagy jelentőségét mutatják. A cementtermelés az elmúlt években a kapitalista országokban is növekedett, de 1957-ben a legnagyobb kapitalista országokban (Egyesült Államok, Anglia, Német Szövetségi Köztársaság) visszaesés következett be. A szocialista tábor országában viszont (Magyarország kivételével) töretlen emelkedési irányzat mutatkozik. Magyarország cementtermelése az elmúlt négy év során nem fejlődött megfelelően. A cementtermelés növelése téren mutatkozó lemaradást — különös tekintettel az építési igények várható gyors növekedésére — feltétlenül fel kell számolni. A cementtermelés világszerte tapasztalható műszaki fejlődése is megköveteli, hogy fokozott figyelemmel legyünk a cementipar fejlesztésére.

IRODALOM

Európai Gazdasági Bizottság jelentése az 1954. évi európai lakásépítésről.

Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1956.

Andrzej Brzeski: Zestawienie wazniejszych wskaznikow planow wieloletnich w krajach socjalistycznych. *Investycje i Budownictwo* 1956. évi 11. sz.

L. Leontjev: A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének fokozódása. (Anyag- és Adatszolgáltatás. 1956. június.)

Z. Loginov: Perspektivny razvitiya cementnoj promislenosti SzSzsR. *Voproszú Ekonomiki*. 1956. évi 11. sz.

Dr. Sebestyén Gyula

A villamosenergia cseréjének lehetőségei Közép- és Délkelet-Európa országai között*

Az ENSz Európai Gazdasági Bizottságának egyik albizottsága a villamosenergiabizottság, amely az európai villamosenergia-termelés, -külkereskedelem stb. kérdéseivel foglalkozik. A villamosenergia-bizottság egyik fő feladatának tekinti — a maga keretein belül — a villamos-

energia transzferálásának fejlesztését az európai országok között. Ezt a célt szolgálja az alábbiakban ismertetett tanulmány is, amely tíz egymással határos közép- és délkelet-európai országban (Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Görögország, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Törökország) vizsgálja a villamosenergia cseréjének lehetőségeit. A kérdés tárgyalásakor a jelentés olyan

* Az Európai Gazdasági Bizottság által összeállított „Possibilities of Electric Power Exchanges between the Countries of Central and South Eastern Europe“ (Genf, 1958) c. tanulmány ismertetése.

1953. évi adatok szerint — az Egyesült Államokban elérte a 65, Svédországban a 45, Svájcban a 25, a Német Szövetségi Köztársaságban a 15, Franciaországban a 10 és Olaszországban a 10 százalékot.

A cement ömlesztett szállítása pótlólagos beruházásokként különleges vasúti vagy közúti járműveket, bunkereket, mérlegeket igényel; ennek ellenében viszont a zsákmegtakarításon felül cementmegtakarítást és munkaerőmegtakarítást is eredményez.

A cementgyárak nagy problémája a portalanítás. A nagy mennyiségben elszálló cementpor lényegesen rontja a cementgyári munkakörülményeket, árt a gépeknek, anyagi veszteséget okoz a gyárnak és kellemetlen a gyárak környezetének. A portalanításra használt ciklonok mellett a modern nagy külföldi gyárakban elektromos szűrőket használnak, melyek a porvesztést 10—15 százalékról néhány tized százalékra csökkentik. A szűrők azonban költségesek, és ezért egyelőre csak nagy gyárakban használatosak. A cementgyárakhoz általában nagy kőbányák tartoznak. Minden országban — nálunk is — törekszenek ezeknek a teljes gépesítésére, automatizálására.

Az építőipar igényeinek megfelelően a cementipar különleges cementeket is gyárt. Ezek közül egyeseket: a díszítő munkákhoz szükséges fehér cementet, a vegyi hatásoknak ellenálló cementet, a nagy kezdőszilárdságú cementet kisebb mennyiségben nálunk is gyártják. Bizonyos anyagok bekeverése a beton tulajdonságait előnyösen fokozhatja. Így állít-

hatók elő légbuborék tartalmú betonok stb.

A cementipar számos egyéb technikai fejlesztési kérdésének tárgyalása e cikk kereteit túlhaladja.

*

A cementtermelés fejlődési adatai a cementipar nagy jelentőségét mutatják. A cementtermelés az elmúlt években a kapitalista országokban is növekedett, de 1957-ben a legnagyobb kapitalista országokban (Egyesült Államok, Anglia, Német Szövetségi Köztársaság) visszaesés következett be. A szocialista tábor országában viszont (Magyarország kivételével) töretlen emelkedési irányzat mutatkozik. Magyarország cementtermelése az elmúlt négy év során nem fejlődött megfelelően. A cementtermelés növelése tényleg mutatkozó lemaradást — különös tekintettel az építési igények várható gyors növekedésére — feltétlenül fel kell számolni. A cementtermelés világszerte tapasztalható műszaki fejlődése is megköveteli, hogy fokozott figyelemmel legyünk a cementipar fejlesztésére.

IRODALOM

Európai Gazdasági Bizottság jelentése az 1954. évi európai lakásépítésről.

Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1956.

Andrzej Brzeski: Zestawienie wazniejszych wskaznikow planow wieloletnich w krajach socjalistycznych. *Investycje i Budownictwo* 1956. évi 11. sz.

L. Leontjev: A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének fokozódása. (Anyag- és Adatszolgáltatás. 1956. június.)

Z. Loginov: Perspektivny razvitiya cementnoj promislenosti SzSzsR. *Voprosy Ekonomiki*. 1956. évi 11. sz.

Dr. Sebestyén Gyula

A villamosenergia cseréjének lehetőségei Közép- és Délkelet-Európa országai között*

Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának egyik albizottsága a villamosenergiabizottság, amely az európai villamosenergia-termelés, -külkereskedelem stb. kérdéseivel foglalkozik. A villamosenergia-bizottság egyik fő feladatának tekinti — a maga keretein belül — a villamos-

energia transzferálásának fejlesztését az európai országok között. Ezt a célt szolgálja az alábbiakban ismertetett tanulmány is, amely tíz egymással határos közép- és délkelet-európai országban (Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, Görögország, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Törökország) vizsgálja a villamosenergia cseréjének lehetőségeit. A kérdés tárgyalásakor a jelentés olyan

* Az Európai Gazdasági Bizottság által összeállított „Possibilities of Electric Power Exchanges between the Countries of Central and South Eastern Europe“ (Genf, 1958) c. tanulmány ismertetése.

statisztikai adatokra és információkra támaszkodik, amelyeket egyrészt az illető országok kormányzati szervei közöltek az EGB villamosenergia-bizottságával, másrészt amelyek a villamosenergia-bizottság tizenötödik ülésén (Genf, 1957. október 10—12) hangzottak el.

Az összeállítás ismertetését az teszi indokolttá, hogy számos Magyarország szempontjából is érdekes adatot közöl, és több fontos problémát vet fel. A problémák egy része azonban, például a szocialista és kapitalista országok közötti villamosenergia-csere lehetősége, a jelenlegi világpolitikai helyzetben inkább csak elvi jellegű kérdéssel tűnik.

A tanulmány ismertetése során — értékelés nélkül — csupán az összeállításban szereplő fontosabb kérdésekkel és megállapításokkal foglalkozunk.

*

A tanulmány szerzői az összeállítás bevezető részében hangsúlyozzák a villamosenergia cseréjének fontosságát a jelenlegi gazdasági viszonyok között. Az atomenergia ugyanis — bár igen nagy reményekkel kecsegtet a jövőben — csak fokozatosan épül be az európai villamosenergia-termelés rendszerébe, és csak mintegy 10—15 év múlva várható, hogy valóban jelentős szerepet fog betölteni ezen a téren. „Addig azonban — írja a jelentés — állandóan növekvő egyenlőtlenség lesz az adott, egymástól legtöbbször csak politikai határral elválasztott országok között, amely országok egy része növekvő energiahiánnyal küzd, míg más országok természetes energiaforrásai kiaknázatlanok maradnak.”¹ Ezt az egyenlőtlenséget hivatott a villamosenergia cseréje az adott lehetőségekhez képest kiegyenlíteni.

A tanulmány a továbbiak során az alábbi fő kérdésekkel foglalkozik: az összeállításban szereplő országok energiaforrásai, az egyes országok energiatermelése, a Szovjetunió és a népi demokratikus országok közötti energiakülkereskedelem, a tanulmányban szereplő országok villamosenergia-helyzete (ezen belül az egyes országok közötti hálózati összeköttetés), végül az összeállításban szereplő országok energiakilátásai.

¹ Ismertetett tanulmány 1. old.

1. AZ ÖSSZEÁLLÍTÁSBAN SZEREPLŐ ORSZÁGOK ENERGIAFORRÁSAI

A tanulmány közlése a tíz ország energiaforrásait kilowattóraban kifejezve, fajták szerinti részletezésben és összeítve. Növeli az egyébként is rendkívül érdekes adatok értékét, hogy az energiaforrások eszmei kalóriaértékén kívül szerepel egy realisabb érték is, amely számításba veszi a fűtőanyagok energiává való átalakításakor bekövetkezett veszteséget.²

A közölt adatok bemutatják Lengyelország hatalmas szénvagyont (1 169 750 milliárd kWó), Románia jelentős ásványolaj és földgázkészletét (960 milliárd, illetve 2608 milliárd kWó), Törökország, Jugoszlávia és Románia számottevő vízienergia-potenciálját (évi 90 milliárd, 67 milliárd, illetve 27 milliárd kWó). A 10 ország közül messze kiemelkedően Lengyelország összenergiakészlete a legnagyobb (1 182 782 milliárd kWó, összkalóriaértékben kifejezve), utána Jugoszlávia (137 006 milliárd kWó) és Törökország (102 794 milliárd kWó), majd Csehszlovákia (91 294 milliárd kWó), a Német Demokratikus Köztársaság (79 400 milliárd kWó), Románia (36 970 milliárd kWó), Bulgária (15 620 milliárd kWó), Görögország (12 500 milliárd kWó), Magyarország (11 949 milliárd kWó) és Albánia (5036 milliárd kWó) következnek.

Az egy főre jutó összenergiakészlet az egyes országokban (összkalória-értékben)

Ország	Ezer kilowattóra
Lengyelország	43 131
Jugoszlávia	7 807
Csehszlovákia	6 975
Német Demokratikus Köztársaság	4 453
Törökország	4 264
Albánia	3 613
Románia	2 114
Bulgária	2 069
Görögország	1 568
Magyarország	1 202

² Az energiaforrások átszámítása természetes mértékegységről összkalória-értékre az alábbi kuleszerint történt: kőszén = 8,0 kWó/kg, barnaszén és lignit = 2,5 kWó/kg, földgáz = 10,6 kWó/m³, folyékony fűtőanyagok = 12,0 kWó/kg. Az a számítás, amely tekintetbe veszi a fűtőanyagok energiává való átalakításakor bekövetkezett veszteséget, 75 százalékos átlagos energiavesztés feltételezésén, vagyis 25 százalékos hatékonyságon alapul. Így például 1 kg kőszén = 8,0 kWó/kg, feltételezve a fűtőanyagok 25 százalékos átlagos hatékonyságát az energiává való átalakítás során: 1 kg kőszén = 2,0 kWó/kg.

Igen érdekes adatokba enged bepillantást az a csoportosítás, amely az egy főre jutó energiatípusokat (szilárd fűtőanyagok, ásványolaj és földgáz, víziergia) osztályozza négy nagyságcsoport (5000 kWó és ennél több, 5000—1250 kWó, 1250—250 kWó és 250 kWó-nál kevesebb) szerint. A szilárd fűtőanyagok egy főre jutó készlete terén csupán Lengyelország tartozik az első és a Német Demokratikus Köztársaság és Csehszlovákia a második nagyságcsoportba, az egy főre jutó ásványolaj és földgázkészlet tekintetében Románia és Albánia tartozik az első és Magyarország és Jugoszlávia sorolható a második kategóriába, míg az egy főre jutó víziergia-készlet területén a tíz ország közül egy sem éri el az első csoportot, a második csoportba viszont öt ország is (Bulgária, Románia, Albánia, Törökország és Jugoszlávia) tartozik.

Érdeklődésre tarthat számot és újszerű az összeállításnak az a táblája, amely azt mutatja be, hogy, ha a fűtőanyagok termelését az 1953. évi színvonalon folytatnák, akkor hány évi termelés fedezhető a készletekből.

Az összeállításban szereplő országok hasznosítható energiatípusai

Ország	Szilárd fűtőanyagforrások, mint az 1953. évi termelés többszörösei		Hasznosítható víziergia-termelés	
	kőszén	barna-szén és lignit	egy főre jutó mennyisége (kiló-wattóra)	a víziergiaforrások hasznosításának foka 1955-ben (százalék)
Jugoszlávia.....	250	1600	3790	3,0
Törökország	410	170	3740	0,1
Albánia			3580	1,0
Románia	120	570	1550	1,0
Bulgária	235	180	1470	5,8
Csehszlovákia....	295	365	920	16,0
Görögország	—	4550	535	6,0
Lengyelország ...	1520	5350	490	5,0
Magyarország	170*	126*	206	2,0
Német Demokratikus Köztársaság	61	176	112	13,0

* A termelési adatok 1955. évi.

Megjegyzés: Az országok — az ismertett tanulmányhoz hasonlóan — az egy főre jutó hasznosítható víziergia-termelés nagyságrendjében szerepelnek.

Ha változatlanul tételoznénk fel a széntermelést — ami természetesen fiktív jellegű feltételezés —, Lengyelország kőszénvagyonára 1520, Törökország kőszénkészlete 410 évig lenne elegendő, a magyar kőszéntartalékok azonban csak 170, a román készletek 120, a Német Demokratikus Köztársaság tartalékai pedig mindössze 61 évig tudnák fedezni az adott esetben a kőszéntermelést. A barnaszén- és lignitkészletek Lengyelországban 5350, Görögországban 4550, Jugoszláviában 1600 évig, Bulgáriában, a Német Demokratikus Köztársaságban és Törökországban csak 170—180, Magyarországon pedig csupán 126 évig lennének elegendők az 1953. évi, illetve 1955. évi termelési szint változatlanul tartása esetében a termelés fedezésére.

A hasznosítható víziergia-termelés egy főre jutó mennyisége terén igen széles a skála a tíz országot tekintve (3790 kWó — 112 kWó), és igen nagyok a különbségek a víziergia-források hasznosítása tekintetében is az egyes országok között (például Törökország víziergiapotenciálja 1955-ben csak 0,1 százalékban volt hasznosítva, Jugoszláviában a víziergia-források hasznosításának foka ugyanakkor 3, a Német Demokratikus Köztársaságban 13, Csehszlovákiában 16 százalék volt).

2. AZ EGYES ORSZÁGOK ENERGIATERMELÉSE

A tanulmány az országok energiatermeléséről — az energiatípusokhoz hasonlóan — ugyancsak az összkalória-érték és a 25 százalékos hatásfok alapján számítva közöl adatokat. A 10 ország közül a legtöbb energiát a rendkívül gazdag energiatípusokkal rendelkező Lengyelország termeli (1955-ben 783,3 milliárd kWó, összkalória-értékben kifejezve; ennek 98 százaléka szilárd fűtőanyagból nyert energia), utána a Német Demokratikus Köztársaság (523,3 milliárd kWó; csaknem kizárólag szilárd fűtőanyagból származó energia) következik. (Említésre méltó, hogy az energiatípusok gazdagsága terén a Német Demokratikus Köztársaság csak az ötödik helyen szerepelt). A harmadik helyet Csehszlovákia (284,3 milliárd kWó), a negyedik helyet Románia (186,3 milliárd kWó), az ötödiket Magyarország (95,4 milliárd kWó) foglalja el az energiatermelésben.

(A Német Demokratikus Köztársasághoz hasonlóan, a két utóbbi országnál is meg kell jegyezni, hogy az energiaforrások nagysága szerinti összeállításban Románia csak a hatodik, Magyarország csupán a kilencedik helyen szerepelt.)

Az egy főre jutó összenergia-termelés (összskalória-értékben kifejezve) a Német Demokratikus Köztársaságban a legmagasabb (1955-ben 29 200 kWó), utána Lengyelország (28 600 kWó), Csehszlovákia (21 500 kWó), Románia (10 600 kWó) és Magyarország (9700 kWó) következik.

A szilárd fűtőanyagok termelésében (összskalória-érték alapján számítva) az első három helyet Lengyelország, a Német Demokratikus Köztársaság és Csehszlovákia foglalja el, a folyékony fűtőanyagok és a földgáz termelése egyedül Romániában jelentős, számottevő vízienergia-termeléssel pedig Jugoszlávia és Csehszlovákia rendelkezik.

Megjegyezzük, hogy a tanulmányt kiegészíti egy függelék is, amely természetes mértékegységben mérve közli az energiaforrások és az energiatermelés nagyságát az egyes országokban, továbbá egy, inkább az energetikai szakemberek számára érdekes összeállítást tesz közzé az illető országok erőműveiről.

3. A SZOVJETUNIO ÉS A NÉPI DEMOKRATIKUS ORSZÁGOK KÖZÖTTI ENERGIÁKÜLKERESKEDELEM

A tanulmány táblázatos formában közlésezi, hogy a jelentésben szereplő országok közül a népi demokratikus országok milyen energiafajtákkal, fűtőanyagokkal stb. bonyolítanak le egymás között külkereskedelmet, kiegészítve az országok körét — érdekesség szempontjából — a Szovjetunióval, és kibővítve az áruk körét az alumíniummal, mint olyan fémmel, amelynek előállítása rendkívül sok villamosenergiát igényel.

Az exportáló országok közül kiemelkedik Lengyelország, amely Csehszlovákiába, a Német Demokratikus Köztársaságba, Magyarországra, Romániába és a Szovjetunióba szállít szenet, kokszot, villamosenergiát, Románia, amely valamennyi európai népi demokratikus országba és a Szovjetunióba exportál ásványolajipari termékeket és Bulgáriába villamosenergiát, továbbá a Szovjetunió, amely Csehszlovákiába, a Német Demokratikus Köztársaságba, Magyarországra,

Lengyelországba és Romániába szállít ásványolajipari termékeket, kokszot és alumíniumot.

Bulgária a felsorolt országok közül négy államból importál ásványolajipari termékeket és villamosenergiát, és szintén négy országból importál a Német Demokratikus Köztársaság és Magyarország ásványolajipari termékeket, kokszot, szenet, villamosenergiát.

4. A TANULMÁNYBAN SZEREPLŐ ORSZÁGOK VILLAMOSENERGIA-HELYZETE

A tanulmány szerzői az egyes országok villamosenergia-helyzetét a villamosenergia-fogyasztás és -termelés, továbbá a villamosenergia transzferálásának szempontjából vizsgálják.

A villamosenergia-fogyasztás évről évre jelentősen növekszik az említett közép- és délkelet-európai országokban. 1938 és 1955 között Csehszlovákia nettó villamosenergia-fogyasztása több, mint háromszorosára, Lengyelországé több, mint négy és félszeresére, Magyarországé és Törökországé több, mint négyszeresére, Romániáé és Jugoszláviáé három és félszeresére, Görögországé csaknem négyszeresére, Bulgáriáé 1938 és 1953 között több, mint hatszorosára emelkedett. Albánia villamosenergia-fogyasztása — bár mennyiségileg kicsi — szintén többszörösére növekedett.

1951 és 1955 között a villamosenergia-fogyasztás évi átlagos növekedése a Német Demokratikus Köztársaság (7,7 százalék) és Csehszlovákia (9,2 százalék) kivételével meghaladta a tíz százalékot, sőt Albániában csaknem 28 százalék volt. A villamosenergia-fogyasztás színvonala ezen országok többségében az európai átlag (1955-ben 970 kWó) alatt van. A Német Demokratikus Köztársaság és Csehszlovákia egy főre jutó bruttó villamosenergia-fogyasztása jóval fölülte volt 1955-ben az európai átlagnak (1500, illetve 1130 kWó), Lengyelországban azonban csak 600, Magyarországon 530, Bulgáriában 280, Romániában 250, Jugoszláviában 240, Görögországban 170, Törökországban 65, Albániában 60 kilowattóra volt 1955-ben az egy főre jutó bruttó villamosenergia-fogyasztás.

Az alábbi adatok a 10 ország erőműveinek kapacitásáról és bruttó villamosenergia-termeléséről adnak képet.

Az erőművek kapacitása és a bruttó villamosenergia-termelés a közép- és délkelet-európai országokban

Ország	Az erőművek				Megnevezés	Bruttó villamosenergia-termelés			
	megnevezése	maximális meglevő kapacitása (MW)				1938.	1955.	1956.	1960. (terv)
		1938.	1955.	1960. (terv)					
évben					évben				
Albánia	összes vízi	.	31	.	millió kWó	44	795	.5	.5
		.	6	.	vízenergia (%)	.	37	.	.
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	41	.	.
Bulgária	összes vízi	85	423	.	millió kWó	232 ⁶	2 072	2 393	.
		44	144	.	vízenergia (%)	60 ⁶	34	32	.
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	19	16	.
Görögország	összes vízi	196	397	285	millió kWó	427	1 391	1 596	.
		14	58	215	vízenergia (%)	6	24	33	.
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	19	15	.
Magyarország ¹	összes vízi	.	807	1274	millió kWó	1 399	5 428	5 201	7 600
		.	8	19	vízenergia (%)	1	1	1	.
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	13	-4	.
Lengyelország	összes vízi	.	3361 ²	6265	millió kWó	.	17 744	19 570	28 200
		.	235 ²	546	vízenergia (%)	.	4	4	9
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	15	9	.
Románia	összes vízi	501	1220	1980	millió kWó	1 130	4 340	4 930	8 000 ⁴
		48	100	300	vízenergia (%)	13	7	6	12
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	16	14	.
Csehszlovákia ³	összes vízi	.	3979	6315 ⁴	millió kWó	4 052	14 970	16 601	.
		.	607	.	vízenergia (%)	12	13	11	.
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	10	10	.
Törökország	összes vízi	.	594	.	millió kWó	312	1 568	1 785	.
		.	38	.	vízenergia (%)	.	5	8	.
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	12	14	.
Jugoszlávia	összes vízi	.	1096	.	millió kWó	1 173 ⁷	4 340	5 047	.
		.	610	.	vízenergia (%)	48	60	57	.
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	26	16	.
Német Demokratikus Köztársaság	összes vízi	.	5036	7600	millió kWó	14 000 ⁸	28 695	31 186	41 500
		.	113	281	vízenergia (%)	.	1	1,5	2
		.	.	.	évi növekedés (%)	.	10	5	.

¹ Január 1-i adatok. Tényleges kapacitás.

² Az 500 kilowattnál kisebb beépített kapacitással rendelkező ipari létesítmények nélkül.

³ Beépített kapacitás.

⁴ Becslés.

⁵ Nettó termelés.

⁶ Csak a közhasznú üzemek termelése.

⁷ 1939.

⁸ 1936.

Ami a közép- és délkelet-európai országok, valamint a velük szomszédos egyéb országok közötti hálózati összeköttetés kérdését illeti, a tanulmány rámutat arra, hogy ez a kapcsolat ma még korántsem tekinthető széleskörűnek. Az összeállításban közölt adatok tanúsága szerint az egyes országok közül Csehszlovákiának három országgal (Magyarország, Lengyelország, Ausztria), Jugoszláviának két országgal (Ausztria, Olaszország), a Német Demokratikus Köztársaságnak Lengyelországgal és a Német Szövetségi Köztársasággal, Lengyelországnak a Német Demokratikus Köztársasággal és Csehszlovákiával, Magyarországnak Csehszlovákiával és Ausztriával, Bulgáriának Romániával van hálózati összeköttetése. A legközelebbi években várható néhány új vonal üzembehelyezése.

Kicsi az ezeken a vonalakon átvitt villamosenergia mennyisége is. A transzferrált energia legjelentősebb tétele 1956-ban az a kb. 330 millió kilowattóra villamosenergia mennyiség volt, amit Csehszlovákia exportált Magyarországnak, továbbá a Lengyelország által a Német Demokratikus Köztársaságból importált 252 millió kilowattóra villamosenergia. Említésre méltó még, hogy a Német Demokratikus Köztársaság a Német Szövetségi Köztársaságból szintén 1956-ban 103 millió kilowattóra áramot importált.

5 AZ EGYES ORSZÁGOK ENERGIAKILÁTÁSAI A JÖVŐBEN

E probléma tárgyalásakor a szerzők a tanulmányban szereplő országok energiakilátásait vizsgálják az elkövetkező 15–20 évben, anélkül, hogy tekintetbe vennék a nukleáris energiából eredő lehetőségeket.

Albánia. Az albán kőszén- és barnaszénkészletek nagysága nem ismeretes; jelenleg geológiai kutatások folynak a szénvagyon felderítésére. Eltekintve az ásványolajkészletektől, amelynek termékei exportcikkek, Albánia fő energiaforrása a vízienergia, amelyből az ország nagyságához mérten bőven áll rendelkezésre (évi 5 milliárd kWó, azaz 3580 kWó egy főre számítva). A vízienergia-bőségéből — amelynek még csak egy töredéke van hasznosítva — következik, hogy megfelelő hálózat kiépítése esetén Albánia rendszeresen szállíthatna villamosenergiát a vele szomszédos országoknak.

Bulgária. Az ország szénkészletei kicsik, Bulgária fő energiaforrása — Albániához hasonlóan — a meglehetősen magas vízienergia-potenciál (évi 11 milliárd kWó; 1470 kWó egy lakosra számítva), amelynek mintegy 6 százaléka van hasznosítva. Bulgária nagyrészt önellátó villamosenergiából (csekély mennyiségű áramot importált Romániából 1956-ban), és várható, hogy a jövőben is fedezni tudja növekvő villamosenergia-fogyasztását.

Csehszlovákia egy főre eső villamosenergia-fogyasztása (1130 kWó 1955-ben) egyike a legmagasabbaknak a tíz ország közül. Az ország jelentős kőszén- és különösen jelentős barnaszénkészletekkel rendelkezik. A vízienergia-potenciál azonban eléggé alacsony (évi 12 milliárd kWó, vagyis 920 kWó egy főre számítva); a vízienergia-potenciál 16 százaléka hasznosítva van. A csehszlovák hálózat összeköttetésben van a szomszédos országokkal és Csehszlovákia jelentős mennyiségű energiát szállít külföldre, főleg Magyarországra. Tervbevétték az Ausztriával folytatott villamosenergia-külkereskedelem fejlesztését is.

Görögország nagy barnaszéntartalékokkal és mérsékelt vízienergia-potenciállal (évi 5 milliárd kWó, egy főre számítva 535 kWó) rendelkezik, amely azonban még alig tekinthető kihasználatnak. Görögország a jövőben számbajöhet, mint villamosenergia-exportőr, azonban csak akkor, ha külföldi segítséget kap a villamosenergia-exporthoz szükséges erőművek és hálózat kiépítéséhez, mivel ennek költségeit saját forrásokból nem tudja fedezni. Jelenleg Görögország nem áll hálózati összeköttetésben a vele szomszédos

országokkal, de szerződést kötött Jugoszláviával a hálózati összeköttetés kérdésének együttes tanulmányozására.

Magyarország rendkívül kicsi energia-készlettel rendelkezik; ennek nagyrésze barnaszén. A vízienergia-potenciál — amelynek fő forrása a Duna — csupán évi 2 milliárd kilowattórát tesz ki (mindössze 206 kilowattórát egy lakosra számítva). Tárgyalások folynak Csehszlovákiával vízierőmű építéséről a Dunának Csehszlovákiával közös szakaszán.

Magyarország energiakilátásait illetően a tanulmány szerzőinek az a véleménye, hogy az egyre növekvő ipari energiaszükséglet és különösen az annyira energiaigényes alumíniumipar fejlesztése folytán — figyelembe véve a csekély forrásokat — az országnak a jövőben a jelenleginél több, különböző típusú energiát kell majd importálnia.

Lengyelország rendelkezik vízienergia-tartalékokkal (évi 12 milliárd kWó), azonban az ország fő energiaforrása a kőszén és a barnaszén. (A figyelemreméltó lengyel szénvagyonról már korábban említés történt.) A szénvagyon további kiaknázása lehetővé tenné a szénexport növelését és a villamosenergia-exportálását. (A villamosenergia-csere jelenlegi színvonala Lengyelország és a vele szomszédos országok között viszonylag alacsony.)

A tanulmány igen nagy jelentőséget tulajdonít a jelenleg nem nagy (kb. évi 6 millió tonnás) barnaszéntermelés fejlesztésének, mert ez helyettesíthetné a kőszénexportot. A szerzők véleménye szerint a lengyelországi barnaszéntermelés tonnánként háromszor-négyszer kevesebb tőkebefektetést igényel, mint a kőszéntermelés, és a barnaszénbányászatnál használatos külszíni fejtés csak feleannyi időbe telik, mint a földalatti szénbányászat.

Románia igen nagy vízienergia-potenciállal rendelkezik (évi 27 milliárd kWó, azaz 1250 kWó egy főre számítva), amelynek még csak egy százaléka van hasznosítva. Ennek a potenciálnak nagy része a Duna vaskapui szakaszán van, amely Jugoszláviával közös. A Duna közös szakaszának fejlesztésére vonatkozóan a két ország között tárgyalások folytak.

A vízienergián kívül Romániának igen jelentős szén-, főként barnaszénvagyona

van. Ehhez járulnak még az ásványolaj- és földgázforrások.

Lengyelországhoz hasonlóan, Románia energiakilátásai is igen kedvezők.

Törökországnak kevés szene, de igen nagy vízienergia-potenciálja van (évi 90 milliárd kWó; 3740 kWó egy főre számítva). Nincs hálózati összeköttetésben a szomszédos országokkal. Mivel vízienergia-forrásai főleg az ország keleti részén összpontosulnak, a tanulmány szerzői azt tartanák ésszerűnek, ha Törökország kelet felé törekedne villamosenergiát exportálni.

Német Demokratikus Köztársaság. A tíz ország közül a Német Demokratikus Köztársaságban a legmagasabb az egy főre jutó villamosenergia-fogyasztás. Az ország barnaszén-előfordulásai korlátozottak, és alacsony a vízienergia-potenciál is (évi 2 milliárd kWó; egy főre számítva csupán 112 kWó.) A Német Demokratikus Köztársaságnak ezért előreláthatólag mind nagyobb energiabehozatalra lesz szüksége.

Jugoszlávia gazdag energiaforrásokkal rendelkezik. Jelentős a szénvagyon, és ami még fontosabb: az ország vízienergia-potenciálja évi 67 milliárd kWó (3790

kWó egy főre számítva). Jugoszlávia nem tudja azonban energiaforrásait saját erőből hasznosítani, és ezért kooperációs beruházási programot dolgoztak ki. Az ún. „Jugolexport-program“ keretében Jugoszláviában vízierőművek épülnek, külföldre szállítandó áram termelésére.

*

A tanulmány konklúzióként megállapítja, hogy bár a tíz ország között igen nagyok az eltérések a népsűrűség, az energiaforrások gazdagsága és az egy főre jutó energiafogyasztás terén, az országok azonban megegyeznek abban, hogy a villamosenergia-fogyasztás növekedésének üteme rendkívül gyors. Az egyes országok villamosenergia-hálózata között gyakorlatilag alig van összeköttetés; azaz jelentéktelen a villamosenergia-külkereskedelem.

A szerzők rámutatnak arra, hogy az elkövetkező 10—15 évben, amíg az atomenergiának még nem lesz jelentősebb szerepe a villamosenergia-termelésben, a villamosenergia cseréje kedvezőbb helyzetet teremthet a jelentésben szereplő országokban.

Kármán Tamásné

Hozzászólás Kolacsek András—dr. Markos Béla : „Az idegenforgalmi statisztika időszerű problémái“ című cikkéhez

A *Statisztikai Szemle* 1958. évi júliusi számában cikk jelent meg az idegenforgalmi statisztikáról. Örömmel vettük, hogy a statisztikának ez az ága is helyet kapott a folyóirat hasábjain. Egy ország idegenforgalma mind népmozgalmi, mind gazdaságpolitikai szempontból igen fontos tényező. Az idegenforgalom statisztikai adatainak vizsgálata és mélyreható elemzése támpontot ad az idevágó gazdasági és propagandisztikus intézkedésekre. Az idegenforgalmi statisztikában — amint a szerzők is megemlítik — mind a fogalmak definiálásában, mind az adatgyűjtési rendszerben még sok a bizonytalanság, a nem pontosan körülhatárolt fogalmazás, és ennek következtében nagyon nehéz országok közötti összehasonlítást végezni. Igen gyakran még egy országon belül sem le-

het különböző évek adatait összevetni, mert vagy a csoportosítások nem azonosak, vagy a körülmények annyira megváltoztak, hogy még egységes kiindulópont sincs. Ha ezek egyeztetése nem történik meg, akkor a levont következtetések hamisak és félrevezetőek lesznek. Éppen a kérdés fontosságára való tekintettel szükségesnek tartjuk a cikkhez hozzászólni: egyes részeit kiegészíteni, másokat helyesbíteni, hogy ezzel is előbbre vigyük idegenforgalmunk fejlesztését.

A cikk bevezető részében a szerzők általános megállapításokat tesznek a külföldiek és a belföldiek idegenforgalmáról. A felsorolt megállapítások igen fontosak és nélkülözhetetlenek az idegenforgalom megértéséhez. Vitatható gyakorlati szempontból azonban az a megállapítás: „A

van. Ehhez járulnak még az ásványolaj- és földgázforrások.

Lengyelországhoz hasonlóan, Románia energiakilátásai is igen kedvezők.

Törökországnak kevés szene, de igen nagy vízienergia-potenciálja van (évi 90 milliárd kWó; 3740 kWó egy főre számítva). Nincs hálózati összeköttetésben a szomszédos országokkal. Mivel vízienergia-forrásai főleg az ország keleti részén összpontosulnak, a tanulmány szerzői azt tartanák ésszerűnek, ha Törökország kelet felé törekedne villamosenergiát exportálni.

Német Demokratikus Köztársaság. A tíz ország közül a Német Demokratikus Köztársaságban a legmagasabb az egy főre jutó villamosenergia-fogyasztás. Az ország barnaszén-előfordulásai korlátozottak, és alacsony a vízienergia-potenciál is (évi 2 milliárd kWó; egy főre számítva csupán 112 kWó.) A Német Demokratikus Köztársaságnak ezért előreláthatólag mind nagyobb energiabehozatalra lesz szüksége.

Jugoszlávia gazdag energiaforrásokkal rendelkezik. Jelentős a szénvagyon, és ami még fontosabb: az ország vízienergia-potenciálja évi 67 milliárd kWó (3790

kWó egy főre számítva). Jugoszlávia nem tudja azonban energiaforrásait saját erőből hasznosítani, és ezért kooperációs beruházási programot dolgoztak ki. Az ún. „Jugolexport-program“ keretében Jugoszláviában vízierőművek épülnek, külföldre szállítandó áram termelésére.

*

A tanulmány konklúzióként megállapítja, hogy bár a tíz ország között igen nagyok az eltérések a népsűrűség, az energiaforrások gazdagsága és az egy főre jutó energiafogyasztás terén, az országok azonban megegyeznek abban, hogy a villamosenergia-fogyasztás növekedésének üteme rendkívül gyors. Az egyes országok villamosenergia-hálózata között gyakorlatilag alig van összeköttetés; azaz jelentéktelen a villamosenergia-külkereskedelem.

A szerzők rámutatnak arra, hogy az elkövetkező 10—15 évben, amíg az atomenergiának még nem lesz jelentősebb szerepe a villamosenergia-termelésben, a villamosenergia cseréje kedvezőbb helyzetet teremthet a jelentésben szereplő országokban.

Kármán Tamásné

Hozzászólás Kolacsek András—dr. Markos Béla : „Az idegenforgalmi statisztika időszerű problémái“ című cikkéhez

A *Statisztikai Szemle* 1958. évi júliusi számában cikk jelent meg az idegenforgalmi statisztikáról. Örömmel vettük, hogy a statisztikának ez az ága is helyet kapott a folyóirat hasábjain. Egy ország idegenforgalma mind népmozgalmi, mind gazdaságpolitikai szempontból igen fontos tényező. Az idegenforgalom statisztikai adatainak vizsgálata és mélyreható elemzése támpontot ad az idevágó gazdasági és propagandisztikus intézkedésekre. Az idegenforgalmi statisztikában — amint a szerzők is megemlítik — mind a fogalmak definiálásában, mind az adatgyűjtési rendszerben még sok a bizonytalanság, a nem pontosan körülhatárolt fogalmazás, és ennek következtében nagyon nehéz országok közötti összehasonlítást végezni. Igen gyakran még egy országon belül sem le-

het különböző évek adatait összevetni, mert vagy a csoportosítások nem azonosak, vagy a körülmények annyira megváltoztak, hogy még egységes kiindulópont sincs. Ha ezek egyeztetése nem történik meg, akkor a levont következtetések hamisak és félrevezetőek lesznek. Éppen a kérdés fontosságára való tekintettel szükségesnek tartjuk a cikkhez hozzászólni: egyes részeit kiegészíteni, másokat helyesbíteni, hogy ezzel is előbbre vigyük idegenforgalmunk fejlesztését.

A cikk bevezető részében a szerzők általános megállapításokat tesznek a külföldiek és a belföldiek idegenforgalmáról. A felsorolt megállapítások igen fontosak és nélkülözhetetlenek az idegenforgalom megértéséhez. Vitatható gyakorlati szempontból azonban az a megállapítás: „A

külföldiek országok szerinti megoszlásának kimutatásánál, az idegenforgalmi propaganda ellenőrzése és irányítása szempontjából előnyösebb, ha a statisztika nem az állampolgárságot, hanem az állandó lakóhelyet veszi alapul". Ez így helyes is, különösen a propaganda szempontjából. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a hazánkba érkező idegenek állampolgárságukat — legtöbbször az útlevelet kiállító országot — tüntetik fel, és szinte lehetetlen illetőségüket megállapítani. Az idegenforgalom adatait legfőképpen népgazdasági szempontból dolgozzuk fel, amint ezt a szerzők is teszik, és ebből a célból — annak a fenntartása mellett, hogy az állandó lakóhely ismeretéből sok érdekes következtetést lehet levonni — mégis elegendőnek tartjuk az állampolgárság ismeretét.

A második fejezetben foglalkoznak a megfigyelés módszerével és felsorolják a különböző országok adatgyűjtési rendszereit. Nagy tájékozottságuk mellett különösen hat, hogy Magyarország idegenforgalmi statisztikájáról csak lábjegyzetben jegyzik meg, hogy cikkük megírása után értesültek arról, hogy a Központi Statisztikai Hivatal megszervezte a határstatisztika részleges kiegészítését. A tény az, hogy nem „a határstatisztika részleges kiegészítéséről“ van szó, hanem egy modern és sok feldolgozási lehetőséget adó új rendszer bevezetéséről. 1957. október 1-től ugyanis statisztikai kérdőíveket vezettünk be külön a hozzánk érkező külföldi állampolgárok és külön a külföldre utazó magyar állampolgárok számára. Minden külföldi állampolgár, aki átlépi Magyarország határát — kivéve a diplomatákat, átutazókat, hajós útlevelel, rendelvénnyel, alkalmi útilappal és állandó határátlépővel rendelkezőket — a belépő határállomáson kap egy többnyelvű „Statisztikai lapot“, amelyet itt-tartózkodása alatt kitölt, és kilépésekor az útlevelezőnek lead. A magyar állampolgárok útlevelelük kézhezvételekor kapnak hasonló statisztikai lapot, amit szintén a kilépéskor adnak le. A kérdéseket úgy állítottuk össze, hogy azokból megállapíthassuk a külföldi állampolgárok itt-tartózkodásának idejét és tartamát, a be- és kilépő határállomást, milyen célból tartózkodnak nálunk, hol töltik el idejüket, milyen utazási eszközzel lépték át a határt és milyen

állampolgárok. Nem tettünk fel kérdést az állandó lakóhelyükre és a foglalkozásukra vonatkozóan. A külföldre utazó magyar állampolgárok részére rendszerszerűt kérdőívek adataiból meg tudjuk állapítani, mikor, hol és milyen célból lépték át a határt. Kérdést teszünk fel állandó lakóhelyükre, foglalkozási viszonyukra, és hogy melyik országban mennyi időt töltenek el. A külföldi tartózkodásuk tartamát, tekintettel arra, hogy a statisztikai lapokat kilépésük időpontjában adják le, csak „előreláthatóan“ saját bevallásuk szerint maguk a kiutazók adják meg. A kivándorlókat és hazatelepülőket külön kérdőíven vagy más úton vesszük számba.

Megjegyezzük, hogy az üdülők statisztikai forgalmának megfigyelését most szervezzük, és a már eddig összegyűjtött adatokat feldolgozásuk után a Központi Statisztikai Hivatal közleményeiben közre is fogja adni.

A szerzők a harmadik fejezetben idegenforgalmunk második világháború utáni alakulását vizsgálják. A számadatoknak csupán mennyiségi összehasonlítása téves következtetésekhez vezethet, mint ahogy a későbbiekben vezetett is.

A felszabadulás utáni idegenforgalmunk jellegzetessége, hogy az utazás célja túlnyomó részben rokoni látogatás. Így például 1958. első negyedében a külföldről érkezők 67 százaléka rokoni látogatás céljából kereste fel hazánkat. Még nagyobb — 80 százalékot tesz ki — ez az arány a külföldre utazó magyar állampolgároknál. Ez pedig a számok „idegenforgalmi“, főleg pedig „gazdasági“ értékét nagyon megváltoztatja. Egy szemléltető példa: míg a Német Szövetségi Köztársaságból 1957-ben 2572 fő érkezett hazánkba, addig Bulgáriából 2368. Első pillanatra, ez azt mutatja, hogy a Német Szövetségi Köztársaságból Magyarországra irányuló idegenforgalom a nagyobb. A valóság azonban nem ez. Arról van szó ugyanis, hogy a Német Szövetségi Köztársaságból hazánkba majdnem kizárólag olyanok jönnek, akik itt élő rokonaikat látogatják. A másik esetben ez a cél nem áll fenn.

Hibásnak tartjuk az 1937. évi budapesti adatok számszerű összehasonlítását az 1956. évi országos adatokkal is. Mert a „csak 20 680 csehszlovák“ budapesti látogató — véleményünk szerint — idegen-

forgalmi és gazdasági szempontból „értékesebb“ mint az 1956. évi 45 039 beutazó. Máskülönben meggyőződésünk az, hogy az 1937. évi vidéki idegenforgalom csehszlovák viszonylatban megközelíti a Budapestre érkezők számát, így összességében jóval magasabb, mint az összehasonlításban közölt adat.

Az idegenforgalom külföldi eredetű bevételeinek meghatározásánál (a cikk 4. fejezete) a szerzők kísérletet tesznek a Magyarországra érkezett külföldiek által elköltött valuta forintértékének megbecsülésére. A napi átlagos tartózkodási költségek megállapítását igen érdekesen, a lehetőséghez mérten több oldalról közelítik meg. Az 1932—1943 közötti évek gazdasági eredményeinek kiszámítását nem kifogásoljuk, amennyiben az évi összes tartózkodási napok számának megállapításánál csak azokat a beutazókat vették figyelembe, akik itt számításba jöhetnek. Az 1955—1956. évek becslésével azonban már nem tudunk egyetérteni. Az ebben az időszakban hozzánk érkezett külföldieknek mintegy kétharmada rokoni látogatásra jött, így tartózkodási kiadásait nem valutában fedezték, hanem rokonaik tartották el őket, amit legtöbbször — de nem teljes egészében — a magukkal hozott „ajándékokkal“ viszonzottak. Ezeket a beutazókat nem lehet úgy tekinteni tehát, hogy itt-tartózkodásuk költségeit valutával fizetik. Ez téves és félrevezető lenne. Ha csak nyers számítást végzünk az 1956. évre vonatkozóan — feltételezve, hogy a külföldről hazánkba érkezőknek a látogatás célja szerinti megoszlása azo-

nos az 1958. év első negyedéviével —, akkor kitűnik, hogy a tartózkodási költség csak 75 millió forintot tesz ki a szerzők által becsült 111 781 800 forinttal szemben. A különbség mintegy 36 millió forint, ami véleményünk szerint nem elhanyagolható összeg.

Az átlagos tartózkodási időnek 5 napra becsülését, ami az 1938. és 1948. évek rendkívüli körülményeinek az 1951—1956 közötti időszakra való átültetését jelenti, nem tartjuk helyesnek. A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1958. első negyedévében a külföldi állampolgárok által hazánkban eltöltött napok átlagos száma ennél jóval nagyobb, 14—17 nap. Ennek figyelembevételével viszont a tartózkodási költségek jóval magasabbak az előbbi számnál, mintegy 90—100 millió forintra becsülhetők.

A szerzőknek az a megállapítása: „Ezek a kiragadott adatok például szolgálhatnak arra, hogy miként hasznosíthatja az idegenforgalmi munka a statisztikai eredményeket, ha összehasonlító adatok állnak rendelkezésére“, egyben arra is figyelmeztet, hogy milyen téves következtetéseket lehet levonni, ha csupán a számadatokat vetjük össze, elmélyült elemzés nélkül.

Az 1958. év első felének idegenforgalmi adatai, az összegyűjtött statisztikai lapok alapján, most van feldolgozás alatt. Elkészülésük után részleteiben is közre fogjuk adni, megfelelő anyagot szolgáltatva ezzel az illetékes szerveknek idegenforgalmunk irányításához és fejlesztéséhez.

Pallós Emil

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Építőipari Metodikai Bizottságának ülése

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Építőipari Metodikai Bizottságának 1958. szeptember hó 5-én tartott ülésén „Az állami építőipar 1957/1956. évi költségindexe“ c. kiadvány¹ került megvitatásra.

Az állami építőipar 1957/1956. évi költségindexét tartalmazó kiadvány megvitatása során Lukács Ottó vitanyitó szavai-
ban elmondotta, hogy a tárgyalásra kerülő anyag a Bizottság 1957 júliusában tartott ülésén hozott határozata szellemében

készült.² E határozat több módszert javasolt az építőipari ár-, illetve költségváltozások kimunkálására. Az ajánlott és a kidolgozás alatt levő módszerek közül a most megvitatásra kerülő jelentés egy láncszeme annak a munkának, amely az

¹ A kiadvány anyaga alapján készült tanulmányt lásd *Statisztikai Szemle* 1958. évi 8—9. sz. 848—863. old.

² A határozatot lásd *Statisztikai Szemle* 1957. évi 8—9. sz. 768—769. old.

forgalmi és gazdasági szempontból „értékesebb“ mint az 1956. évi 45 039 beutazó. Máskülönb meggyőződésünk az, hogy az 1937. évi vidéki idegenforgalom csehszlovák viszonylatban megközelíti a Budapestre érkezők számát, így összességében jóval magasabb, mint az összehasonlításban közölt adat.

Az idegenforgalom külföldi eredetű bevételeinek meghatározásánál (a cikk 4. fejezete) a szerzők kísérletet tesznek a Magyarországra érkezett külföldiek által elköltött valuta forintértékének megbecsülésére. A napi átlagos tartózkodási költségek megállapítását igen érdekesen, a lehetőséghez mérten több oldalról közelítik meg. Az 1932—1943 közötti évek gazdasági eredményeinek kiszámítását nem kifogásoljuk, amennyiben az évi összes tartózkodási napok számának megállapításánál csak azokat a beutazókat vették figyelembe, akik itt számításba jöhetnek. Az 1955—1956. évek becslésével azonban már nem tudunk egyetérteni. Az ebben az időszakban hozzánk érkezett külföldieknek mintegy kétharmada rokoni látogatásra jött, így tartózkodási kiadásait nem valutában fedezték, hanem rokonaik tartották el őket, amit legtöbbször — de nem teljes egészében — a magukkal hozott „ajándékokkal“ viszonzottak. Ezeket a beutazókat nem lehet úgy tekinteni tehát, hogy itt-tartózkodásuk költségeit valutával fizetik. Ez téves és félrevezető lenne. Ha csak nyers számítást végzünk az 1956. évre vonatkozóan — feltételezve, hogy a külföldről hazánkba érkezőknek a látogatás célja szerinti megoszlása azo-

nos az 1958. év első negyedéviével —, akkor kitűnik, hogy a tartózkodási költség csak 75 millió forintot tesz ki a szerzők által becsült 111 781 800 forinttal szemben. A különbség mintegy 36 millió forint, ami véleményünk szerint nem elhanyagolható összeg.

Az átlagos tartózkodási időnek 5 napra becsülését, ami az 1938. és 1948. évek rendkívüli körülményeinek az 1951—1956 közötti időszakra való átültetését jelenti, nem tartjuk helyesnek. A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1958. első negyedévében a külföldi állampolgárok által hazánkban eltöltött napok átlagos száma ennél jóval nagyobb, 14—17 nap. Ennek figyelembevételével viszont a tartózkodási költségek jóval magasabbak az előbbi számnál, mintegy 90—100 millió forintra becsülhetők.

A szerzőknek az a megállapítása: „Ezek a kiragadott adatok például szolgálhatnak arra, hogy miként hasznosíthatja az idegenforgalmi munka a statisztikai eredményeket, ha összehasonlító adatok állnak rendelkezésére“, egyben arra is figyelmeztet, hogy milyen téves következtetéseket lehet levonni, ha csupán a számadatokat vetjük össze, elmélyült elemzés nélkül.

Az 1958. év első felének idegenforgalmi adatai, az összegyűjtött statisztikai lapok alapján, most van feldolgozás alatt. Elkészülésük után részleteiben is közre fogjuk adni, megfelelő anyagot szolgáltatva ezzel az illetékes szerveknek idegenforgalmunk irányításához és fejlesztéséhez.

Pallós Emil

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Építőipari Metodikai Bizottságának ülése

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Építőipari Metodikai Bizottságának 1958. szeptember hó 5-én tartott ülésén „Az állami építőipar 1957/1956. évi költségindexe“ c. kiadvány¹ került megvitatásra.

Az állami építőipar 1957/1956. évi költségindexét tartalmazó kiadvány megvitatása során Lukács Ottó vitanyitó szavai-
ban elmondotta, hogy a tárgyalásra kerülő anyag a Bizottság 1957 júliusában tartott ülésén hozott határozata szellemében

készült.² E határozat több módszert javasolt az építőipari ár-, illetve költségváltozások kimunkálására. Az ajánlott és a kidolgozás alatt levő módszerek közül a most megvitatásra kerülő jelentés egy láncszeme annak a munkának, amely az

¹ A kiadvány anyaga alapján készült tanulmányt lásd *Statisztikai Szemle* 1958. évi 8—9. sz. 848—863. old.

² A határozatot lásd *Statisztikai Szemle* 1957. évi 8—9. sz. 768—769. old.

építőipari árváltozások tendenciáját és mértékét hivatott bemutatni. Felkérte a Bizottság tagjait, nyilatkozzanak arról, hasznosnak tartják-e a munkát, folytatható-e az ilyen módszerekkel, vagy esetleg milyen más eljárást kell a jövőben alkalmazni az építőipari költségindex kiszámításánál. Rámutatott arra is, hogy a Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Beruházási főosztálya tudatában van annak, hogy néhány tisztázatlan kérdés még található a dolgozat elvi részeiben. Ezekre a jelentés azonban felhívja a figyelmet, és több — vitatható — témánál alternatív megoldást is tartalmaz. Ilyen vitatható része a jelentésnek például a termelékenység változásának figyelembevétele, illetve elhanyagolása. Hangsúlyozta, hogy helyes lenne, ha a Bizottság tagjai rámutatnának arra, milyen módszerekkel lehetne tökéletesebbé tenni a számításoknak ezt a részét.

Lukács Ottó — bevezető szavai után — javasolta, hogy az anyagot két részben vitassák meg:

1. Általánosságban egyetértenek-e a Bizottság tagjai azzal, hogy az építőipari költségváltozás szemléltetésére ilyen jellegű tanulmányt kell készíteni a jövőben is.

2. Milyen részletes észrevételek tehetők az egyes fejezetekkel kapcsolatban.

Az első kérdéssel foglalkozva, a Bizottság tagjai — szinte egyhangúan — megállapították, hogy az építőipari költségváltozás kimutatására „költségindex“ kiszámítását és közzétételét szükségesnek és helyesnek tartják.

A jelentés egyes részleteivel kapcsolatos vitában az első hozzászóló, *Simor János* megállapítása szerint a jelentés abból, a szerinte igen vitatható feltételezésből indul ki, hogy a kivitelezők tényleges költségeiket valamilyen módon áthárítják a megrendelőkre, és így az egyes költség-tényezőkben beállott változásokból következtetni lehet az árak változására is. Véleménye szerint helyesebb lenne, ha az „építőipari költségindex“ csak a hivatalos ár- és bérváltozásokat tartalmazná. Elmondotta, hogy számításai szerint az építőipar költségeinek változása a vizsgált 1956—1957. években a kimutatott 11,5 százalékkal szemben csak 8 százalék volt. Kifogásolta, hogy a nominálbér-index

nem tartalmazza a munkások létszámösszetételének változásából eredő korrekciókat, és nem tartja megfelelőnek a termelékenység változásának jellemzésére alkalmazott azt az eljárást, hogy a számításoknál a nettó termelést korrekcióként alkalmazzák, mivel ez a jelenlegi árviszonyok miatt nem vezethet megfelelő eredményre. Vitatta a szállítási költségindex kiszámításánál alkalmazott eljárás helyességét is, mert véleménye szerint a szállítási útvonalak hosszának növekedése sok ok következménye, és nem biztos, hogy csak szervezetlenséget takar. Nem értett egyet a rezsiköltségek indexe kiszámításánál alkalmazott módszerekkel sem, mivel — véleménye szerint — e költség változását ezer órára vetítve kellene mérni, mert a Központi Statisztikai Hivatal által alkalmazott módszer nem mutatja ki például az alkalmazottak létszámának kb. 20 százalékos csökkentéséből eredő rezsiköltség csökkenést. Az építőipari összesített költségindex kiszámításánál alkalmazott súlyozás helyessége, véleménye szerint vitatható, mivel az az önköltség belső struktúráján épül fel. Összefoglalva, egyetértett azonban azzal, hogy ilyen jellegű számítások elvégzése, illetve jelentések készítése kívánatos, de elegendőnek tartja azt, ha az index csak a hatósági árváltozásokat mutatná ki az üzemi eredmény változásának figyelembevételével.

Szlatényi Ernő hozzászólásában megállapította, hogy a jelentés igen hasznos adatokat ad a tervezés részére, és véleménye szerint hasonló módszerekkel feltétlenül ki kell dolgozni az 1957—1958. évi építőipari költségváltozások indexét is. A Központi Statisztikai Hivatal jelentésében alkalmazott módszert az új árrendszerre való áttérés alkalmával azonban — megítélése szerint — felül kell vizsgálni, és az abból eredő újabb problémákat az 1958—1959. évi, illetve a későbbi időszakokra vonatkozó index kiszámításánál figyelembe kell venni. Javasolta azt is, hogy az egyes építményszételek egy-egy természetes mértékegységére eső költségek kimunkálása érdekében az utókalkulációt az építőiparban ismét rendeljék el.

Sebestyén Gyula elmondotta, hogy érdeklődéssel olvasta a jelentést, és annak végeredményét helyesnek tartja. Véleménye szerint a számítás több adatát az

input-output számításnál is fel lehetne használni. Megítélése szerint a jelentés egyik érdeme az, hogy állításait megfelelő számanyaggal bizonyítja, a vitatható részeket nyíltan feltárja, és alternatív megoldásokat mutat be. A módszer szerinte helyes, és nem lenne jó erről letérve csak a hatósági árváltozásokat figyelembe venni az index kiszámítása során, mert akkor ez értékét elveszítené.

Tar József hangsúlyozta, hogy bár a jelentésben minden rendelkezésre álló megbízható adat feldolgozást nyert, ennek ellenére az anyagnak még több hiányossága van. Ezek kiküszöböléséhez kell a Metodikai Bizottságnak segítséget adnia, hogy a következő ilyen jellegű munka már lényegesen kevesebb vitatható megoldást tartalmazzon. Elmondotta, hogy nem tartaná helyesnek, ha a termelékenység változásának figyelembevételéből szükségszerűen eredő korrekciókat elhanyagolnánk, mivel az jelentékeny torzítást eredményezne. Nem osztotta azt a véle-

ményt sem, hogy a jelentés nem veszi tekintetbe az önköltség változását. Véleménye szerint a munkások összetételében bekövetkezett változás hatása az indexre nem lehet több mint 1—2 ezrelék.

Kocsis Ferenc hozzászólásában elmondotta, hogy a jelentést helyesnek tartja, de az iparágak adatainak figyelembevételét mint módszert, nem helyesli. Véleménye szerint például a „magasépítőipar“ iparág nem jelentheti a magasépítőipart, ha abból hiányzik a szak- és szerelőipar. Megítélése szerint, az iparágak jelenlegi elhatárolását felül kellene vizsgálni.

Lukács Ottó a felszólalások összefoglalása során javasolta, hogy a Bizottság határozzon úgy, hogy az építési költségindexet a jövőben is ki kell számítani oly módon, hogy külön ki kell mutatni a hivatalos ár- és bérszínvonal változásának és külön az önköltség változásának (fajlagos munkaidő, szállítási távolság stb.) indexét. A Bizottság a javaslatot egyhangúan elfogadta.

Szervezeti hírek — Közlemények

Az Európai Statisztikusok Értekezletének népszámlálási és lakásösszeírási munkacsoportja 1958. november 13—21 között tartotta negyedik ülését Genfben. Az ülésen a Központi Statisztikai Hivatalt *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, *Kenessey Zoltán* és *dr. Klinger András*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetői képviselték.

A KGST tagországok statisztikai munkacsoportjának értekezlete. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsába tartozó országok statisztikai munkacsoportja 1958. november 20 és 25 között értekezletet tartott Moszkvában. Az értekezlet többek között az életszínvonalszámítással, a háztartás-statisztika egyes módszertani kérdéseivel, a módszerek egységesítésének problémáival foglalkozott. Ezenkívül megbeszélték a KGST tagországok statisztikai munkacsoportjának kétéves programját is.

Az értekezleten a Magyar Népköztársaságot *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, *Mód Aladárné*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője, *dr. Lengyel László* és *Kenessey Zoltán*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetői képviselték.

Fontos kézikönyv a korrelációs számításról. A közelmúltban megjelent *Krekó—Párniczky—Pintér—Theiss*: Korreláció és trendszámítás c. műve. A könyv a statisztikai elemzésnek módszertani szempontból két rokonterületével: a jelenségek közötti kapcsolatnak és a jelenségek dinamikájának vizsgálatával foglalkozik. Az elméleti megalapozáson kívül bő példanyag és szemléltető ábrák segítségével

ad útmutatást a gyakorlati alkalmazások tekintetében. Fő fejezetei: a sztochasztikus kapcsolat elemzésének módszerei, a korrelációs számítás gyakorlati végrehajtása, a trendszámítás, a korrelációs számítás és a valószínűség számítás, a korrelációs számítás alkalmazásának alapelve.

(*Krekó Béla, Párniczky Gábor, Pintér László, Theiss Ede*: Korreláció és trendszámítás. Szerkesztette: *Theiss Ede*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1958. 318 old.)

A Statisztikai Időszaki Közlemények sorozat új kiadványai. A Központi Statisztikai Hivatal Statisztikai Időszaki Közlemények c. sorozatában három fontos kiadvány látott napvilágot: A lakosság jövedelme és fogyasztása (Reálbérek-reáljövedelmek) 1957.; Belkereskedelem 1957.; A munka termelékenység a magyar gyáripárban 1949—1957.

„A lakosság jövedelme és fogyasztása“ c. kiadvány három fejezetből áll. Az első „A lakosság jövedelme és fogyasztása“ címmel a nemzeti jövedelemnek és a lakosság fogyasztásának kapcsolatával és alakulásával, a lakosság fogyasztásának összetételében bekövetkezett változásokkal, valamint a népesség főbb csoportjainak jövedelmével foglalkozik. A második, „A munkások és alkalmazottak bére, jövedelme és fogyasztása“ c. fejezet az összefoglaló adatok ismertetése után a névleges keresetek szóródását, majd a családi jövedelmeket és azok felhasználását tárgyalja. A harmadik, „A parasztság jövedelme és fogyasztása“ c. fejezet az egész parasztság jövedelmének összefoglaló elemzése után bemutatja az egyénileg gazdálkodó parasztság és a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok

mezőgazdasági eredetű jövedelmét, végül pedig jövedelmeik összehasonlító vizsgálatával foglalkozik.

(A lakosság jövedelme és fogyasztása. Redlbérek-redljövedelmek. 1957. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 1958. 126 old.)

A „*Belkereskedelem*“ c. kiadvány részletes adatokat közöl a kis- és nagykereskedelem szervezetéről; a kiskereskedelmi forgalom alakulásáról (többek között árucsoportok, kereskedelmi szervezetek szerint és területi részletezésben); az áruellátásról és a készletekről; a belkereskedelemben foglalkoztatottak számáról és keresetéről; a boltok és a bolti dolgozók számáról; a nagykereskedelem raktáiról és egyéb tárolóhelyeiről; a kis- és nagykereskedelmi vállalatok gazdálkodásáról; a piaci felhozatalról és az árak alakulásáról.

Az egyes fejezetek élén elhelyezett módszertani megjegyzések tájékoztatást nyújtanak a fogalmak, a mutatószámok tartalmáról stb. A kiadványt számos szemléltető grafikon és adatközlő tábla egészíti ki.

A kiadvány összeállításában közreműködött a Belkereskedelmi Minisztérium Statisztikai Osztályának munkaközössége.

(*Belkereskedelem* 1957. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 1958. 146 old.)

„*A munka termelékenysége a magyar iparban*“ c. kiadvány a munkatermelékenység 1949—1957. évi alakulását jellemző (az állami iparra vonatkozó) adatokat tartalmazza. Az I. fejezet a közölt munkatermelékenységi és egyéb mutatók és indexek módszertani magyarázatát adja. A II. fejezet a munkatermelékenységnek az 1949—1957. évek közötti alakulását elemzi. A III. fejezet az egy teljesített munkaóra, az egy munkásra, az egy munkavállalóra számított termelékenységi indexeket, továbbá néhány fontosabb, a munkatermelékenység elemzéséhez szükséges mutató értékét közli az 1949—1957. évekről. Végül a IV. fejezet a munkatermelékenység alakulását vizsgálja néhány fontosabb iparágban és iparcsoportban (bányászat, vas- és acélgyártás, építőanyagipar, textilipar, élelmiszeripar).

(*A munka termelékenysége a magyar iparban, 1949—1957.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1958. 90 old.)

„*A lakás*“ címmel megjelent a „*Reflektorfényben*“ c. sorozat negyedik kötete. A könyv statisztikusok, orvosok, közigazdászok, jogászok írásait tartalmazza, és részletes, sokoldalú tájékoztatást ad erről a fontos társadalmi kérdéstről.

A könyvben a következő tanulmányokat találhatjuk:

Dr. Fórizs Margit: Lakásviszonyok

Reischl Antal: Az ember és lakása

Kereszturi Sándor—Sebestyén Gyula: Lakásszükséglet és lakásépítés

Koós Judith: A modern lakásberendezés

Dr. Bogyay Géza: Lakásgazdálkodás

Némethy László: Lakberek

Dr. Zalán Kornél: Lakásügyi jogszabályok

(*A lakás.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958. 280 old.)

Kiállítás az 1958. évi választások alkalmából. A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára az 1958. évi országgyűlési képviselő és tanácsági választások alkalmából 1958. november 12—19 között kiállítást rendezett a Központi Statisztikai Hivatalban. A kiállítás a múlt század 30-as éveitől napjainkig terjedő időszakot ölelte fel. A kiállított dokumentumok a magyar népnek a politikai egyenjogúságáért, a választójog kiharcolásáért vívott küzdelmét mutatták be a politikai irodalom tükrében, és ismertették a népi demokratikus Magyarország tizenhárom éves fejlődését.

Tájékoztató kiadvány jelent meg a Szovjetunióban „Az össz-szövetségi népszámlálás“ címmel. A broszura az 1959. januárjában tartandó népszámlálásban résztvevők felkészülését segíti elő. Megismerteti az olvasót a népszámlálás jelentőségével, programjával, végrehajtási rendjével. Közli a Szovjetunióban 1923-ban és 1939-ben végrehajtott népszámlálások fő eredményeit; kitér a forradalomelőtti Oroszországban és a kapitalista országokban végrehajtott népszámlálásokra. Részletesen foglalkozik az összeíró-ívvel és kitöltési utasításával, valamint más kérdésekkel, melyeknek ismerete a népszámlálási munkákban résztvevők számára nélkülözhetetlen. A brosurát a Goszpolitizdat adta ki, nagy példányszámban.

(*Szovietnaja Gazeta.* 1958. november 21.)

FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТНИК СТАТИСТИКИ

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1958. ÉVI 8. SZÁM

A Szovjetunió állami népgazdaságfejlesztő tervének teljesítése az 1958. év első felében.

Széles körben tudatosítani kell a népszámlálás jelentőségét és feladatait.

A. Boltjanszkij: A gépesítés és az automatizálás vizsgálata az iparban.

A. Sevcsuk, V. Gorelik: Az állóalapok újraértékelése előkészítésének egyes kérdései.

Sz. Rübnyikov: Az értékcsökkenési leírás kulcsának kiszámítási módja.

M. Ejdelman: A Szovjetunió népgazdasági mérlegének története.

I. Piszarev: Az átlagok közötti összefüggés.

M. Gumerova: A lakosság pénzbevételei és -kiadási területi mérlegeinek összeállítása.

K. Vinogradov: Az építési és szerelési munkák költségvetési értékének és tervszerinti önköltségének megállapítása.

D. Iljenkov, V. Alekszejev: A dolgozók előkészítése az 1959. évi népszámlálásra.

1958. ÉVI 9. SZÁM

A népszámlálás sikeres végrehajtásának fontos feltétele.

B. Braginszkij, V. Masenkov: A munkatermelékenység tényezőinek számbavétele a mezőgazdaságban.

I. Kocsetov: A szállított áruk jegyzékének szerkezeti felépítése.

A. Vosztrikova: A népességi statisztika fejlődése a Szovjetunióban.

M. Djacskov: A szovjet beruházási statisztika történetéből.

L. Rozovszkij: A polgári ipari munkatermelékenység-statisztika néhány kérdése.

E. Danilov: A népszámlálási tömegfelvilágosító munka tapasztalatai.

D. Zsak: V. I. Iszakov, M. A. Korolev, A gépi számvitel tervezése c. könyvének bírálata.

V. Pavperov: A Bolgár Népköztársaság 1956. évi évkönyve.

K. Davudov: A gép- és traktorállomány kihasználásának számbavétele a kolhozokban.

A. Petrou: Az Európai Statisztikusok Konferenciájának hatodik teljes ülése.

统计工作

TUNGCSI KUNGCO
(Statisztikai Hírek)

A Kínai Népköztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1958. ÉVI 13. SZÁM

Hu Khaj-ming: Hopej-tartomány statisztikai munkájának eredményei.

Cao Hszü-fan: A statisztikai munka terén elért hatalmas előrehaladás.

Hao Tie-ming: Paoting város statisztikai munkája.

Liu Ven-po: Biztosítsuk a folyamatos statisztikai munkát.

Li Su-seng: Suangping megye statisztikai munkájának vizsgálata.

Sou-csan, Jie Jung-han: A statisztikai grafikonok.

STATISTICKÝ OBZOR

A Csehszlovák Köztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1958. ÉVI 8. SZÁM

Volodarszkij, L. M.: Az iparstatisztika központosítása a Szovjetunióban.

Vintrová, R.: Új vállalatok a csehszlovák iparban és azok hatékonysága.

Hybl, J.: Milyen lehetőségeket biztosítanak az automatikus számológépek a gazdasági elemzés racionalizálására a matematikai módszerek segítségével.

Ruzicka, L.: A népesség reprodukciójának mutatószámai és azok elemzése.

Fábry, T.: A válság kérdése a kapitalista országokban.

Statistische Praxis

A Német Demokratikus Köztársaság
Allami Központi Statisztikai Hivatalának
folyóirata

1958. ÉVI 8. SZÁM

Erich Goymann: A pártszervezetek szerepe a Német Szocialista Egységpárt V. kongresszusa által kitűzött feladatok megoldásában.

Othmar Brosch: Az egyénileg gazdálkodó parasztek osztályhelyzetének figyelembevétele a népszámlálásnál.

Prof. Dr. Rumén Janakieff: A termelési kapacitások és a kihasználatlan kapacitástartalékok statisztikai mérlege (II.).

Hans Striegan: A népgazdaságot a világgazdasággal összehangoló mérleg.

Rudi Fulde: A statisztikai adatok komplex értékelése elősegíti a szocialista mezőgazdaság megerősödését.

Günter Schring: Milyen alapot ad a vállalati statisztika a kapacitásméréshez?

W. Schuster—R. Weber—W. Liebig: A gépgyártás mutatószámai.

REVISTA DE STATISTICA

A Román Népköztársaság Minisztertanácsa
mellett működő
Központi Statisztikai Igazgatóság folyóirata

1958. ÉVI 7. SZÁM

Az Egyesült Nemzetek Szervezete Statisztikai Bizottsága 10. ülészakának munkája.

S. Dinculescu—D. Sandru: Az ipari termelési árak indexének meghatározása.

P. Onica: A Román Népköztársaság mezőgazdaságának energiakészletei.

I. Ferenbac—M. Firicica—F. Georgescu: A Román Népköztársaság kulturális-művészeti intézményei

N. Tonescu—V. Catona: A helyi ipari vállalatok tevékenységét jellemző statisztikai sorok kidolgozásának kérdései.

D. Rechler: Néhány észrevétel az ipari összehasonlító árak kidolgozásának metodológiájával kapcsolatban.

M. I. Stoian: Az önköltség vizsgálata az olajbányászati vállalatoknál.

Statistische Nachrichten

Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal
folyóirata

1958. ÉVI 5. SZÁM

Az 1957. évi állatvágási statisztika.

Dr. Peter Meihsl: Fizetési hátralékok a szövetségi adóknál.

DD. Dr. Alfred Pshorn: Az osztrák államosított ipar 1957-ben.

POPULATION

A Francia Demográfiai Intézet folyóirata

1958. ÉVI 3. SZÁM

Alfred Sauvy: Néhány vélemény a világgazdaságról és a világ népességéről.

Jean Sutter—René Izac—Tran Ngoc Toan: Az École Polytechnique növendékei testmagasságának alakulása (1801—1954).

Sully Ledermann—Jacques Trivas—Nguyen Hong: Kisüsti pálinkafőzési és -elhelyezési engedélyek vidéken.

N. Keyfitz: A gazdasági fejlődés és a népesség növekedése. (Egy indonéziai példa alapján.)

Françoise Leridon: A német népesség 1939 óta.

François de Dainville: A városok nagysága és népessége a 18. században.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

CUKOR GYÖRGY, DR. FAZEKAS BÉLA, HETÉNYI ISTVÁN, KENESSEY ZOLTÁN,
DR. KISS ALBERT, LUKÁCS OTTÓ, MÓD ALADÁRNÉ, DR. PÁRNICZKY GÁBOR,
PÉTER GYÖRGY (főszerkesztő), RÉDEI JENŐ (felelős szerkesztő),
SZÁSZ JÁNOS, ZALA JÚLIA

STATISZTIKAI SZEMLE, 1958. évi 12. szám

Megjelenik havonta egyszer

Szerkesztőség: Budapest, II. Keleti Károly u. 5. Telefon: 155—208

Kiadóhivatal: Budapest II. Keleti Károly utca 5. Telefon: 358—530 (135. mellék)

Felelős kiadó: a Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó Vállalat igazgatója

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodájánál

(Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 27,— Ft, félévre 54,— Ft, egy évre 108,— Ft. Csekk számlaszám: egyéni 61272, közületi 61006 (vagy átutalás a MNB 47. sz. folyószámlájára.)

A folyóirat régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlap Iroda Újságboltjában (Budapest V., József Attila utca 3.)